

incalena

MEVLANA

Cihan Özyücel

2012

MEVLANA

Cihan Okuyucu

1959 yılında Adapazarı/Hendek'te dünyaya gelen Cihan Okuyucu, ilk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladı. 1976-1980 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitiren yazar, mezuniyetinin ardından Süleymaniye Kütüphanesi'nde memur olarak göreve başladı.

Doktora çalışmasını 1985 yılında tamamlayan Okuyucu, 1986'da Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yardımcı doçent olarak akademik hayatına başladı ve 1990'da doçent, 1996'da da profesör oldu. 1987'de fakültenin desteğiyle Paris Bibliothegue Nationale'de üç ay el yazmaları üzerinde araştırmalar yaptı.

1996'da Başkirt Devlet Üniversitesi'nde Türk edebiyatı dersleri okutan ve 1997-1998 seneleri arasında bir araştırma bursu kazanarak dört ay süreyle Tunus'ta bulunan Cihan Okuyucu, çeşitli vesilelerle birçok ülkeye gitme imkânı buldu.

Halen Fatih Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bölüm başkanlığı görevini yürüten Cihan Okuyucu, çeşitli edebiyat dergilerinde yazmaya devam etmektedir.

MEVLANA

Cihan Okuyucu

MEVLANA

Copyright © Sütun Yayınları, 2007

Bu eserin tüm yayım hakları Işık Ltd. Şti.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Ltd. Şti.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Kalender YILDIZ

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Kapak Fotoğrafı
Halit Ömer CAMCI

Sayfa Düzeni
Necmi TOPAL

ISBN
978-975-9089-41-2

Yayın Numarası
40

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Mayıs 2007

Genel Dağıtım
Gökkuşaklı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Sütun Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 09 99 Faks: (0216) 328 35 89

www.sutun yayinlari.com

İçindekiler

7	Önsöz
	I. Bölüm
13	Mevlana hakkındaki ana kaynaklar
17	Belh
19	Baha Veled
21	Doğum tarihi ve yeri
23	Göç
25	Yolda
31	Şems
45	Şems'ten sonra
53	Rihlet
57	Çevresi
65	Görünüşü
67	İç âlemi ve ahlâkı
73	Mevlana'dan sonra Mevlevilik
75	Sema ve anlamı
81	Eserleri
	II. Bölüm
83	Mesnevi
93	Divan-ı Kebir: (Divan-ı Şems-i Tebrizî)
95	Fihi Mafih
97	Mecâlis-i Seba
99	Mektûbât

III. Bölüm

- 103 Mevlana'yı dinle
105 Mevlana'nın fikir dünyasında kısa bir gezinti

IV. Bölüm

- 183 Mevlana ve Mesnevi için neler dediler
187 Bibliyografya

Önsöz

Belh; 1207, Konya; 1273. Bu tarihler, gönüller sultanı Mevlana'nın doğum ve Hakk'a vuslat tarihleri. Mevlana, tam 800 sene önce doğmuş ve 734 sene önce aramızdan ayrılmış. Ama ölümsüz bir doğumun sırrına ermiştir. Bu bahtiyar insan, aradan geçen bunca zamana rağmen eskime bilmeyen mesajıyla hala dipdiri ve hala aramızda. Her faniye nasip olmayan ne uzun ve ne bereketli bir ömür! Nice büyük insanların adını tarih sayfasından kazıyan ve beşer hafızasından silen zaman, onun ismini gün geçtikçe daha da parlatıyor. Her gün o kutlu mesaj etrafındaki sevgi halesi daha da büyüyor, genişliyor. Sekiz asırdır gittikçe çoğalarak akışını sürdüren ve müştak ruhları besleyen bu büyük aşk nehri şüphesiz 2007 yılında da kendisiyle kanacak yeni dudaklar ve kendisiyle dirilecek gönüller bulacak çünkü insanlığın ona olan hayranlığını tescil eden Unesco bu yılı onun hatırasına ithaf etmiş bulunuyor.

Mevlana'ya yönelen bu büyük ilginin kaynağı nedir? Niçin aynı ilahî kaynaktan beslenen birçok mutasavvıf, arasında böyle bir ilgi ve sevgiye sadece o mazhar olmakta? Belki de bunun cevabı A. J. Arberry 'nin şu tespitlerinde yatmakta: "Rumî'de tasavvufi dehanın yüksek ifadesi vardır. Bu yüzden sûfi, şairlerin muhteşem manzarasına bakarken biz onu, ulu bir dağın zirvesinde görürüz. Mukayesede ondan evvelki ve sonraki mutasavvıf şairler dağ silsilesi eteğindeki tepeliklerdir."

Tarihçi Hammer daha iki asır önce Mesnevi'yi: "Ganj Nehri kenarlarından ta Boğaziçi'nin kıyılarına kadar bütün

mutasavvıfların cep kitabı” olarak niteliyordu. Bu tanım doğru ama eksik çünkü artık Mesnevi’nin okyanuslar ötesinde de hayranları ve takipçileri var. Mevlana Mesnevisi’nde beden doktorları yanında ruh ve mana doktorlarından bahseder. Arberry’ye göre, sevgisizlik, ilgisizlik ve çözümlüş cendesinde sıkışan günümüz insanlığının aradığı o mana doktoru Mevlana’nın kendisinden başkası değil. Keza: “Rumî yedi yüz yıl evvel dünyayı büyük bir kargaşalıktan kurtarmıştı. Bugün de Avrupa’yı kurtaracak tek şey onun eserleridir.” diyen Arberry; “Mevlana’nın eserlerini dünya milletleri kendi dillerine çevirip okusalar, dünyada kötülük, harp, kin, nefret diye bir şey kalmaz.” diyen İrene Melikoff ve daha niceleri günümüzde bütün insanlığın muhtaç olduğu evrensel barış için ona umut bağlıyor. Neden? Çünkü o Belh’te doğmuş Konya’da gömülmüştü ama gönül haritası Belh’le Konya arasındaki coğrafyadan da genişti. Zaman mekan kaydının dışına taşmış o kalp bütün kainatı kucaklayacak kadar genişlemişti. İnsanlık tarihinde: “Evim gök kubbe, ailem ise bütün insanlık!” diyebilecek kaç bahtiyar vardır!

Bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamberin gerçek varisi olan Mevlana diller üstü bir dille konuştu; pergel gibi bir ayağını kendi değerleri üzerinde sabitlerken hareketli olan diğeri ile Dostun ışığı bildiği 72 milleti kucakladı. Müslümanlar Muhammedî ahlakı onda görmüşlerdi, ama o aynı zamanda İsevilerin İsa’sı, Musevilerin Musa’sıydı. En olgun akıl ve en coşkun gönül onda bir araya gelmiş, medrese ve tekke onda birleşmişti. Bu yüzden akılları da gönülleri de doyurmasını bildi ve biliyor. Bir güzellik çağrısı olarak geçmişten bugüne bugünden yarına yoluna devam ediyor. O halde onun Şems için söylediği şu sözleri biz de kendisi için söyleyebiliriz:

Yollara sular dökün
Bahçelere müjdelere verin
Bahar kokuları geliyor
O geliyor, o...
Ay parçamız, canımız, yarımız geliyor
Yol verin, açılın, savulun,
Beri durun beri!
Yüzü apaydınlık, ak-pak
Bastığı yerleri aydınlatarak
O geliyor, o...

Mevlana hakkında çok şey söylemek mümkün ancak söylenen hiçbir söz onu tam olarak anlatma yetmeyeceği için biz; yazımızın son birkaç satırını bu küçük çalışmanın niteliği ve içeriğine ayıralım... 2007 yılı anısına hazırladığımız kitap, dört bölümden oluşmakta. Bazı ana kaynaklar da kullanılmakla birlikte bilimsellikten ziyade anlaşılır olmayı amaçladığımız ilk iki bölüm Hz. Mevlana'nın hayatı ve eserlerine tahsis edildi. Mesnevi ve Fihi Mafih'ten çıkarılmış ikinci kısım ise Mevlana'nın fikirleri için kısa bir yol kılavuzu sayılabilir.

Cihan Okuyucu
Fatih Üniversitesi
Nisan 2007

I. Bölüm

Mevlana hakkındaki ana kaynaklar

İslam tarihinde geniş şöhretlerine rağmen hayatları hakkında pek az şey bildiğimiz birçok isim vardır. Onlara göre şahsî hayatı hakkındaki kaynak ve bilgi zenginliği bakımından Hz. Mevlana istisnai örneklerden sayılabilir. Zira o hem mensup olduğu ailenin önemi hem de daha yaşadığı yıllardan itibaren çevresinde bıraktığı büyük tesirler sebebiyle hayatı ve hatıralarıyla birçok eserin konusu olmuştur. Biz de Mevlana'nın hayat hikâyesine geçmeden önce birkaç cümleyle ana kaynaklarımızı tanıtmak istiyoruz. Şüphesiz her mühim şahsiyet için en önemli kaynak onun bizzatı kendisi eserleridir. Ne yazık ki Mevlana eserlerinde kendisinden nadiren bahsediyor. İkinci dereceden kaynakları saymazsak, Mevlana hakkındaki önemli kaynaklar sırasıyla şunlardır.

1. Sultan Veled: Veledname/İptidaname

Mevlana'nın hem oğlu hem hâlifesi olan Sultan Veled (-1312) bazı eserlerinde babası hakkında sınırlı bilgiler vermektedir. Bu eserler arasında Mesnevi'ye benzerliği ile dikkat çeken ve 1291 yılında kaleme aldığı İbtidaname (diğer ismiyle Veledname) bilhassa önemlidir. 10 bin beyit tutan eser aslında Mevlana ve çevresinden bahsetmek üzere yazılmış olmakla birlikte yazar ağırlığı didaktik konulara vermiş ve biyografik bilgi ikinci planda kalmıştır. Verilen bilgiler güvenilir olmakla birlikte bunların kısa ve dağınık olması araştırmacı için bir zorluk teşkil etmektedir, (Gölpınarlı, İptidaname. 1976).

2. Feridun bin Ahmed, Sipehsalar: Risale-i Sipehsalar

Çocukluğundan itibaren 40 sene Mevlana'nın hizmetinde bulunan yazar, onun ölümünden sonra bir tavsiye ile Mevlana ve etrafındakilerin hayat hikâyesini yazmaya başlamış ancak bitiremeden öldüğü için (ö: 1312'den sonra) eserin son kısmı oğlu tarafından tamamlanmıştır. Eser, Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled'den başlamakta ve Ulu Arif Çelebi'yle Abid Çelebi'ye kadar mühim zevatın hayatı hikâye edilmektedir. Sultan Veled'in düz anlatımına karşılık Ferideddin Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya'sını örnek alan Sipehsalar menkıbe üslubunu tercih etmiştir. Bu bakımdan verdiği bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir, (Yazıcı, Mevlana ve Etrafındakiler, İst. 1976).

3. Eflakî: Menakıbu'l-Arifin

Mevlana ve çevresi hakkındaki en geniş ve tanınmış kaynak budur. Bir rivayete göre 1291 yılında -diğerlerine göre epey sonra- Konya'ya gelip S. Veled'le görüşen ve onun oğlu Ulu Arif Çelebi'ye intisap eden Eflakî (-1360) şeyhinin isteği üzerine 1318'de eserini yazmaya başladı ve uzun bir süre sonunda 1353'de bitirdi. Eflakî, Sultan Veled'in İbtidamesi ve diğer eserlerinden faydalandığı gibi Sipehsalar Risalesi'ni de geniş ölçüde kullanmış, bunlara Mevlana'nın hayattaki yakınlarından duyduğu sözlü rivayetleri de ekleyerek hacimli eserini kaleme almıştır, (Eflakî'nin neler aldığı için bk. Yazıcı, Ariflerin Menkıbeleri, 1973 s. 12-20, 20-23; 23-5).

Menakıbu'l-Arifin'i Türkçeye çeviren Yazıcı'ya göre eser malzeme bolluğu ve dil ustalığı bakımından önceki iki kaynağa göre daha başarılıdır. Ancak Yazıcı, eseri abartı ve yanlışların çokluğu dolayısıyla eleştirmekte ve çalışmasının uzunca

bir kısmını bu yanlışları göstermeye ayırmaktadır, (E. 33-71). Gerçekten bu üç ana kaynakta birbiriyle çelişen birçok bilginin bulunması günümüzde Mevlana hakkında çalışma yapan araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Biz, bu ana kaynaklar yanında bir hayli farklı araştırmaya da müracaat ettik. Bilhassa DVİA'daki Mevlana maddesi (Öngören, c. 29, s. 441-48) ile B. Firuzanfer'in değerini hâlâ koruyan Mevlana Celaleddin (İstanbul, 1986) isimli çalışması bunlar arasında zikredilebilir. Kaynaklarımızı geniş tutmakla birlikte amacımız bilimsel bir çalışma olmadığı için eseri dipnotlara boğmamaya, ihtilafı konulara olabildiğince az dokunmaya ve ortak kabulleri nakletmeye gayret ettik.

Belh

Takdis edin ey gelip geçenler Belhi

Bir gün oradan doldu kadebler kadebi

Mevlana'nın memleketini görmek kastiyla yolunu Kuzey Afganistan'a düşüren bir yolcu günümüzde büyücek bir kasabayı andıran Belh'in kerpiç evlerden müteşekkil dar ve izbe sokaklarını dolaşırken muhtemelen büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaktır. Şurada burada kalmış birkaç medrese ve türbe kalıntısından başkasına tesadüf edilmeyen bu viran şehrin geçmiş zamanlarda Horasan'ın en parlak şehirlerinden biri olduğuna inanmakta zorlanacak ve içinden: "Gerçekten Sultanu'l-ulema Bahaeddin Veled ve Mevlana gibi insanları yetiştiren o ilim ve irfan merkezi burası mı?" diye düşünecektir. Yolcuyu hayrete düşüren şey, şehrin muhteşem geçmişiyle günümüz arasındaki inanılmaz farktır. Gerçekten, hicri 43 tarihinde Muaviye orduları tarafından fethedildikten sonra tarih boyunca çeşitli hanedanlar arasında el değiştirip duran ve devamlı büyüyüp, serpilip Belh, Mevlana'nın doğduğu sıralarda hareketli ticari hayatı, gösterişli medreseleri, çok sayıdaki ilim ve irfan erbabıyla "Kubbetü'l-islam" ismini hak edecek bir şaşaa içindeydi. İlmî hayatın canlılığı yanında şehirde kuvvetli bir tasavvuf cereyanı da vardı. İbrahim Edhem ve Şakiki Belhi geçmişte burada yaşamışlardı ve Kübrevi tarikatinin şeyhi Necmeddin Kübra da Mevlana'nın çocukluğunda hâlen hayattaydı. Ancak Harzemşahların bu şöhretli başkentini çok

kötü bir akıbet bekliyordu. Belh, Baha Veled ve ailesinin şehri terk etmesinden sonra 1221 yılında bütün İslam dünyasının üzerinden kahredici bir kasırga gibi geçecek olan Moğol ordularının istilasına uğradı ve bütün ahali kılıçtan geçirildi. Bu öyle büyük bir yıkımdı ki meşhur seyyah İbn-i Batuta (-1368/9) yaklaşık bir asır sonra buradan geçtiğinde şehri bir harabe hâlinde bulmuştu. Sonraki çağda Özbek, İran ve Afgan idarelerinde yeniden doğrulmaya çalışan şehir hiçbir zaman eski parlak günlerine geri dönemedi ve günümüze adı ancak Mevlana'yla birlikte hatırlanabilen yıkık bir şehir olarak ulaşabildi.

Baha Veled

Mevlana, uzak dedelerinden beri âlimler yetiştiren bir aileye mensuptu. Babası Bahâeddin Veled hem ilmî hem tasavvufî şahsiyetiyle şehrin en saygın şahsiyetlerinden biriydi ve çevresinde “sultânü'l-ulemâ” unvanıyla tanınmıştı. Daha sonra bu ailenin ilk menakıbını yazacak olan Sipehsalar'a göre tarikat silsilesi Ahmed el-Gazzâlî'ye ulaşan Bahâeddin Veled, Moğolların Belhi ele geçirmeleri esnasında şehirden kaçmayı reddeden ve yanında kalan müritlerle kahramanca savaşarak şehit olan devrin büyük Kübrevî şeyhi Necmeddîn-i Kübrâ'nın (1145-1221) müridi idi. Şüttar tarikî olan Kübrevilik; aşk, cezbe ve vecdle Hakk'a vasıl olma yoludur. Kübreviliğin bu fikirleri bir iç damar olarak Mevlana'da da etkilerini sürdürmektedir.

Mevlana ailesi hakkındaki ifadeleri genellikle abartılı olan Eflakî, Bahâeddin Veled'i anne tarafından Alaaddin Muhammed Hârizmşah'ın torunu gösteriyor, (E. I. 108). Ancak başka kaynaklarda yer almadığına göre bu bilgi hayal ürünü olmalı. Çevresinde vakur bir âlim olarak saygı gören Baha Veled olgunluk yaşlarında iken Belh emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'la evlendi ve peş peşe iki oğlu dünyaya geldi. İlki Alaaddin Muhammed adını taşıyordu, ikincisi ise sonradan herkesin Mevlana diye tanıyacağı Muhammed Celaleddin'den başkası değildi. Mevlana'nın gerçek adı bu olmakla birlikte - zaman zaman daha başkaları için de kullanılan- “Efendimiz” anlamındaki “Mevlana” unvanı zamanla isminin yerine geç-

miş ve onu unutturmuştur. Mevlana bunlar yanında değişik kaynaklarda değişik unvanlarla da tanınmıştır: Babasının çağırıldığı şekilde “Hudâvendigâr/Sultan” doğduğu şehre nisbetle “Belhî”, hayatını geçirdiği Anadolu’ya nisbetle “Rûmî” ve müderrisliği sebebiyle “Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm” gibi unvanlar bunların en yaygın olanlarıdır. Hayatının büyük kısmı Anadolu’da geçmekle birlikte Mevlana asıl memleketini unutmamıştır. Eserlerinde sık sık kendisini Belh’in de bağlı bulunduğu Horasan’dan saymakta oraya ve Horasanlılara özel bir sevgi duymaktadır, (F. 7). Mevlana’nın eserlerinde kendi soyuna dair kesin bilgi bulunmamaktadır. Sipehsalar ve Eflakî’de Mevlana’nın babası Bahâeddin Veled’in, Hz. Ebû Bekir soyundan geldiği belirtilmektedir. Mevlana’nın bir rubaisinde geçen: “Aslem Türkest eğerçi Hindu guyem ‘Her ne kadar Hindu-Farsça’ söylüyorsam da aslım Türk’tür.” ifadeleri de bu tartışmayı çözememiştir. Bazıları bu ifadelerle ırkî mensubiyetin kastedildiğini söylerken, bazıları ise bunun Türk ırkına duyulan sevginin izharı olduğunu öne sürmüşlerdir. Mevlana’nın eserlerinde; Çiğil, Kıpçak, Türkmen, Oğuz, Yağma gibi birçok Türk boyunun adı geçmekte ve bunlar bazen; güzel, savaşçı vs. gibi edebi anlamlarıyla bazen de ırkî özellikleriyle tasvir edilmektedir.. (Cumbur, 55-94) Mevlana’nın şiirleri arasında Farsça-Türkçe mülemma -karışık- mısralara rastlandığı gibi çok sayıda Türkçe kelimenin mevcudiyeti; armağan, aş, götürü, kışlak, yaylak, sınır, tanrı, töre, konuk, ulak, yasa, yurt vb. onun ana dilinin Türkçe olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Doğum tarihi ve yeri

Yaygın kabule göre 6 Rebiülevvel 604'te (30 Eylül 1207) dünyaya gelen Mevlana'nın doğum tarihi çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Sultan Veled Divanı'nın 1295 yılında çoğaltılmış eski bir nüshasında kayıtlı olan (F. 5) ve daha sonra Ferîdûn-ı Sipehsalar ile Eflakî gibi en eski iki kaynak tarafından da nakledilen bu tarih itimada şayan görünüyor. Ne var ki bizzat Mevlana'nın Fihi Mafih'teki bir ifadesi bu tarihi şüpheli hâle sokuyor. Mevlana burada Semerkant şehrinin Harzemşah tarafından kuşatılmasına tanıklık ettiğini ve tanıdığı bir genç kızın: "Allah'ım beni zalim düşmanın eline bırakma." diye dua ettiğini nakletmektedir, (Fihi Mafih, s.?). Söz konusu kuşatma 1207 yılına rastlamaktadır. Mevlana'nın bu olayı hatırlaması için asgari 5-6 yaşında olması lazım geldiği fikrinden hareketle Will Durant 1201, Maurice Barres ise 1203 tarihini doğum yılı olarak tahmin etmiştir, (Ş. C. 31). Öte yandan Gölpinarlı, Divan-ı Kebir'deki bir şiirinden hareketle Şems-i Tebrîzî ile buluştuğunda (642/1244) onun altmış iki yaşında olduğunu, dolayısıyla doğum tarihinin 580 (1184) olması gerektiğini ileri sürüyor, (G. s. 156-161), ancak bu fikir Hellmut Ritter ve diğer bazı araştırmacılar tarafından geçerli bulunmamıştır, (Ritter 53-59). 1207 yılı şüpheli olmakla birlikte Unesco tarafından da esas alınmış ve 2007 yılı onun 800. doğum yılı olarak ilan edilmiştir.

Göç

Soylu ve kültürlü bir muhit içinde dünyaya gözlerini açan Mevlana, babası ve onun olgun müritlerinden iyi bir eğitim alarak yetişti. Devrin geleneğine uygun olarak iki baba müridi, onun eğitimine tahsis edilmişlerdi. Bunlardan biri sonradan kayınpederi olacak Semerkantlı Şerefeddin Lala idi, diğeri ise babasının vefatından sonraki ilk müşidi olan Seyyid Burhaneddin. İlk kaynaklarda onun bu yıllarına ait nakiller sadece menkıbelerden ibarettir. Sözgelimi Eflakî onun çocukluk zamanlarında bile ruhanilerle görüştüğünü, Seyyid Burhaneddin'in omuzunda onunla birlikte manevi miraca çıktığını vs. hikâye ediyor. (E. 154 vd.) Mevlana'nın bu mutlu çocukluk yıllarında Sultanü'l-ulema'nın, Harzem hükümdarı ve yakın çevresiyle ilişkileri gitgide gergin bir hâl almaktaydı. Zira Belh'te, Baha Veled'in başını çektiği sufilikle büyük kelim âlimi Fahr-ı Razi'nin (1149-1210) temsil ettiği felsefe akımı büyük bir çekişme hâlindeydi ve başlangıçta sufilere meyilli olan Alaaddin Harzemşah da sonraları tercihini Razi tarafına yapmıştı. Dönemin ileri gelen sufilerinden ve Razi'nin baş muhaliflerinden olan Meceddeddin Bağdadi'nin sultan tarafından Ceyhun ırmağına atılması bu ihtilafın şiddeti hakkında bir fikir vermektedir. Nitekim Baha Veled'in sonradan toplanmış olan Maarif isimli sohbet kitabında ve Mevlana'nın eserlerinde filozofların ve bilhassa Razi'nin eleştirisi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır, (F. 15). İşte Baha Veled bu şartlar içerisinde iken yaygın kabule göre 1212, diğerk görüşe göre ise 1221 yılında

aile efradıyla birlikte daha batıya göç etmeye karar verdi. Aca-ba onu böyle bir karar vermeye sevk eden sebep neydi? Eflakî bu kararı yukarıdaki gerginliğe bağlıyor ve sultanın vaazlarında hem Razi'yi hem de ona uyduğu için kendisini ağır şekilde eleştiren Bahâeddin Veled'den ülkeyi terk etmesini istediğini belirtiyor, (E. I. 111-112). Diğer taraftan Sipehsalar, sultanın Fahreddin Razi tarafından kışkırtıldığını (s. 21) belirtmekte ise de bu bilginin yanlış olduğuna kuşku yok. Zira Razi göç kararından en az üç sene önce ölmüş bulunuyordu. Göç esnasında Mevlana'nın yaşı tekrar bir problem olarak karşımıza çıkmakta. 1212 yılını esas alan Eflakî bu sırada onun 5 ya da 6 yaşında olduğunu söylemekte. Göç yılı olarak 1221 yılını gösteren Sultan Veled'in tarihine göre ise bu yaş 14'e çıkmakta. Sultan Veled, bahsi geçen gerginliklere hiç temas etmeksizin dedesinin göçünü, onun Belh halkından incinmesine ve aldığı manevî işaretle Hicaz'a gitmek istemesine bağlıyor, (S. Veled, 240). Nicholson ve Hellmut Ritter ise Bahâeddin Veled'in sırf Moğollar'dan kaçmak için Belh'i terk ettiğine kânidirler, (Ritter, 54). Gerçekten bu dönemde bilhassa varlıklı ailelerin daha güvenli gördükleri batıya doğru kitleler hâlinde göç ettikleri tarihî kaynaklarla sabittir. Öyle ki Bağdat'ta kalabalık dolayısıyla kiralar aşırı derecede artmış bulunuyordu, (F. 21).

Yolda

Yukarıda da belirtildiği gibi Bahâeddin Veled'in göçü ve Hicaz yolculuğuyla ilgili olarak Sultan Veled, Ferîdûn-i Sipehsalar ve Eflakî'nin verdiği bilgiler özellikle tarih bakımından sürekli olarak çalışmaktadır. Bu bakımdan biz bu farklılıklar üzerinde durmadan sadece takip edilen yol güzergâhı hakkında bilgi vereceğiz. Müridleri ve ailesiyle birlikte göç eden Baha Veled, konakladığı her şehirde büyük bir ilgiyle karşılandı. Belh'ten sonraki ilk durak olan Nişabur'da onları, dönemin meşhur sufilerinden Ferideddin Attar (-1221) beklemekteydi. Kübrevi olan Attar da Baha Veled gibi Necmeddin Kübra'dan ders görmüştü ve ona özel bir yakınlık duymaktaydı. Ancak bu karşılaşmada Attar'ın ilgisi babadan çok oğluna yöneldi. Yaşlı şeyh çocukta ki büyük istidadı sezdi ve ona Esrarname isimli eserini hediye etti. Karşılaşma çocuk Mevlana'da da kalıcı tesirler bıraktı. O, ileride Mesnevisini yazarken kullandığı hikâyelerin bir kısmını -Hindistan'a giden tüccar ve tûti- bu eserden alacaktı.. Sultan Veled'in anlatımından, karşılaşma tarihinde Mevlana'nın 14 yaşında olması gerekiyor. Attar'ın bu yaştaki birine eserini hediye etmesi oldukça makul görünüyor, (F. 25).

Yol üzerindeki şehirlerde kısa konaklamalarla hareket eden göç kervanının ikinci mühim durağı hilafet merkezi Bağdat oldu. Bu yabancı topluluğun şehre girişi birçoklarının dikkatini çekti. Baha Veled'in, kendisine nereden gelip nereye gittiğini soranlara verdiği cevap daha da dikkat çekiciydi: "Allah'tan geldik ve yine Allah'a gidiyoruz." Bu söz dilden

dile dolaştı ve o sırada Bağdat'ta yaşamakta olan meşhur sufi Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin (1235) kulağına kadar gitti. Sühreverdi, sözün sahibini tanımıştı: "Bu sözü ondan başkası söyleyemez." dedi ve koşup Baha Veled'i karşıladı, dizini öptü, (F. 26). Bir an evvel Hacca gitmek emelindeki kafil e Bağdat'ta 3 günden fazla kalmadı. Daha onlar hareket etmeden Horasan taraflarından gelen yolcular kötü bir haber getirdiler; Moğollar, Belh'i işgal etmişti. Horasan şehirlerinin Moğollar tarafından 1220/21 yıllarında istilâ edildiği bilindiğine göre Bahâeddin Veled'in Bağdat'ta bulunma tarihi de ortaya çıkmaktadır.

Hac dönüşünde kafilenin izlediği yol ve kalış süreleri hakkında Eflakî ve diğer kaynakların verdiği bilgiler oldukça çelişkilidir. Hepsinde ortak olan husus, Hicaz'dan sonraki ilk durağın Şam olduğudur. Şam'da çok kalmadığı anlaşılan Baha Veled -Eflakîye göre Malatya ve Sivas üzerinden- o sıralarda Mengücek emiri Fahreddin Behramşah (-1225) idaresindeki Erzincan'a ulaştı. Tarihçi İbn-i Bibi Behramşah'ın faziletlerini anlata anlata bitiremiyor. Yüce ahlaklı padişah öyle cömert imiş ki kış günlerinde aç yaban hayvanlarını bile unutmaz onlar için dağlara yiyecek bıraktırmış, (F. 30). Bu adil şahın ülkesinde ne kadar kaldığı belli olmayan Baha Veled daha sonra Malatya ve oradan da Larend'e (Karaman)a geçti. Selçukluların Larend'e valisi olan Emir Musa, onu hak ettiği saygıyla karşıladı ve yol boyunca medreselerden başka yerde kalmayı kabul etmeyen şöhretli konuğu için bir medrese inşa etti, (E. I. 121). Daha önceki durakların aksine bir hayli uzun süren -Eflakî'ye göre 7 yıl- Larend'e ikametinin Mevlana'nın hayatında önemli bir yeri oldu. 1225 yılında burada lalası Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun'la evlendi. Aynı yıl içinde aile iki büyük kayıp yaşadı. Annesi Mümine Hatun'la ağabeyi

Muhammed Alaaddin peş peşe vefat ettiler. Bu iki üzüntüyü iki sevinç izledi. Evlilikten bir yıl sonra, zamanla Sultan Veled diye anılacak olan Mehmet Bahaeddin dünyaya geldi. Bir yıl sonra da onu Alaaddin Mehmet izledi. Uzun yıllar Gevher Hatun'la evli kalan Mevlana onun vefatından sonra Konya'da ikinci kere evlenecekti. Mevlana'nın, ismi Kerra yahut Kira olan bu ikinci hanımdan da iki çocuğu oldu. Bunlardan biri Muzafferiddin Emir Âlim Çelebi idi, diğeri ise ailenin tek kızı olan Melike Hatun. Tahsin Yazıcı bu hanımın Rum asıllı olduğu kanaatindedir. Ayrıca Mevlana'nın bu hanımdan Şemsettin Yahya isminde genç yaşta ölen bir üvey oğlu daha vardı, (E. II. 7-18). Fakat biz şimdilik yine Larende'ye dönelim.

Baha Veled'in şöhreti gitgide artıyor ve Selçuklu başkentine ulaşıyordu. Moğol istilasından önceki son parlak dönemini yaşayan Konya tahtında 1219 yılından beri Alaaddin Keykubat (-1236) hüküm sürmekteydi. Devletinin sınırlarını sürekli genişleten ve yaklaşan Moğol tehlikesine karşı başarılı tedbirler alan Sultan siyasî dehasından başka sanatkar ve âlimleri himaye etmek gibi meziyetlere de sahipti. Onun iltifatları birçok âlim ve şeyhi Konya'ya çekmişti. Eflakî'ye göre Alaaddin Keykubat, B. Veled gibi ulu bir zatı Larende'de alıkoyduğu iddiasıyla Emir Musa'ya gücendi ve büyük âlimi Konya'ya davet etti. Eflakî, Baha Veled'in Konya'ya girişini abartılı bir üslupla tasvir ediyor: Öyle ki sultan at uşağı gibi onun atının dizginlerini çekerek sarayına kadar götürmüş. Bir ara kendi tahtını bile ona teklif etmiş ama B. Veled bunu kabul etmemiş, (E. I. 124).

S. Veled dedesinin Konya'ya gelişini anlatırken bunlardan hiç bahsetmediğine göre Eflakî'nin anlattıklarını herhâlde ihtiyatla karşılamak gerekiyor, (S. Veled, 241-242). Baha Veled ömrünün son iki yılını Konya'da vaaz ve irşadla geçirdi.

Medresedeki dersleri ve camideki vaazlarıyla halkın ve Sultan'ın gönlünde taht kurdu. Müritlerinden olan Emir Bedrettin Gevhertaş, şeyhi ve ailesi için bir medrese yaptı.

Yaşı 85'i bulan yaşlı şeyh 1231'de vefat ederken geride iki eser bıraktı; bunlardan biri konuşma ve vaazlarının toplamı olan Maarif diğeri ise Mevlana. Sonraları hem ilim hem de tarikat mensuplarının rağbet ettiği bu sohbetler Baha Veled'in, sultanü'l-ulema lakabına uygun olarak zahiri ve batınî ilimlerdeki zengin bilgisini gözler önüne sermekte. Eserde sıklıkla F. Razi ve Harzemşah hakkındaki fikirlere rastlanmasından, sohbetlerin çoğunun göçten önceye ait olduğu anlaşılıyor. Firuzanfer'in tasavvuf hakikatlerini anlatan zarif ve eşsiz bir nesir olarak tarif ettiği Maarif, yıllarca Mevlana'nın da baş ucu eserlerinden biri oldu. Maarif'le Mesnevi zevkçe aynı olduğu gibi yer yer müşterek hikâyeler bulunması -mesela; Sungur adlı köylele namaza giden efendi fıkrası- Mevlana'nın babasından ciddi derecede etkilendiğini göstermektedir, (F. 46-7) fakat hiç şüphe yok ki Baha Veled'in asıl eseri Mevlana olma yolundaki ilk işaretlerini daha o sıralarda göstermiş olan Celaleddin'di. Büyük bir insan olan Baha Veled geride kendisinden daha büyük bir evlat bırakmıştı. Bu yüzden onun adı daha çok oğlunun adıyla anıldı, büyüdü ve günümüze kadar geldi.

Babası vefat ettiği -Eflakî'ye göre- yirmi dört yaşını sürmekte olan Mevlana'nın bundan sonraki hayatını kabaca iki döneme ayırabiliriz: Şems'ten önce, Şems'ten sonra. Bu iki döneme akıl dönemi ve aşk dönemi demek de mümkün. Mevlana'nın iç arayışlarının, onun hayatının her dönemini kapsadığına hiç kuşku yok. Yine de 1231'den Şems'le karşılaştığı 1244 yılına kadar Mevlana daha çok bir ilim adamı, Hakk'a ulaşmak için ibadet ve çile yolunu tercih etmiş bir âbid ve zahit olarak olarak tanındı. Bu yoldaki ilk hocası, henüz Belh'te

iken terbiyesiyle meşgul olan, babasının müridlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizi'ydi. Aslında Burhaneddin, Konya'ya şeyhini görmek için gelmişti. Ama orada, şeyhinin öldüğünü öğrendi ve hocasının oğlunu manen eğitmek üzere Konya'da kaldı, (S. Veled, 244-246). Amacı onu, babası gibi hem zahir hem de hâl ilimlerinde kâmil bir insan hâline getirmektir. Mevlana'nın Seyyid Burhâneddin'le münasebeti dokuz yıl sürdü. Ancak bu süre boyunca daima birlikte olmadılar. Şeyh bir yıl sonra Mevlana'yı zahir ilimlerinde daha da ilerlemesi için Haleb ve Şam'a gönderdi. 630 (1233) yılında gerçekleştiği anlaşılan bu seyahat sırasında Seyyid Burhâneddin Konya'dan Kayseri'ye kadar Mevlana'ya refakat etti ve geri dönmeyerek orada kaldı. Mevlana Halep'te Hallâviyye Medresesi'nde aynı zamanda şehrin yöneticisi olan Kemâleddin İbnü'l-Adîm'den (-1262) ders almıştır. Burada ne kadar kaldığı belli olmayan Mevlana'nın ilim yolundaki ikinci durağı Şam oldu. Devrin en önemli kültür merkezlerinden biri olan Şam'ın Mevlana'nın yetişmesinde büyük bir önem taşıdığına şüphe yoktur. Bu şehirde dört yıl boyunca Arap dili ve edebiyatı, lügat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimler başta olmak üzere bütün akli ve nakli ilimlerden icazet alan Mevlana, diğer taraftan o sırada Şam'da yaşamakta olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî (-1241) Sa'deddîn-i Hammûye, Osmân-ı Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Sadreddin Konevî gibi büyük sufilerle tanışma imkanı buldu, (s. 35).

Mevlana çağının bütün ilimleriyle mücehhez olarak Kayseri'ye geri döndüğünde Burhaneddin'e göre onun öğrenmesi gereken tek şey kalmıştı: Hâl ilmi. Bu amaçla talebesini halvete soktu. Her biri 40 gün süren ve pek az uyuyup pek az yemekle geçen peş peşe 3 halvetten sonra Mevlana arınmış, ilahi sırlara açılmış bir gönülle dışarıya ayak bastı. Hocası ese-

rinden memnundu: “Haydi” dedi, “yürü de insanların ruhuna taze bir hayat ver, görülmemiş bir rahmete boğ onları ve aşkınıla ölü gönülleri dirilt,” (E. I. 162). Bundan sonra talebesini Konya’ya kadar uğurladı, ancak kendisi orada kalmak istemedi. Mevlana, hocasına niçin kendisiyle kalmadığın sorunca şu cevabı aldı: “Tebriz’den yola çıkan bir aslan bu tarafa yöneldi. Ben de kendimce bir aslanım. İki aslan bir yere sığmaz, o hâlde benim gitmem gerek.”

Burhaneddin’i Kayseri toprağı çekmiş olmalı. Zira dönüşünden kısa süre sonra 1241 yılında vefat etti ve hâlen şehrin en yaygın ziyaret yeri olan mezarına defnedildi. Orta yaşlarını süren Mevlana ise olgun bir müderris olarak tekrar medresedeki görevine dönmüştü. Gerçi Burhaneddin’den irşad için icazet almıştı ama o kılık kıyafeti ve ağır başlı davranışlarıyla daha çok bir âlim hüviyetindeydi. Başına taylasanlı bilgin sarığı sarıyor, geniş kollu âlim cübbesi giyiyor ve günbegün sayısı artan talebelerini yetiştirmekle meşgul oluyordu. M. Behari Beytur’un ifadesiyle; “Mevlana bu dönemde de âşıktı ama aşkı takvasında gizliydi. Sonraki döneminde ise takvası aşkı gizlenecekti.” (Göktaş, 553). Onun bu ağırbaşlı ve sakin hayatı 1244 yılına kadar sürdü. 1244 Mevlana için Şems yılıydı. Onun başından sarığını uçuracak rüzgârın, sakin bir âlimi coşkun bir âşığa dönüştürecek olan mimarın adıydı Şems.

Şems

Birçok yer dolaştığı için “Perende/uçan” diye anılan Şems’in neredeyse bütün hayatı yollarda geçmişti. Görünüş bakımından gezgin bir abdala benziyordu ama hakikatte okumuş yazmış bir adamdı. Sohbetlerinden derlenen ve onun tefsirden, hadisten yana esaslı bir bilgiye sahip olduğunu gösteren Makalat, isimli eseri -not alma esnasındaki düzensizlikleri bir yana- Firuzanfer’e göre dil bakımından da Fars nesrinin en güzel örnekleri arasında yer alabilecek değerdedir, (F. 89).

Şems, Tebriz’de Şeyh Ebû Bekr-i Selebâf’ın hizmetinde ve gezdiği yerlerde birçok mutasavvıfın sohbetinde bulunmuştu ama susuzluğunu ne başkaları ne de kendi şeyhi kandırabilmişti. Allah’tan başkasına eyvallah etmeyen, doğru bildiğini sakınmadan söyleyen, kolay kolay kimseyi beğenmeyen, deli dolu taşkın bir sufıydı Şems. Şam’da Evhadüddin Kirmanî’yi azarlamış, İbn-i Arabî’ye dudak bükümüştü. Yaşı altmışa gelmişti ama hâlâ yollardaydı ve hâlâ arıyordu. Ne mi arıyordu? İçindeki yangını söndürecek daha büyük yangınlar, susamış ruhunu kandıracak daha büyük ve daha tuzlu denizler... Bu arzuya bir gece Allah’a yakarmış: “İlahi! Bana gizli sevgililerinden birini göster.” demişti.

Tabi her bağış kendi büyüklüğüne göre bir bedel ister. Hâl âleminde ona soruldu:

-Bunun şükrü için ne verirsin?

Şems bu soruya karşılık tereddütsüz:

-Başımı! cevabını vermişti.

Nihayet rüyasında kendisine aradığı kişinin memleketi gösterildi ve o yeni bir ümitle Rum ülkesine doğru yola düştü, (E. I. 163). Gerçi Şems susuzdu ve aramadaydı ama aranılan kişi de onun gibi bir arayana muhtaçtı. Mevlana aşağıdaki beyti biraz da ikisi için söylemiş gibidir: “Susuz, o içimi güzel tatlı su nerede diye inler. Su ise nerede o susamış diye feryat eder.” (c. 3, 4398).

Mesnevi’deki şu beyit yine aynı gerçeğin ifadesidir: “Kimi âşık görürsen bil ki o mâşuktur. Susuzlar âlemde su ararlar, fakat su da cihanda susuzlara âşıktır.” (c. I, b.1740-43).

İşte böyle bir arayışla Konya’ya gelen Şems’in şehre girişi Eflakî’ye göre 29 Kasım 1244 tarihine rastlar, (E. I. 162). Şems ile Mevlana’nın nasıl karşılaştığı neler konuştukları konusunda kaynaklar arasında ihtilaf vardır. Sipehsalar ve diğer kaynakların farklı rivayetleri bir araya getirilirse karşılaşma tablosu şöyle oldu: Mevlana medreseden çıkmış ve bindiği katırı çevreleyen talebeleriyle konuşarak ilerliyordu ki sokakta aniden Şems’e tesadüf etti. Şems onu sarsıcı bir soruyla durdurdu:

-Söyle bakalım, Hz. Muhammed mi büyüktür, Bistamlı Bayezit mi?

Mevlana:

-Bu nasıl sorudur, dedi. Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed’in yanında Bayezid’in sözü mü olur?!

Şems sorusunda ısrarlıydı:

-O hâlde neden Hz. Muhammed: “İlahi! Biz seni layıkı vechile bilemedik.” derken ve günde yetmiş defa istiğfar ederken Bayezit: “Ben kendimi eksiklikten tenzih ederim. Benim şanımla ne yücedir.” demede! Bu sözlerin hangisi yanlış!

-Bunun cevabı şu; Bayezit’in susuzluğu azdı ve nail olduğu bir yudum su ile kandı. Vardığı ilk makamda idrak bardağı

hemen doluverdi ve o sarhoşlukla bu sözü söyledi. Hâlbuki her gün yetmiş makam aşan Hz. Peygamber ulaştığı her yeni makamda bir önceki makamın küçüklüğünü görür daha önce o kadarla yetindiğinden dolayı istiğfar ederdi. Sebep budur.

Bu cevap üzerine Şems bir nara attı ve bayıldı. Mevlana koluna girerek onu medresesine götürdü, (S. 124-125, E. I. 163). Anlaşıldığı kadarıyla bu karşılaşma iki tarafı da sarsmış, etkilemişti. Mevlana aşağıdaki mısralarda belki de bu karşılaşmayı ve Şems'in yakıcı bakışlarının anlamını tasvir ediyor:

Seher vaktinde gökte bir ay âşikâr oldu
Gökten inip de bize bakıyordu
Doğanın kuşu avladığı gibi
O ay da beni tutup göğe uçurverdi, (F. 76).

Fırtınalı aşklara benzeyen Mevlana ile Şems'in dostluğu böyle bir başlangıçla başladı ve çalkantılarla dolu üç yılın sonunda yine kendisine yakışır bir şekilde sonuçlandı. Sultan Veled babasıyla Şems'in dostluğunu, Hz. Musa ile Hızır'ın arkadaşlığına benzetir ve Hz. Musa'nın peygamber olmasına rağmen Hızır'ı araması gibi, Mevlana'nın da makamca zamanın biricigi olduğu hâlde Şems'i aradığını söyler, (S. Veled, 48).

Başlangıçta Musa'yı sınavan Hızır gibi, Şems'in de yeni arkadaşını birçok imtihana tabi tuttuğu anlaşılıyor. Görünüşte Şems, sınır tanımaz bir rinddi ve kendisini bu kimlikle kabullecek yüksek bir idrak peşindeydi. Hakikatte ise Makalat'taki ifadeyle: "Mustafa'nın en ehemmiyetsiz görünen bir hadisini Kuşeyri Risalesi ve benzeri en önemli kitaplara değişmem." diyecek kadar da şer'î akidelere bağlıydı, (Ş. C. 58).

Efsaneler hazinesini daima viranede aramız gerektiğini söyler. Mevlana da keskin bakışlarıyla Şems'in ruhunu okumuş ve o viranede nasıl bir ruh cevherinin parıldadığını

keşfetmişti. Bu yüzden tam bir teslimiyet gösterdi ve Şems'in bütün sınamalarından başarıyla geçerek dostluğunu kazandı. Şems'in dostluğu pahalıydı ve yüksek bir bedel istiyordu. Bu dünyayı boşlamış adama ulaşmak ve onun kanat çırttığı göklere süzölmek için insanın "benim" dediği her şeyi geride bırakması gerekiyordu. Bu bedeli şimdiye kadar kimse ödeyememişti ama Mevlana müstesnaydı. Asrın ilimde, irfanda biriciği olan Mevlana ilmini, irfanını, mesleğini, şöhretini hasılı elinde olan her şeyi Şems'in ayaklarına serdi ve onu satın aldı. Bu dostluk Mevlana'ya ne verdi, Şems'e ne kazandırdı? Buna cevap veren Gölpinarlı'nın şu cümleleri bizce de isabetli: "Şems gelmeseydi Mevlana Mevlana olmayacak, sıra şeyhlerinden bir şeyh, sayısız sufilerden bir sufi olacaktı. Fakat şurası muhakkak ki Mevlana Şems'le görüşmeseydi, Şems'in de ne adı duyulacaktı ne sanı. Mevlana zaten bu coşkunluğa hazır. O silinmiş, arınmış, zeytinyağı konmuş, fitili yapıp düzeltilmiş bir kandildi. Bu kandilin yanması için bir ateş, bir kıvılcım lazımdı. İşte Şems o vazifeyi gördü. Fakat o tükenmeyen ışığı Şems'i bile göstermeyecek kadar kuvvetli kandil yanınca Şems de ona bir pervane kesildi. Canını verip onun ışığına karıştı." (G. 97).

Neticede her ikisi de aradığını bulmuştu; su, susuzu, kav çakmak taşını ve kıvılcım harmanı.. Onunla baş başa geçen günler ve geceler uzadıkça uzadı. Ne medresedeki dersleri geliyordu hatırına ne de onu dört gözle bekleyen talebeleri. Dersi, medresesi, tekkesi, dünyası tamamen Şems'ti. O bu yaşta, bu kemalde iken hocalığı bırakmış talebeliğe soyunmuş, hocasının önüne diz kırıp oturmuştu. Bu yeni mektebin adı aşk mektebiydi, dersin adı aşk dersi. Ve bu dersin çılgın hocası aşkın ete kemiğe bürünmüş şekli olan Şems'ten başkası değildi. Nitekim Mevlana, şu beyitte sanki kendisini tarif

eder: “Âşıkânra şüd müderris hüsn-i dost. Defter ü ders ü sebakşan ruy-ı ost.” (Mesnevi, 3/3870). Yani; sevgilinin yüzü âşıkların hocası oldu. Âşığın defteri de dersi de meşki de hep onun güzel yüzüdür.

Şems bir ateş topuydu hem yanıyor hem yakıyor, insanda kendisine ait hiçbir şey bırakmıyordu. Mevlana önceleri babasının sohbetlerini elinden düşürmezdi, Mütenebbi divanını pek sever, Senai'nin, Attar'ın mesnevileriyle feyizlenirdi. Ama bunlar başkalarının kitapları, başkalarının sözleriydi. Şems, karşısındaki yanardağda nasıl bir ruh potansiyeli olduğunu görüyor, onun başkalarının eserleriyle meşgul olmasına ve başkalarının sözleriyle konuşmasına tahammül edemiyordu. Başkaları her ne söylemişse onlardan çok daha fazlasını ve güzelini niçin Mevlana söylemesin! Yeter ki o kendi içine dönsün, kalbini, kalbine ilham olunan ilahî sesi dinlesin ve: “Bu benim ruhumun sesi.” desin. Şems bunu yaptı ve Mevlana: “Her insanın kendi İsa'sına gebe bir Meryem” olduğunu anladı ve içindeki o İsa'yı doğurmasını bildi. O mucizevi çocuk öğretilmemiş olan seslerle sözlerle konuştu ve bugün de elimize tutuşturduğu kılavuzla konuşmasına devam etmekte. Böylece her insana kendi içinde saklı cennetin perdesini aralamakta ve insana büyümlü bakışlar bağışlamakta. Ta ki insan o büyümlü bakışlarla bakabilsin ve baş gözünde eskiyip pörsümüş hayat kareleri yeni bir anlama bürünsün, tazelik kazansın. Hayat hiç bitmeyen doğuşlarla tazelensin dursun. Mesnevi'de yer alan ve manzum çevirisini aşağıda verdiğimiz şu beyitler, insanın kendi gönlünün sözleriyle başkalarına ait sözlerin farkını pek güzel ortaya koyuyor:

Belini bağla o gönüldeki parlak ışığa
Boş masallarla çözülmeyen bu düğümlü esrar
Nitekim dağda bayırlardaki çayla derenin
Sana bir faydası yok eve akan çeşme kadar (Önder, 200).

İki dost kendi iç cennetlerini seyretmenin esrikliğıyle zamanı durdurmuştu ama dışarıda başkaları için zaman akıp durmadaydı. Mevlana'yı bir sevgi halesi gibi kuşatan talebeleri ve eski dostları işin vehametini anlamakta gecikmediler ve Şems'e düşman oldular. Kim olduğu belirsiz bu davetsiz misafir bir kaza oku gibi gelmiş ve kendileriyle efendileri arasına girivermişti. Gerçi adı Şems'ti (güneş) ama onların gözüne kendi güneşlerini örten bir bulut gibi görünmedeydi. Nadiren dışarı çıktığı vakitlerde de Mevlana'nın gözü Şems'ten başkasını görmüyor ve toplumsal kuralları çiğnemek pahasına her vesileyle ona olan bağlılığını ortaya koyuyordu. Mesela; o sıralarda Mevlana hayranlarından olan Celalettin Karatay bir medrese yapmış ve ulu bilginleri toplamıştı. Âlim olmayan Şems halkın en altına oturtulmuştu. Bir ara Mevlana'ya bir soru sordular:

-Başköşe neresidir?

O da dedi ki:

-Bu duruma göre değişir. Âlimlerin baş köşesi sofanın ortasıdır. Âriflerinki evin köşesidir. Âşıklar mezhebinde ise başköşe sevgilinin yanındır.

Bunu söyledikten sonra yerinden fırladı ve gidip Şems'in yanına oturdu. Fakat yakınlarını üzen ve kıskandıran sadece bu hâller değildi. Mevlana'da evvelce görmeye alışık olmadıkları hâller, coşkunluklar başlamıştı. Üç günde bir iftar eden, sabahlara kadar namaz kılan o ağır başlı âlim gitmiş yerine coşkun bir derviş gelmişti. Evvelce semadan ve müzikten habersiz iken şimdi neyin can yakıcı inleyişi ve rebabın kanatlandıran nağmeleriyle kendinden geçiyor semaa giriyor, el çırpıp, çark vuruyordu, (E. I. 166). Hiçbir yerde durmayan Şems'in Konya'daki günleri uzadıkça halkın ona karşı kini de gittikçe büyüdü ve dayanılmaz hâle geldi. Şems'in herkesçe anlaşıla-

mayan naz makamında söylenmiş bazı sözleri bu hoşnutsuzluğu daha da büyütüyordu. Şüphesiz Mevlana da durumun farkındaydı. Bir gün talebeleriyle giderken önündeki kemiği yiyen ve onunla yeni doğurduğu yavrularını emziren bir köpekle karşılaşınca birden durdu:

-Biliyor musunuz, dedi. İçinde bulunduğumuz durumu şu tablo özetliyor. O yavrular kemiği yemeye kalksalar helak olurlar. Anne kemiği yutup süte çeviriyor ve onları emziriyor. Şems'in kemiğe benzeyen sözlerini de sizin yutmanıza imkân yok. Ama ben onu yutar ve sizi onunla emziririm. O hâlde siz Şems'in değil benim sözlerime kulak verin.

Beri taraftan saldırlara Mevlana hatırına katlanan Şems'in tahammül bardağı da taşmak üzereydi. Nihayet Uçan Şems'e yeniden yol göründü ve gelişinden 16 ay sonra kimseye haber vermeden başını alıp gitti, (F. 91). Şems'ten kurtulduklarını sananlar kısa süre içinde yanıldıklarını anladılar. Zira ayrılık rüzgârı Mevlana'daki Şems ateşini yelpazelemiş, daha da büyütüştü. Ayrılığa sebep olanlara kırgındı ve bu yüzden elini cemiyetten büsbütün çekmişti. Şems'in Şam'da olduğu anlaşılınca oraya peş peşe dört yakıcı mektup/gazel gönderdi ve ona yeniden Konya'ya gelmesi için yalvardı. Bunlardan birinde şöyle yalvarıyordu: “Ey gönlümüzün nuru, ey isteklerimizin isteği! Ey hayatımızı ellerine teslim ettiğimiz kişi ne olur ayrılığı uzatma, gel!” (E. 138).

Nihayet bu yalvarıp yakarmalar Şems'in gönlüne tesir etti ve kendisini almak üzere gönderilen Sultan Veled'le birlikte Konya'ya doğru yola koyuldu. Mevlana aşağıdaki mısraları muhtemelen Şems henüz Konya yolundayken söylemişti:

Yollara sular dökün
Bahçelere müjdeler verin
Bahar kokuları geliyor

O geliyor, o..
 Ay parçamız, canımız, yarımız geliyor
 Yol verin, açılın, savulun,
 Beri durun beri!
 Yüzü apaydınlık, ak-pak
 Bastığı yerleri aydınlatarak
 O geliyor, o... (Önder, 89).

Öte yandan bir ay süren bu yolculuk Şems'le Sultan Ved arasında da büyük bir sevginin doğmasına yol açtı. Şems, kendisine hizmet için çırpınan ve yol boyunca atının dizginini çekerek yaya yürüyen bu terbiyeli gence büyük sevgi besledi ve onu manevi sırlarına ortak etti. Şems'in bu ilk gidişi yaklaşık 15 ay sürmüştü. Aşağıdaki mısralar Mevlana'nın, Şems'in dönüşünü ne kadar büyük bir sevinçle karşıladığını gösteriyor:

Geldi dostlar,
 Güneşim ayım geldi
 O gümüş bedenlim
 Altın tenlim
 Gözüm, kulağım, canım geldi

Başım sarhoş,
 İçim bir hoş bu gün
 Sabahlara dek öldüğüm
 Bir demet gül gibi yoluna döküldüğüm
 Serv-i hıramanım geldi (Önder, 89-90).

Mevlana yaptıklarından pişman olan talebelerini affetmek için onların önce Şems tarafından affedilmelerini şart koştu. Suçlular bağışlanmış, Mevlana'nın solgun yüzü tekrar gülmüş, her şey yoluna girmişti. Ancak bu durum yanıltıcıydı. Çünkü Mevlana'nın yadığanan hâlleri azalmıyor, git gide artıyordu.

Davranışları gibi kılık kıyafetini de değiştirmiş, sarık ve cübbe yerine yün külah takıp hırka giyinmişti. Şems de onu daha çok sema'a ve raksa teşvik edip durmadaydı. Gerçi Konyalılar iki asırdan beri sufiler arasında yaygın olan semaya ve bu konuda İmam Gazzali'nin de dahil olduğu tartışmalara şüphesiz aşinaydılar; ama kendi şehirlerinin en büyük âlimini semada görecek, ney ve rebap dinletecek anlayışa hâlâ yabancıydılar. Oysa sema Mevlana için:

Döndükçe etekler yelpazelenir
Döndükçe gönülde aşk tazelenir (Önder, 112).

diyen Türk şairini haklı çıkaracak bir aşk coşkuluğuna yol açıyordu. Hele ney, Mevlana için elest sırlarının habercisinden başka bir şey değildi:

Gizli sırlarını söylemede cihanın
O yanık ney o yanık ney yanık ney
Ney nedir o busesi güzel cananın
Öptüğü şey öptüğü şey öptüğü şey (Önder, 182).

Mevlana ayrılıkta geçen günleri kaza eder gibiydi. Şems'le kapandığı medrese hüccesinde altı ay süren bir can sohbetine dalmıştı. Yanlarına Sultan Veled ile Selâhaddîn-i Zerkûb'dan başkası giremiyordu. Eflakî'ye inanmak gerekirse içeride fevkalade hâller olmaktaydı. Bir gün eşi Kira Hatun merakından içeriye baktığında aniden Şems'le Mevlana'nın yanında altı Hintli belirmediğini görüp şaşırılmıştı. Bu yabancıların bıraktığı bir deste çiçeği Mevlana daha sonra eşine hediye etmiş ve bundan kimseye bahsetmemesini istemişti, (E. I. 167). Mevlana bu baş başa kalışlarla Şems'ten başka herkese yabancılaştığını bir beytinde şöyle ifade ediyor: "Seni kendime can edindim; senin hatırın için bütün yakınlarıma yabancı oldum." (F. 103). Diğer taraftan Şems de Makalat da Mevlana'nın kendisi için taşıdığı

manayı belirtirken: “Ben istenilenim ama Mevlana istenilenin de isteği olmuştur.” demedeydi, (Makalat, 295). Kısacası iki ruh birbirine karışmış, âşıkla mâşuk seçilmez olmuştur.

Bu arada Mevlana, Şems’i Konya’ya bağlamak için olmalı, onu evlâtlığı Kimya Hatun’la evlendirdi, (S. 129). Gerek bu uzun halvet boyunca Mevlana’dan mahrum kalmak, gerekse gencecik Kimya Hatun’un çok geçmeden vefatı Şems düşmanlarını yeniden harekete geçirdi.. Bazı rivayetler düşman çemberine Mevlana’nın küçük oğlu Alaaddin Çelebi’yi de dahil ediyor. Buna göre zahit mizaçlı Alaaddin’in babasını ayarttığını düşündüğü Şems’e karşı düşmanlığı, kıskandığı Kimya Hatun sebebiyle daha da artmış. Bu düşmanlığa dair Eflakî’de epeyce malumat olmakla birlikte bunların ne kadarının gerçek olduğu şüphelidir. Ne var ki Şems’in Makalat’ında da Alaattin’le ilgili azarlayıcı ifadeler ikili arasında gerçekten bir anlaşmazlık olduğunu doğrular mahiyettedir, (G. 81). Şems’in artık dönmek üzere ikinci defa kayboluşundan önce bazı sırlarını bir evlat gibi sevdiği Sultan Veled’le paylaştığı, İbtidaname’deki bazı bilgilerden anlaşılıyor. Buna göre o Sultan Veled’e, kendisini Mevlana’dan ayırmak isteyenleri şikâyet etmiş ve bu defa ortadan kaybolduktan sonra kimsenin izini bulamayacağını söylemiş, (S. Veled, 62, 64).

1247 yılında gerçekleşen bu ikinci kayboluşun mahiyeti, cevabı günümüze kadar bulunamayan bir soru olarak kalmıştır. Eflakî’ye göre Şems bir cinayete kurban gitmiştir, bu görüşe göre; Şems, Mevlana ile sohbet ederken yedi kişilik bir suikast gurubu hücrenin önüne gelmiş ve içlerinden biri Şems’i dışarıya çağırmış. Mevlana’ya, “Beni öldürmek için çağırıyorlar.” diyen Şems dışarı çıktıktan sonra şiddetli bir nâra atıp kaybolmuş. Dışarıya çıkanlar birkaç damla kandan başka bir şey görememişler. Eflakî Mevlana’nın oğlu Alaaddin’i de

suikaste ortak gösteriyor ve genç yaşta vefatını da, aldığı âh'a bağlıyor, (E. II. 127). Yine Eflakî Şems'in cesedinin bir kuyuya atıldığını sonra Sultan Veled'in rüyada görmek suretiyle cesedi çıkarttığını ve Gevhertaş medresesinin yanına gömdüğünü belirtiyor. Ancak Sultan Veled'in cinayete en küçük bir telmihte bulunmaması aksine Şems'ten: "Bu sefer ben öyle bir gideceğim ki benim nerede olduğumu kimse bilemeyecek. Herhâlde onu birisi öldürdü diyecekler." sözlerini nakletmesi bu rivayeti şüpheli bırakmaktadır, (S. Veled, 62, 64).

Cinayet söylentisi Mevlana'nın kulağına da gelmiş olmalı ki bazı şiirlerinde bu söylentilerden şikâyet ediyor: "O ebedi dirinin öldüğünü kim söyledi. Ümit güneşinin öldüğünü kim dedi? O güneşin düşmanı damın üstüne geldi de iki gözünü yumdu, güneş öldü dedi." (F. 108). Diğer taraftan Mevlana'nın bu kayboluştan sonra her yerde Şems'i aratması, hatta bizzat kendisinin 4 defa Şam'a kadar gitmesine bakılırsa bu cinayete inanmadığı veya inanmak istemediği söylenebilir. Gölpınarlı'ya göre Eflakî'nin ifadeleri arasında yer alan: "Şems'in narası ve yerde görülen birkaç damla kan gibi motifler mistik düşüncenin mahsulü olan hayali unsurlardır," (G. 84). Kapsamlı bir Mevlana monografisi hazırlamış olan Firuzanfer de bu kanaattedir, (F. 107). Uzun yıllar Mevlana Müzesi müdürlüğü yapan Mehmet Önder, Şems'in öldürüldüğü fikrini tercih ediyor. Onun anlattığına göre kendisi hâlen Konya'da bulunan ve makam olduğu sanılan Şems Türbesi'nde bir gün döşemenin altında merdivenle inilen bir mahzen keşfetmiş ve aşağıya indiğinde molozlar arasında Horasan harcıyla sıvanmış bir mezar bulmuş. Bu mezarın Şems'in gerçek mezarı olabileceğini düşünen Önder, konunun uzmanı olarak Gölpınarlı'ya da danıştığını ve onun da mezarın gerçekliğine inandığını, dolayısıyla Şems'in öldürülmesi konusunda hiç şüphe kalmadığını söylüyor. Peki

Şems öldürüldüyse Mevlana'nın bunu bilmemesi ve her yerde onu aratmasına ne demeli? Önder bu durumu, söz konusu bilginin Sultan Veled ve birkaç kişi arasında sır olarak kalmasına bağlıyor. Buna göre babası hayatta iken onu üzmemek kasdıyla bu sırrı gizlemiş olan Sultan Veled Mevlana'nın vefatından sonra yakını olan Eflakî'ye gerçeği açıklamış, (Önder, 106-7). Kendi eserinde yukarıdakine benzer ihtimalleri sıralayan Göl-pınarlı'nın da mezarın bulunmasından sonra Şems'in öldürüldüğüne kani olduğu anlaşılıyor, (G, 83-85). Makul görünen bu yorumlar; İbtidaname'yi babasının vefatından yıllar sonra yazan Sultan Veled'in, durumu niçin kendi eserinde açıklamayıp da Eflakî'ye anlattığı sorusuna açıklık getiremiyor. Netice olarak Şems'in akıbeti konusu daha uzun yıllar bir bilimsel soru olarak kalacağı benziyor.

Mevlana uzun süre Şems-i Tebrîzî'yi ikinci defa kaybetmenin etkisinde kaldı. Dostunu hiçbir yerde bulamayan Mevlana yas alameti olarak duman renkli bir sarık sardı ve ömrünün sonuna kadar da başından çıkarmadı, (E. II. 128). Şems'den önce şiirle pek arası olmadığı anlaşılan Mevlana şimdi gönül yangınını şiirle ifade ediyor, teselliye gece gündüz hiç ara vermediği semâda arıyordu, (S. Veled, 65, 69). Bu çalkantı ve ümit dönemi bir hayli uzun sürdü. Mevlana Şems'ten gelen her habere inanmak kanmak istiyordu. Aşağıdaki rivayet bu ruh hâlini göstermesi bakımından manidardır: Bir gün adamın biri Şems'i Şam'da gördüğünü söyleyince Mevlana sevinçle yerinden fırladı ve müjdelik olarak üstünde başında ne varsa onun önüne döktü. Oradakilerden biri dedi ki:

-Bu adam yalancının teki. Şems'i gördüğü filan yok.

Bunun üzerine Mevlana şöyle dedi:

-Ben bütün bunları onun yalan haberine verdim. Eğer haber doğru olsaydı canımı verirdim, (E. 99).

Mevlana bir ara kalkıp Şam'a kadar gitti ve sokak sokak ev ev onu aradı. Şu beyit onun ruh hâlini anlatmakta: "Seni ne zamana kadar evden eve kapıdan kapıya arayacağım. Yanımdan ne zamana kadar köşeden köşeye sokaktan sokağa kaçacaksın" (F. 116). İki yıl kadar süren arama tarama döneminden sonra Mevlana nihayet yeni durumu kabullendi. Esasen Şems manevi varlığıyla kendisinde tecelli etmiş, Mevlana yeni bir Şems kesilmişti.

İptidaname'de bu durum onun ağzından şöyle ifade ediliyor:

Ten cihetinden birbirimizden uzak isek de ten ve ruh olmaksızın ikimiz tek bir nuruz

Ey istekli! Ha onu görmüşsün ha beni. Zira ben oyum, o da ben

Mademki ben oyum, niye arıyorum. Ben onun aynıyım, şimdi kendimden bahsedeyim.

Küp içinde kaynayan şıra gibi ben de aslında kendimi arıyorum.

Şıra hiç kimse için kaynamaz, kendi güzelliği için çabalar, (F. 118).

Başka bir şiirinde de hem bu bütünleşmeden hem de o sayede gerçek iç bene ulaştığından söz ediyor: "Seni ebedi ve külli bir ayna olarak gördüm. Senin gözünde kendi nakşımı ve hakiki suretimi seyrettim. Nihayet kendi kendime dedim ki; ben onun iki gözünde nurlu bir yolculuğa çıktım da sonunda kendimi buldum. Senin gözlerine yansıyan görüntüm şöyle seslendi: "Ben sen oldum, sen de ben oldun. Aramızda ayrılık gayrılık kalmadı." (Ş. C. 61). Bir Türk şairinin tercümesiyle: "Gece gündüz yaşayan gönlüm içinde sensin. Seni görmek diledikçe bakarım gönlüme ben." (Önder, 83).

Şems'ten sonra

Denilebilir ki Şems'in ayrılığı da Mevlana'nın kemal yolunda aşması gereken basamaklardan biriydi. Çünkü aslolan Şems değildi, onda tecelli eden ilahi nurdu. O nur önce Şems'in çehresinde parlayarak âşğın bakışlarını avlamıştı. Ama şimdi o çehre kaybolmalıydı ki nurun o çehreye ait olmadığı anlaşılсын ve bakışlar nurun kaynağına yönelsin. Bu durum Mesnevi'de Leyla ve Mecnun hikâyesi yoluyla da ifade edilmiştir. Aslında maksat şaraptır kadeh değil, mutlak güzeldir Leyla değil. Hikâyede Leyla sadece Mecnun'a aşk şarabını tattıran bir kadeh görevini görmekte. Ama Mevlana bakışın ebediyen o çehreye yahut o kadehe bağlanıp kalmasını, asli maksattan alıkonmasını doğru bulmuyor. Aksi takdirde o kadeh yahut o çehre yol kesen bir put hâline gelebilir. Aşağıdaki beyitler bunun uyarısı:

Z'in kadehha-yı suver kem bâş mest
Ta ne-kerdi büt-traş u büt-perest
Ez-kadehha-yı suver big(ü)zer me-ist
Bade der-câmet lik ez-câm nist

Yani; bu çehreler, şarap içme vasıtası olan kadeh gibidir. Sen şarap yerine kadehe bağlanıp, onun sevgisiyle çok da sarhoş olma. Mana şarabı dururken şekle saplanıp kalırsan, bir nevi puta tapıcılık olur bu! O hâlde bu şekil kadehlerinde çok durmadan geç ve şunu unutma ki şarap kadehtedir ama şarap başka kadeh başka şeydir!

İşte bu sebeptendir ki Mevlana'nın güzelliğe meftun bakışları Şems'ten sonra da güzelliğe ayna olan yeni çehreler buldu, yeni Şemsler icat etti. Diğer yandan Mevlana klasik manada bir tarikat kurucusu değildi. Onun dur durak bilmeyen cezbese, kayıt altına girmeyen taşkın ruhu müritleriyle düzenli bir şekilde ilgilenmesine mâni oluyordu. Bu yüzden onu, kendisine nisbet edilen tarikatın kurucusu değil, sadece ilham kaynağı olarak kabul etmek daha doğrudur. Mevlana Şems'ten sonraki 23 yıllık hayatı boyunca müritlerle ilgilenme işini yetişkin dostlarına havale etmişti. Bunların ilki Kuyumcu Salahaddin'di, onun vefatından sonra ise aynı görevi ahi reisi olan Çelebi Hüsameddin sürdürdü. Biz önce Salahaddin'i tanıyalım.

Selahaddin, Konya'da kuyumculukla meşguldü ve herhangi bir tahsili de bulunmuyordu. Bir gün Mevlana'nın bir vaazını dinlerken öylesine etkilendi ki ağlayarak kalktı, gidip başını onun ayaklarına koydu. Mevlana da onu sevdi ve sırdaş edindi. Öyle ki Şems'le uzun süren halvet döneminde onların yanına girip çıkan iki bahtiyar insandan biri de Salahaddin'di. Mevlana'nın sevmeye müştak gönlü kayıp Şems'in ışığını onda bulmuş onu halife edinmişti. Evvelce Şems'e yönelen kin ve kıskançlıklar zaman içinde bu sefer de Salahaddine yöneldi. Müritler şaşkındılar. Bu ümmi esnafta Mevlana ne buluyordu? Neden her yerde onu övüyor, ona itaat etmelerini emrediyordu. Bu duyguları İptidaname'den özetleyelim: "Birinden kurtulduk daha beterine çattık. Önceki nurdu bu ise kıvılcım. Şems'in sözü dinlenirdi. Anlatışı güzeldi, faziletli, bilgili bir kişiydi. O Tebrizliydi, nazıktı. Bunun gibi kaba, sert bir adam değildi. Önümüze düşecek ve bize yol gösterecek adam bu mu! İki sözü yan yana getiremeyen bu adam, doğru dürüst Fatiha'yı bile okumaktan aciz. Mevlana gibi eşsiz bir âlim ne diye böylesi bir cahile bağlandı. Bu kuyumcu Salahad-

din daha önce ayakkabıların konduğu paşmaklıkta otururdu. Şimdi nasıl olur da baş köşeye geçer ve nasıl olur da biz ona şeyh deriz.” (S. Veled, 88).

Kaynakların verdiği diğer bilgiler yukarıdaki tenkitleri biraz daha somutlaştırıyor. Anlaşıldığı kadarıyla Salahaddin bazı kelimeleri doğru dürüst çıkaramıyor ve söz gelimi kilit anlamındaki kulf'u kulf; müptela'yı müftela diye telaffuz ediyor. Fakat rivayetlerden anlaşıldığına göre Mevlana'nın gözünde bu kusurlar bile bir meziyettir.

Mevlana bir keresinde küp anlamına gelen hum kelimesini hunb diye telaffuz edince oradakilerden biri kelimeyi düzeltmeye kalkıyor. Mevlana diyordu ki:

-Bu kelimenin doğrusunun hum olduğunu ben de biliyorum. Ama mademki Salahaddin daima hunb diyor ben de onun yanlışını başkalarının doğrusuna tercih ediyorum, (Ş. C. 65).

Bu hareketiyle Mevlana şunu söylemiş oluyor: Sevenin gözünde sevgili her şeyiyle sevgilidir. Bunu yine Mesnevi'de yer alan şu nükte pek güzel anlatır: Bir keresinde bir tanıdığı Mecnun'u bir köpeği okşayıp severken bulunca, köpeğin kötü vasıflarını saydı ve yaptığı işten dolayı onu kınadı. Mecnun kendisini ayıplayana şu cevabı verdi:

-Bu köpek Leyla'nın mahallesinin bekçisi. Ben o mahalleyi bekleyen köpeğin bir kılına nice aslanları değişmem, (Mesnevi, 3. 22).

Neticede Sultan Veled'in şهادetine göre bu tepkiler öyle bir noktaya ulaştı ki bazı kıskanç müritler ona bir suikast düzenlemeyi bile düşündüler ama kendilerinde bunu başaracak cesareti bulamadılar, (S. Veled, s. 92). Kaynakların Salahaddin'le ilgili bazı rivayetleri onun bu sevgiyi hak edecek gönül inceliğine şهادet etmekte.. Bunlardan biri şöyle: “Bir gün Mevlana'nın yolu kuyumcular çarşısına düşmüştü. Aniden ku-

lağına, tezgâhta altın döven çekiçlerin ahenkli sesleri ulaşınca Mevlana'ya bir hâl oldu ve cezbeyle semaa başladı. Salahaddin çıraklarına durmamalarını işaret etti ve efendisinin yanına koştu, ayağına kapandı.. Sema, tezgâhtaki altınların incelişip toz olmasına kadar sürdü, gitti. Mevlana, Salahaddin'in inceliğine hayran kalmıştı. Hemen matlaı şu olan bir gazele başladı: "Yeki genci bedid amed ez-in-dükkan-ı zergubi. Zihi siret zihî suret zihî hubî zihî hubî" (D. Kebir, 2515). Yani; "bu gelen kuyumcu değil, altının hazinenin ta kendisi! Bu ne güzel iç, bu ne güzel dış!.. Bu ne güzellik, bu ne güzellik.." Mevlana'nın şiirleri arasında Salahaddin'i öven tam 71 şiir bulunması ona duyduğu sevginin büyüklüğünün şahididir. Ancak o bununla da yetinmedi ve Selâhaddîn-i Zerkûb'un kızı Fatma Hatun'u oğlu Sultan Veled'e alarak gönül bağına bir de akrabalık bağı ekledi. Her hâliyle güzel olan bu büyük insanı şimdi de gelinine karşı müşfik bir kayınpeder olarak görüyoruz. Mevlana, ona yazı yazmayı ve Kur'an okumayı öğretmiş, bir ara genç çiftin arası bozulduğunda da karısını hoş tutması konusunda oğlunu sıkı sıkı uyarmıştı. Daima akrabalık hukukunu gözeten Mevlana, Salahaddin'in diğer kızı Hediye Hatun'un evlenmesine de yardımcı olmuş, onun eşine karşı mahcup olmaması için müritlerinden olan Pervane'nin karısı Gürcü Hatun'dan yardım istemişti.. Gürcü Hatun o kadar çok çeyiz eşyası göndermişti ki koyacak yer bulunamadı ve bir kısmı da Fatma Hatun'a kaldı, (Önder, 126).

Taşkın mizaçlı Şems'e karşılık ağırbaşlı, az konuşan ve şeriatın emirlerine bağlılık konusunda son derece hassas bir insan olan Salahaddin, on yıllık bir görevden sonra 1258 yılının aralık ayında dünyaya gözlerini kapadı. Dindarlığına delil olarak anlatılan rivayete göre, kışa rastlayan bir cuma günü, yıkanmış ama henüz kurumamış olan ıslak cübbesiyle namaza

gitmiş ve kendisini uyarılara karşı: “Allah’ın emri, benim bedenimin sıhhatinden daha önemlidir.” diye cevap vermişti, (F. 138). Diğer taraftan onun ölümü, tıpkı üstadı olan Mevlana gibi bir şeb-i arus (düğün gecesi) olarak gördüğü vasiyetinden anlaşılıyor. Cenazesi vasiyetine uygun olarak semalar ve söyleyiciler eşliğinde götürülüp defnedildi, (S. Veled, 142).

Kendisi âlim olduğu hâlde ilimden çok olgunluğa önem veren Mevlana, Salahaddin’den boşalan posta yine Konyalı bir ahi olan Hüsameddin’i uygun gördü. Urmiyeden göçen bir ahi ailesinin oğlu olan Hüsameddin 1225 yılında Konya’da doğmuş ve genç yaşta iken babasının yerine ahi reisi seçilmişti. Hüsameddin daha sonra bütün mensuplarıyla birlikte Mevlana’nın hizmetine girdi ve bağlılığıyla onun gönlünü kazandı.. Öyle ki Mevlana, kendisine gelen bütün hediyeleri bu sadık müridine gönderiyor, bütün işlerini ona ısmarlıyordu..

Yukarıda Mesnevi’den, Mecnun’un, Leyla’nın sokağını bekleyen bir köpeğe bile sevgi duyduğunu gösteren bir nükte nakletmiştik. Bu nüktede Mevlana adeta kendisinin Hüsameddin’e karşı duygularını özetler gibidir. Zira bir gün dostlarıyla Hüsameddin Çelebi’yi ziyarete giden Mevlana sokak başında bir köpekle karşılaşmış. Yanındakilerden biri köpeği kovmak isteyince ona mâni olarak şöyle demiş:

-Ona dokunmayınız. Zira bu alelade bir köpek değil. Çelebi’nin mahallesinin köpeği! (Önder, 144).

Sultan Veled babasının Şems-i Tebrizî’yi güneşe, Salahaddin-i Zerkûb’u aya, Hüsameddin Çelebi’yi de yıldıza benzettiğini söyler, (S. Veled, 143). Bu benzetmede Hüsameddin, Salahaddin’in gerisinde gelmekte ise de yaptığı hizmet bakımından onun, selefini kat kat geçtiği muhakkaktır. Zira Mesnevi’nin ortaya çıkması Hüsâmeddin Çelebi’nin teşvikiyle olmuştur. O yalnız bulduğu bir gece Mevlana’dan, Senai’nin İlahinamesi

yahut Attar'ın Mantıku't-tayrı gibi dervişlere yol kılavuzu olacak bir eser kaleme alması niyazında bulunmuştu. Mevlana bu isteğe sarğının arasından çıkardığı Mesnevi'nin ilk 18 beyti ile mukabele etti. İnanılmaz güzellikleriyle insanı çarpan bu beyitler, görünüşte ilkel bir kamışın sihirli sesler çıkaran bir neye dönüşmesinin hikâyesiydi ama gerçekte insanın kendi macerasından ve dünyadaki bulunuş gayesinden başka bir şey değildi. Kamışlara ne olabileceklerini en iyi bir ney gösterebilirdi ve o ney Mevlana'nın ta kendisiydi. Nice ateş tecrübelerinden geçmiş; yanmış yakılmış, arınmış, içinde kendisinden yana hiçbir şey bırakmamış bu kavruk vücut, yanık bir ney gibi sahibinin soluğuna tercüman olmada, dikkat kesilen kulaklara ezel sırlarını üflemedeydi. Büsbütün ölmemiş ruhlar o seslerden büyülendiler ve hâlâ da büyülenmeye devam ediyorlar. Şair boşa dememişti: “Niye halk etti deme Hazret-i Mevla nayı. Halka bildirmek için Hazret-i Mevlana'yı.”

İlk 18 beyit yazı tarihinde benzeri görülmemiş bir söyleme ve yazma sürecinin de başlangıcı oldu. Mevlana sütteki bereketin memede değil, onu sağan elde olduğunu söyler. Hüsameddin'in istek eli de Mevlana'daki ardı arkası gelmeyen ilham denizlerini coşturuyor, ondan sadır olan sözleri kâğıtla kalemle buluşturuyordu. Bu söyleme ve yazma işinin yeri ve zamanı yoktu. Çarşıda, evde, sokakta, hamamda, en çok da geceleri sabaha kadar sürüp gidiyordu. Gerçi Mevlana'nın divanındaki şiirler de başkaları tarafından kaleme alınmıştı ama Mesnevi bütünüyle Hüsameddin Çelebi'nin eseri idi. O söylenme esnasında hızla kâğıda aktardığı beyitleri daha sonra efendisine okuyor ve gerekli yerleri tashih ediyordu. Mevlana da sadık talebesinin emeğini karşılıksız bırakmıyordu. O, Mesnevi'nin birçok yerinde ve bilhassa her ciltte yer alan mensur önsözlerde Hüsameddin'i hararetle över, eserin onun sayesinde

de yazıldığını bildirir. Birinci ciltle ikinci cilt arasına giren iki yıllık fasıla bu sözleri doğrulamaktadır. Mesnevi'nin ilk cildi bittiği sıralarda Hüsameddin Çelebi ölen eşinin derdiyle içine gömülmüş, elinden kâğıt kalem düşmüştü. İstek eli sağmayınca Mevlana'nın da ilham memesi süt vermez oldu. Ancak Çelebi kendisini topladıktan sonradır ki Mesnevi'ye kaldığı yerden devam edilebildi.

Konuşma ve yazmada dinleyicinin rolünü ve önemini Mevlana Fihi Mafih'te -özetle- şöyle açıklar: “Bizim sözü-müz subaşının suyu gibidir. Subaşı suyu bıraktığında su nereyi sulayacağını ve ne kadar sulayacağını nereden bilsin? Ben de ancak şu kadarını bilirim ki su çok geliyorsa orada sulanacak kurak yer çoktur, su azsa sulanacak yer de küçüktür. Nitekim Kudsi Hadis'te şöyle denmiştir: “Tanrı, dinleyenlerin himmeti kadar vaize söz gücü verir.” Ben kunduracıyım, derim çok ama deriyi ayacağının büyüklüğüne göre keserim. Kumaşım top top ama elbiseyi bedenine göre biçerim.” (Fihi Mafih,162).

Rıhlet

Hüsameddin Çelebi'nin 10 yıl kadar süren hilâfeti süresince (S. Veled, 153), vakti yazma ve sohbetle nisbi bir sükûn içinde geçen Mevlana, 1273 yılının sonlarında yakıcı bir hummaya yakalanarak yatağa düştü. Hekimler ateşi düşürmeyi başaramadılar. Tetkiklere göre Mevlana'nın belirli bir rahatsızlığı yoktu ama yaşama isteği de yoktu. Bunu fark eden hekimlerin ümitleri gittikçe azaldı. Konya nefesini tutmuş, endişeyle bekliyordu. Oysa Mevlana hâlinden hoşnut ve şen şakraklı. Kendisine şifa dileyen Sadrettin Konevi'ye: "Artık şifa da sağlık da size mübarek olsun, şimdi sevenle sevilen arasında kıl gibi bir gömlekten başka bir şey kalmadı." demiş ve şu beyti okumuştur: "Ben tenden soyundum o hayalden. Şimdi kavuşmanın zevkiyle salınıp duruyorum." (Mesnevi, c. 6, 4619). Başka bir beytinde de şöyle diyordu: "Mademki canı sen alıyorsun, ölmek şeker gibi tatlı. Seninle olduktan sonra ölüm tatlı candan da tatlı." (Ş. C. 92).

Mevlana böyle şeyler söyledikçe yaşamasını isteyenler inciniyor ve kendisine sitem ediyordu:

-Ah keşke 400 sene ömrün olsaydı da âlemi hakikat nurlarıyla doldursaydın, diyen hanımına şöyle demişti:

-Biz Firavun yahut Nemrut muyuz ki öyle uzun ömür isteyelim. Biz bu dünya hâşşanesinde uzun uzadıya oturmaya gelmedik. Bir an evvel Hz. Peygamber'in meclisine ulaşmayı isteriz.

Vefalı evladı Sultan Veled bir an bile babasının başı ucundan ayrılmıyor fakat onu o hâlde görmeye de dayanamıyordu.

Mevlana'nın son sözleri oğlunu teselli eden bir gazel oldu ve ölüme yeni bir anlam kazandıran bir ölümle öldü. İnsanlar ölümün ayrılık değil kavuşma, hüznün değil neşe, sirke değil şerbet olduğunu o ölümle öğrendiler ve artık ölüme “şeb-irus/kavuşma gecesi” adını verdiler.

Vefatından önce çevresindekilere vasiyet etmişti. Vasiyeti arasında şu sözler de vardı: Nerede olursanız olun Allah'tan korkmanızı, az yemenizi, az uyumanızı, az söylemenizi, kötülükten sakınmanızı, oruç ve namaza devam etmenizi, insanlardan gelecek eziyetlere katlanmanızı vasiyet ederim. İnsanların en hayırlısı insana faydası olandır ve hayırlı söz az fakat öz olandır. Hamd ise Allah'a mahsustur. (F. 152)

Vefat duyulduğunda adeta kıyamet kopmuş Konya'nın altı üstüne gelmişti. Yediden yetmişe halk onun cenazesine koştı. Köylüler ve şehirliler, çocuklar ve yetişkinler, Rumlar, Yahudiler ve Türkler... Herkes ama herkes oradaydı. Müminler için o Hz. Peygamber'in nuruydu ama beride İseviler; ah bizim İsa'mız, Museviler; vah bizim Musa'mız diye yaka yırtmakta idiler.. Büyük bir izdihamla kaldırılan cenaze ancak akşama doğru musalla taşına varabilmişti. Cenaze töreninde ağlayıp inleyen halka Mevlana adeta gayb âleminde sesleniyor ve şöyle diyordu: “Öldüğüm gün tabutum götürülürken bende bu dünya derdi var sanma. Benim için ağlama, yazık vah vah deme; benim buluşmam kavuşmam işte o zamandır. Cenazemi gömdüğünde, ah firkat, vah ayrılık deme; benim buluşmam kavuşmamdır o batmayı gördün değil mi? Hele doğmayı da seyret, Güneş'le Ay'a hiç gurutpan ziyan gelir mi! Toprağa konulduğumu sanıyorsun değil mi? Ayağımın altında bu yedi gök vardır.” (F. 156).

Mevlana'nın vasiyetine uygun olarak cenaze namazını kaldırmak üzere öne doğru yürüyen Şeyh Sadrettin Konevi

bu manzaraya daha fazla dayanamadı ve bayıldı. Bunun üzerine namaz Kadı Siraceddin tarafından kıldırıldı ve bu tüyden hafif naaş babasının yanına defnedildi. Çok geçmeden Konya'nın ileri gelenlerinden birkaçı aralarında para topladılar ve mezarın üzerine nefis bir türbe inşa ettiler. Çok geçmeden o türbe âşıkların kâbesi oldu ve o âşıklardan birinin şu beyti kapısına asıldı: "Kabetü'l-uşşak başed in makam. Her ki inca nakıs amed şüd tamam." Yani; bu makam âşıkların kâbesi yerindedir. Buraya eksik gelen tamam olup döner.

Bu sözler doğruydu doğru olmasına ama Mevlana kendisine bu türbeden çok daha iyi bir yer ayarlamış ve şöyle demişti: "Badez vefat türbet-i ma der-zemin me-cuy

Der-sineha-yı merdüm-i arif mezar-ı mast" (Ş. C. 86). Manzum ifadesiyle Türkçe karşılığı şu: "Biz ölünce toprakta arama kabrimizi. Seven gönüllerde bulursun bizi." Diğer taraftan Mevlana'nın üzerinde Konya'nın payını da unutmayalım. O, Belh'te Celaledin olarak doğmuştu ama Konya'da Mevlana olarak ölmüştü. İsmi yaşadığı ve öldüğü şehirle o kadar bütünleşti ki bugün de birçok sine Konya denince Mevlana'yı, Mevlana denince Konya'yı hatırlıyor. Tıpkı şu mısralarda ifade edildiği gibi:

Her etek tennuredir
Her satır bir suredir
Her eda mana demek
Konya Mevlana demek

Gel ki yollar boş değil
Her nefes ney her yeşil
Kubbe-i hadra demek
Konya Mevlana demek

A. Nihat Asya

Çevresi

Şimdi de Mevlana'nın yaşadığı dönemin siyasî ve sosyal manzarasına kısaca bir göz atalım; ilişkide bulunduğu devlet adamlarını ve dostlarını tanıyalım. Baha Veled Konya'ya A. Keykubat gibi muktedir bir hükümdar zamanında gelmişti. Ama Mevlana'nın hayatı daha çok devletin zeval devrine rastladı. A. Keykubat'ın 1237 yılında ölümü üzerine Selçuklu tahtına geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev yöneticilik becerisi bakımından selefinden çok gerideydi. 1242 yılında Baycu idaresindeki 30 bin kişilik Moğol ordusu Erzurum'u yıktığında beklemesi gerekirken peşlerinden gitmeyi tercih etti. Ancak Köseadağ'da 1243 yılında yapılan savaş kesin bir yenilgiyle sonuçlandı ve Anadolu Moğollara tâbi bir beylik hâline geldi. Selçuklular 1256 yılında Konya yakınlarındaki savaşta şanslarını bir kere daha denediler ve yine kaybettiler. Moğollar Gıyaseddin'in hapisteki oğlu IV. Rükneddin Kılıçarslan'ı tahta geçirdiler. Ancak güç daha çok Pervanelik makamındaki Muineddin Süleyman'da idi. Moğollar, uzun süre Konya yakınlarında kaldıktan sonra gittiklerinde Rükneddin, bütün işleri eline alan Pervaneyi öldürmek istedi. Ancak Moğollarla anlaşan Pervane, 1265 yılında sultanı öldürttü ve yerine 3-4 yaşındaki oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrevi tahta çıkardı. Uzun süre çocuk sultan adına ülkeyi idare eden Pervane de Moğollar tarafından 1277 yılında öldürüldü. Bundan sonra bir müddet kardeş kavgalarına sahne olan Selçuklu idaresi 1308 yılında tarihe karıştı. Böyle çalkantılı bir dönemde Mevlana fikir ve

eserleriyle yaşadığı toplum için bir ümit ve enerji kaynağı oldu. Toplumdaki sınıf ayırımlarına itibar etmediği için dergâhı her çeşitten insana açtı. Sıradan insanların yanında devrin saray çevresi de Mevlana'ya istinat etmekten manevî bir güç alıyor ve ona layık olduğu sevgi ve saygıyı gösteriyordu. Buna mukabil siyaset üstü bir tutumu benimsemiş olan Mevlana'nın idareci kesimle ilişkisi genellikle nasihat çerçevesinde kaldı, onlar arasındaki siyasi çekişme ve rekabetin dışında durmaya özen gösterdi. Mevlana çevresindeki Selçuklu devlet adamları arasında şu isimler sayılabilir: İzzettin Keykavus II (1245-57) ve Rüknettin Kılıçarslan IV (1257-66). Bu iki sultan zaman zaman Mevlana'nın sema meclislerinde hazır bulundular. Eflakî'nin anlattıklarından Sultan İzzettin'in önceleri Mevlana'nın büyüklüğünü şüpheyle karşıladığı anlaşılıyor. Ancak Mevlana hayranlarından olan veziri Sahip Şemsettin'in teşvikiyle bir gün gidip vaazını dinleyince fikrini değiştirmiş ve Mevlana'ya mürit olmuş. Buna karşılık kardeşi ve saltanat ortağı olan Rüknettin başlangıçta Mevlana'ya bağlı iken daha sonraları Merentli Şeyh Baba'ya meyletmiş ve ona "baba" demeye başlamış. Mevlana incinmiş ve: "Sen kendine başka baba bulduysan biz de kendimize başka oğul buluruz." diye mukabele etmiş, (E. I. 204). Eflakî daha sonra Rüknettin'in bazı emirler tarafından katlini de bu küskünlüğe bağlıyor. Divan-ı Kebir'de de yer alan: "Sana oraya gitme, başına bir bela getirirler demedim mi!" matlâlı şiir bu cinayete duyulan üzüntüyle yazılmış, (E. I. 205). Devrin ileri gelenlerinden Sahip Şemsettin, Celalettin Karatay ve Tacettin Mutez ile Muineddin Pervane de Mevlana'ya bağlı idiler. Yukarıda da bahsi geçen Pervane çok zeki bir idareciydi. Moğollarla ilişkilerinde dengeli bir siyaset izlemiş ve naip sıfatıyla yıllarca ülkeyi yönetmişti. Yine de 1277'de Moğollar aleyhine Mısırlı Baybarsla iş birliği yaptığı fark edilerek Abaka

Han tarafından öldürülmekten kurtulamadı. Pervane idarede kaldığı sürece birçok hayır işleri ve imarlarda bulunmuştu. Sık sık Mevlana'nın meclisine katılır, adak parası ve hediyeler gönderir, mükellef semalar tertip ederdi. Mevlana Fihi Ma-fih'te onu sıklıkla andığı gibi halktan gelen yardım veya bağış talepleri için de aracı olmuştu. Ancak bu zaruri durumlar dışında Mevlana, halk ve yoksullarla oturup kalkmayı tercih ediyor, büyüklerle olmaktan hoşlanmıyordu, (F. 182-89). İsmi geçenler dışında Mevlana muhibbi olan diğer isimler arasında da şunlar sayılabilir: Konyalı Kadı İzzeddin, Emîr Bedreddin Gevhertaş, Mecdüddin Atabeg, Emînüddin Mîkâil, Sâhib Fahreddin, Alemüddin Kayser, Celâleddin Müstevfî, Atabeg Arslandoğmuş, Kırşehir hâkimi Cacaoğlu Nûreddin, doktoru Reîsületibbâ Ekmeleddin en-Nahcuvânî. Ayrıca sarayın hanım çevresinden Muînüddin Pervâne'nin eşi Gürcü Hatun, IV. Kılıcarslan'ın eşi Gömeç (Gumaç) Hatun da onun müridleri arasında bulunuyordu.

Moğollarla ilgili bazı açıklamaları sebebiyle Mevlana'nın Moğol sempatzımanı olduğu yönünde iddialar ileri sürülmüştür. Oysa onun Moğollarla ilgili görüşlerine toplu olarak baktığımızda bu isnadın ne kadar haksız olduğu derhal görülür. Mevlana birçok yerde açık yahut ima ile Moğolların zulmünü kınamakta, onların uzun ömürlü olamayacaklarını söylemekte ve -ölüm meleğini kaçırmak için hasta başında toplanıp göğek ok atmaları gibi- bazı âdetlerinden bahisle onları gülünç bulmaktadır. Onun, insanın Moğoldan daha çok kendi nefsi-i emmaresinden korkması gerektiği şeklindeki bazı ifadeleri ise tamamen tasavvuf çerçevesinde anlaşılmalıdır. Keza Moğolların gün gelip İslam olacağı şeklindeki sözleri de zamanla gerçekleşmiştir. 13. yüzyıl, Moğolların istilasını sebebiyle bütün İslam dünyasının siyasi bakımından felaket asrı oldu. Buna mukabil

İslam düşüncesi gücünü muhafaza ediyor; hâlâ büyük düşünür ve sufiler yetiştirmeye devam ediyordu. Devlet ricali yanında Mevlana'nın kendi döneminin birçok ünlü âlim ve mutasavvıfıyla da tanışıklıkları ve çeşitli derecelerde ilişkileri oldu. Bunlar arasında şu isimleri sayabiliriz.

Muhyiddin İbn-i Arabi (-1241)

Füsus-ı Hikem ve Fütihat-ı Mekkiye isimli eserleri Tasavvuf literatürünün klasikleri hâline gelen İbn-i Arabi fikir zenginliği ve tesiri bakımından Mevlana ile yarışabilecek yeğâne mutasavvıftır. Mevlana İslam sufileri arasında aşkın en uç temsilcisiydi. Buna mukabil İbn-i Arabi daha sistematik ve akılcı bir yapıya sahipti. Onun filozoflara karşı Mevlana'ya göre daha müsamahalı olması da bu özelliğini göstermektedir. Böylece biri aşkın diğeri daha çok aklın dili olan bu iki ünlü sufi mecraları ayrı iki gür ırmak gibi kendi yataklarında aktılar ve kendilerinden sonra da takipçileri vasıtasıyla İslam dünyasında geniş tesirler bıraktılar. W. Chittick'e göre mizaç farklılıklarına rağmen sonra gelen Mesnevi şarihleri şerhlerinde genellikle kendilerine hazır bir sistem verdiği için İbn-i Arabi'nin fikirlerini esas almışlardır, (Chittick, 718). Çağdaş olmakla birlikte eserlerinin mukayesesi bu iki şahsiyetin birbirlerinden pek az etkilendiklerini gösteriyor. Şems-i Tebrizî'nin Mevlana ile kıyaslarken: "Ondan iyice faydalar elde ettim. Ama sizden elde ettiğim faydalara hiç benzemez. İnci nerde, çakıl taşı nerde?" (G. 52) demesine bakılırsa onun Şam'da iken İbn-i Arabi'nin epeyce sohbetinde bulunduğu ancak ondan pek de hoşlanmadığı anlaşılıyor. Keza Makalat'taki bazı sözlerden Şems'in İbn-i Arabi'yle zaman zaman tartıştığını ve onu tenkit ettiğini anlıyoruz, (G. 52,53). Keza Mevlana'nın da Şam tahsili esnasında son yıllarını yaşamakta olan bu büyük sufiyle bir araya

gelmemesi düşünülemez. Nitekim Fususü'l-Hikem'de yer alan Mevlana'ya ait bir beyit bu tanışıklığa bağlanabilir. Buna mukabil Mevlana'da tabi fikir paralelliği dışında bir sistem olarak İbn-i Arabi tesiri hissedilmez. Mevlana onun fikirlerini daha çok İbn-i Arabi'nin halefi ve evlatlığı olan yakın dostu Sadrettin Konevi yoluyla tanımış olmalıdır, (Ş. C. 337-43).

Sadrettin Konevi (-1274)

İbn-i Arabi'nin hem evlatlığı hem de halefi olan Konyalı Sadrettin, şeriata uygun açıklamalarla üstadının zor fikirlerinin anlaşılması ve yayılmasına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Hadiste devrin ileri gelen âlimlerinden sayılan Sadrettin'in Konya'da hem medresesi hem de zaviyesi vardı. Mevlana'ya karşı önceleri şüpheli bir tutum içinde iken bilahere onun hayranları arasına katılmıştı. Şu sözü bu hayranlığın derecesini gösteriyor: "Cüneyt ve Bayezit bugün yaşasalardı Mevlana'nın at örtüsünü taşırdı." Kendi cenaze namazını Sadrettin'in kıldırmasını vasiyet etmesi Mevlana'nın da ona olan muhabbetini göstermektedir, (F. 160).

Şirazlı Kutbettin Mahmut (-1310)

Kazerunlu olan Mahmut, İbn-i Sina tıbbının önemli temsilcilerindendi. Ayrıca Hoca Nasıruddin Tusi'den rasat ve matematik okumuş, sonra Sivas kadısı olmuştu. Eflakî onun Konya'da Mevlana'yla görüştüğünü ve ona mürit olduğunu söylüyor, (F. 161-5).

Fahrettin Iraki (-1289)

Aslen Hemedanlı olan Fahrettin, Konya'da Sadrettin Konevi'den Fusus ve Futuhât okumuş ve o ilhamla Lemeat'ı yaz-

mıştı. Eflakî'ye göre zaman zaman Mevlana semaında bulunur ve cezbeye gelirdi. Pervane, Mevlana'nın izniyle Tokat'ta yaptığı hankahın başına onu getirmişti. Hamisi olan Pervane öldürülünce Fahreddin önce Mısır'a ardından da Şam'a gitti ve orada vefat etti, (F. 166-8).

Necmeddin Razi (-1256)

Daye diye meşhur olan Necmeddin aslen Reyliydi ve Necmeddin Kübra'nın halifesiydi. Moğollardan kaçıp Konya'ya gelince Alaaddin Keykubat'ın himayesini gördü. Sadrettin'le birlikte zaman zaman Mevlana'nın meclislerine de katıldı, (F. 168-9).

Tuslu Bahaddin-i Kanii (-/-)

Moğollardan kaçıp gelen Kanii, Selçukname adıyla yazdığı Selçuklu tarihi ve manzum olarak kaleme aldığı Kelile ve Dimne'siyle meşhurdur. Bir miktar taasubu olduğu anlaşılan Kanii, bir keresinde arkadaşlarıyla birlikte Mevlana huzurunda iken:

-Kur'an ayetlerini kendi beyitleriyle karıştırdığı için Senai'i hiç sevmiyorum. Bence o Müslüman değil, deyince Mevlana kızmış ve onu şöyle azarlamıştı:

-Senai Müslüman değildi öyle mi! Onu görseydi Müslümanlığın külahı başından düşerdi. O Müslüman değil de sen mi Müslümansın!

Kanii'nin Mevlana'ya olan sevgisi sık sık kasidelerine konu olmuştur, (F. 169).

Urmiyeli Siraceddin (-1283)

Dönemin en meşhur bilginlerindendi ve mantık alanında Matalü'l-envar isimli meşhur bir eser yazmıştı. Son yıllarını

Konya'da geçiren Siraceddin Mevlana'yı önceleri inkâr etmekte iken sonradan büyüklüğüne inanmıştı, (F. 170-71).

Hintli Safiyyüddin (- 1315)

Hint taraflarından geldiği için bu isimle bilinen Safiyyüddin Konya'da tahsilini yapmış, sonra Şam kadısı olmuştur. İlimine mağrur olan bu zat hakkında başlarda Mevlana'nın pek de iyi bir kanaat beslemediği şu sözünden anlaşılıyor: "Hintli Safiyyeddin'in kalbini temizlemek 70 Rum putperestini Müslüman etmekten güçtür. Çünkü onun can levhası çocukların meşk tahtası gibi kapkara olmuştur." Sonraları Sultan Veled'in ricasıyla Mevlana onu da müritliğe kabul etmiş, (F. 171-2).

Şeyh Sadi (-/-)

Gülistan ve Bostan isimli eserleriyle kendi türünün en meşhur şairi olan Sadi birkaç kere Anadolu'ya gelmiş ve muhtemelen Mevlana ile de görüşmüştür. Eflakî, Şeyh Sadi'nin kendisinden iyi bir şiir isteyen Şemseddin Hindi isimli meliğe Mevlana'nın bir beytini seçerek gönderdiğini söyler. Bazılarının Gülistan'da hikâyesi anlatılan zengin fakat cimri şeyhten kastın Mevlana olduğu şeklindeki isnadı ise, bu özellikler hiçbir şekilde Mevlana'ya uymadığı için yanlıştır, (F. 172-81).

Bunlar dışında Mevlana ile görüşüp sohbet edenler arasında Haydariyye'nin ileri gelenlerinden Hacı Mübarek Haydar, Kutbüddin-i Şirâzî, Hümâmüddin Tebrîzî ve Hoca Reşîdüddin gibi isimler de sayılabilir.. Yine Anadolu'daki Türk şiirinin kurucusu olan Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli de Mevlana meclisinde bulunan isimler arasındadır. Özellikle Yunus üzerinde Mevlana'nın ne kadar kuvvetli bir tesiri olduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır, (Ş. C. 355).

GörünüŖü

Firuzanfer'in ve diğer kaynakların verdiği bilgilere göre Mevlana, ince ve uzunca boylu, sarı çehreli, kırçıl sakallı, siyah kaŖlı ve ela gözlü idi. Birgün hamamda zayıf vücuduna bakmış ve ondan, ona çektirdiği sıkıntılardan, utanmıştı. Benzinin sarı olduğu da bu husustaki birçok Ŗiirinden anlaşılıyor. Mevlana'nın vücutça zayıflığında gençliğinde çıkardığı çilelerin ve uzun oruçların tesiri olmalı. Eflakî onun bazen 3 bazen 7 günde bir yemek yediği uzun oruçlardan (E. I. 444) ve itakatlardan söz ediyor, (E. I. 501). Nitekim Seyyid Burhaneddin tarafından peŖ peŖe üç kere çileye sokulduğundan daha evvel bahsedilmişti. Ancak Mevlana'nın Ŗems'ten sonra riyazeti terk ettiği ve müritlerine de bu yönde telkinde bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim 20 yaşındayken kendisinden çile çıkarmak için izin isteyen oğlu Sultan Veled'e şöyle demiŖti:

-Bizim dinimizde çile yoktur. Bu Musa ve İsa Ŗeriatında vardır.

O, müritlerini çileden men eder, onların dünyevî işlerle ilgilenmesini ama kalben ondan kesilmelerini arzu ederdi, (F. 198). Ŗu beyti bu fikri özetliyor: "Cist dünya ez-Hüda gafil buden. Ney kumaŖ u nukre vü ferzend ü zen." Yani; dünya, mal, mülk edinme, çoluk çocuk sahibi olma yeri değildir. Zemmedilen Ŗey dünyaya kapılıp Allah'ı unutmaktır.

Mevlana'nın çehresi heybetli, ruhunun tercümanı olan gözleri keskin ve cezbeliydi. Kimse o gözlere bakmaya muktedir olamazdı ve gözlerini yere indirirdi, (F. 190). Elbisesi

önceleri bilginlere mahsus sarık ve yeni bol cübbe iken Şems'ten sonra gök ferace giymeye, duman rengi sarık sarmaya başlamıştı, (F. 191).

İç âlemi ve ahlakı

Hz. Peygamber için “ahlakı Kur’an ahlakı idi” denmiştir. Kendisine model olarak İslam peygamberini alan Mevlana’nın ahlak anlayışını şekillendiren temel kaynak da şüphesiz Kur’an ve Sünnet idi. Günümüzde yer yer onu dinler üstü bir konumda görmek ve göstermek isteyen anlayışlarla karşılaşmaktayız. Mevlana bir nevi kerametle asırlar ötesinden bunlara cevap veriyor ve bir yandan kendisinin Hz. Peygamber’e bağlılığını vurguluyor, bir yandan da bunun dışındaki isnatlardan duyduğu ızdırabı ifade ediyor: “Men bende-i Kuranem eger can darem/Men hak-i reh-i Muhammed Muhtarem/Eger nakl küned cüz- in kes ez- güftarem/Bizarem ez-u v’ez- an sühan bizarem.” Yani; canım tenimde oldukça Kur’an’ın kölesi ve seçilmiş Muhammed’in yolunun toprağıyım. Eğer biri bana bundan başka bir söz isnat edecek olursa ben o kişiden de o sözden de şikâyetçiyim.

Şüphesiz Mevlana her mutasavvıfta göremeyeceğimiz genişlikte bir toleransa sahipti. Ancak bu toleransın çerçevesini o şu nefis beyitle özetler: “Hemçü pergarim der-pa der-şeriat üstüvar. Pay-ı diğer seyr-i heftad ü dü-millet miküned.” Yani; pergel gibiyim; bir ayağımla şeriat üstünde sağlamca durduğum hâlde öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum. Böylece Mevlana, kendisinde görüp hayranlığımızı cezbeden güzel ahlakın kaynağına bu şekilde işaret etmektedir. Mevlana Fihi Mafih’te Hz. Peygamber’den bahsederken onu güneşe, ışığını ondan alan diğer bütün insanları da muma benzetir. Mumdaki ışık ve güzellik de sonuç olarak o ilk kaynağa aittir.

Babasının denetiminde yetişmiş, ilmi ihatası ve kabiliyetinden sonra Şems terbiyesinden geçmiş ve kendisinde benlikten zerre kalmamış olan Mevlana, kâinata baktığında sadece ahenk ve güzellik gören bir göze sahip olmuştu. Şu beyit, Mevlana'nın bu konuya bakışını özetler mahiyettedir. "Ayb başed k'ü nebined cüz ki ayb. Ayb key başed revan-ı pak-ı gayb." Yani; ayıpların başı, dünyada ayıptan başka bir şey görmemektir. Öte âlemlerde salınan yüce ruhlar hiç ayıp görebilir mi!

Onun yüksek idraki görünüşte bir parça buçuk meşheri olan kâinattaki ahengi kavlıyor ve zıt görünen şeylerin üstündeki birliği fark ediyordu. Kâinat, Allah evi ve bütün mahlûkat o evin halkı olmak bakımından saygı ve sevgiye layıktı. Bu öyle bir kavrayış kudretiydi ki şunu diyebilmiştir: "Renksizlik âlemine ulaşan, orada Musa ile Firavun'un barışmış olduğunu görür." (c. I, 2467).

İlahî tecelli renksizdir. Zira o her an başka bir şekil ve kılıkta akıp gider. Bu sürekli tecelliye mazhar olan Mevlana da her an başka bir hâl ve görünümdeydi. Müritlerinden olan Pervane'nin hanımı Gürcü Hatun kocası Kayseri'ye tayin edildiğinde Mevlana'dan hatıra olarak kalacak birkaç resim yaptırmak istedi ve bu işle ressam Aynüddeve'yi görevlendirdi. Mevlana ayaktaydı ve gülümsüyordu:

-Becerebiliyorsan gel de yap bakalım, dedi.

Aynüddeve ilk portreyi kâğıda geçirdi ve başını kaldırdı. Hayretle karşısındaki yüzün çizdiği yüzden çok farklı olduğunu gördü. Tekrar bir portre yaptı ve başını kaldırdığında Mevlana'nın yine başka bir görünüşte olduğunu fark etti. Bu hâl böyle sürüp gidince zavallı ressam aciz kalıp fırçayı elinden düşürdü. Nihayet Mevlana matlaı şu olan bir gazele başladı:

-Ben renksiz ve belirsizim, ben bile kendimi olduğum gibi göremem ki sen beni görebilesin, (Önder, 154).

Beşer, tecellinin donmuş hâlidir. Renk, şekil, alışkanlık ancak donuk eşyada açığa çıkar. Oysa aynanın kendi rengi yoktur, bu yüzden aynanın yüzündeki görüntüler değişir durur. Tecelli karşısında ayna mesabesinde olan Mevlana bu yüzden renksizdir. Bu yüzden renklere, dillere, coğrafyalara bağlı olmayan kuşatıcı bir idrake sahiptir. Bu yüzden bütün dilleri anlar, bütün gönüllerin maksudunu bilir. Bu bakımdan diyebiliriz ki, Mesnevi’de anlattığı meşhur üzüm hikâyesinde ayrı dillerde konuşan bir Türk, Arap, Acem ve Rum’un gönül dili bakımından nasıl bir olduğunu anlayan yolcu bizatihi Mevlana’nın kendisidir, (I. b. 3681-3713). İşte bu anlayıştaki Mevlana bütün yaratılmışlara karşı Rahmanî bir sevgi, anlayış ve şefkatle dolu idi. Şimdi onun bu özelliklerini yansıtan bazı anekdotları özet mahiyetinde zikrederim.

Molla Cami’nin Nefehatü’l-Üns’ünde anlatıldığına göre, Konyalı Siraceddin, Mevlana’nın “73 milletle beraberim” demesine içerleyip yakınlarından birini ona gönderdi. Maksudı herkesin içinde Mevlana’yı zor duruma düşürmek olan adam ona böyle bir şey söyleyip söylemediğini sordu ve “evet” cevabını alınca küfürler yağdırmaya başladı. Mevlana gülererek: “Bu söylediklerine rağmen seninle de beraberim.” dedi, (F.193).

“Ma bera-yı vasl kerden amedim. Ne bera-yı fasl kerden amedim.” Yani; biz bu âleme bölmeye değil birleştirmeye geldik diyen Mevlana insanlar arasında kavga ve çekişmeleri görmeye dayanamazdı.

Bir gün kavga eden iki kişiye şahit oldu. Biri diğerini şöyle tehdit ediyordu:

-Hele bana bir söyle, karşılığında bin işiteceksin. Mevlana ona dedi ki:

-Ne diyeceksen bana söyle. Sen bin söylesen bile benden bir şey işitmeyeceksin, (Önder, 176).

O, ateşin ateşle söndürülemeyeceğinin farkındaydı. Öfke ve kin ateşini ancak şefkat suyu söndürebilirdi. Bir gün oğlu Veled'e dostlukla ilgili şu altın öğüdü vermişti:

-Eğer düşmanını sevmek ve düşmanın tarafından da sevilme istersen, kırk gün boyunca onun hayrını dile. Bir de göreceksin ki o senin en yakın dostun olmuş. Çünkü gönülden gönüle yol vardır, (Önder, 177).

Benlik şişesini taşa çalmış olan Mevlana tevazuda da eşsizdi. Allah'ın eserine duyduğu saygı sebebiyle insanlar arasında fark gözetmez, din, dil ve mevki farkı yokmuş gibi davranırdı. Bir keresinde kızı Melike Hatun'un, cariyesini azarladığını işitince üzülmüş ve ağzından altın harflerle yazılmaya layık olan şu cümleler dökülmüştü: "Onu niçin incitiyorsun! O hanım sen de cariye olsan ne yapardın? İster misin ki bütün dünyada Allah'tan başka hiç kimsenin köle ve cariyesi yoktur diye fetva vereyim! Hakikatte onların hepsi bizim kardeşlerimiz ve hemşehrilerimizdir," (Yeniterzi, 21).

Eflakî'de anlatıldığına göre Mevlana'nın şöhretini işiten bir rahip İstanbul'dan kalkıp Konya'ya gelmişti. Diğer papazlarla birlikte ziyarete gelirken yolda onunla karşılaştı. Rahip saygısından hemen Mevlana'ya secde etti ama başını kaldırınca onu da secdede buldu. O tekrar secdeye gidince Mevlana yine mukabelede bulundu. Bu hâl tam 30 defa tekrar edince rahip:

-Senin gibi bir din sultanı nasıl bu kadar mütevazı olabilir, diye feryat etti ve ashabıyla birlikte İslam'a girdi.

Mevlana akşam oğluna:

-Bahaeddin, bugün bir rahip miskinliğimizi elimizden almak istedi ama Allah'ın inayeti ve Peygamber'in yardımıyla miskinlikte ona üstün geldik, dedi.

Anadolu'yu kana boyayan Haçlı Seferlerinin hatıralarının bu kadar taze olduğu bir dönemde Hristiyanlara gösterilen bu

anlayış, beşer takatinin ötesindeydi. Sultan ve emirler ona itibar ederken o daha çok fakir kesimiyle oturup kalkmayı seviyordu. Eflakî'ye göre bir gün Sultan İzzettin emirleriyle medreseye onu ziyarete gelmişti. O kapıyı kapattırıp hücreğine girdi ve: "Zahmet etmesinler" buyurdu. Gelenler mecburen geri döndüler, (F. 195). Yine Eflakî'ye göre bazıları bu durumu -müritlerin düşük sınıftan olmasını- yadırgıyor ve şöyle diyorlardı:

-Mevlana'nın kendisine diyecek yok ama müritleri hep bakkal, çakkal, terzi gibi şeyler. Çevresindekilerin hiçbiri olgun ve iyi kişiler değil. O da şöyle cevap vermişti:

-Onlar iyi olsaydı ben onların müridi olurudum. Fena oldukları içindir ki ben onları müritliğe kabul ettim, (F. 195).

Tembelliği sevmez, çevresindekileri iş görmeye çağırırdı.. "Biz müritlerimize dilenme kapısını kapattık." derdi. Kendisi de sadaka almaz, verdiği fetvaların parasıyla geçinirdi. Nefehat tercümesine göre evinde hiçbir şey olmadığına sevinir: "Allah'a şükür, evimiz bugün peygamberlerin evine benzedi." derdi. Ne minnet altında kalır, ne de minnet altında bırakmak isterdi. Bu yüzden gelen hediyeleri dağıtır, kendi ihsanının da kimse tarafından bilinmesini istemezdi. Zaman zaman medresedeki her talebenin keçesinin altına gizlice 10, 20, 30 adet para kordu. Bir keresinde yardıma muhtaç müritlerinden Osman Guyende'ye yardım etmek istemiş ancak onu kalabalıkta mahcup etmemek için:

-Ey Osman, evvelce senin güzel bir âdetin vardı. Sık sık elimizi sıkardın. Şimdi sana ne oldu ki bu güzel âdeti terk ettin, diyerek yanına çağırılmış, beriki elini uzattığında gizlice avucuna para sıkıştırarak:

-Bundan sonra sık sık bizi böyle musafahadan unutma, buyurmuştu, (Yeniterzi, 26).

Kendisinin başkalarından üstün tutulmasını istemezdi. Bir keresinde hamama gittiğinde içeride cüzzamlılar vardı.

Hamam sahibi onların hemen havuzu boşaltmasını isteyince Mevlana mâni olmuş, içeri girip aralarına karışmış ve onların kullandığı suyu başına dökmüştü. Keza kendisi için birinin yerinden kaldırılmasına rıza göstermez, buna mâni olmak için hemen oradan uzaklaşırdı, (F. 196).

Mevlana ailesi içinde de sevgili bir eş, müşfik bir baba, anlayışlı bir kayınpeder ve sevimli bir dede olmasını bilmişti. Çocukları arasında bilhassa S. Veled'e sevgisini belli eder ve:

-Bana yaratılış ve huy bakımından en çok benzeyen sensin. Benim dünyaya gelişim, senin dünyaya gelmen içindi, derdi. Keza 1272 yılında torunu Emir Arif Çelebi doğunca sevincinden yere göğe sığmaz olmuş, semalar etmişti, (Önder, 195-6).

Şu nükte ise onun hem şakacı mizacını hem de batıl inanışlara karşı tavrını açıklamakta. Bir gün Kira Hatun kopmuş bir düğmeyi dikiyordu. Elbise sahibinin üzerindeyken düğme dikmenin uğursuz olduğu inancı sebebiyle Kira Hatun kocasından ağzına bir çöp almasını istedi. Mevlana güldü:

-Korkma ağzımda Kulhüvallahu ahad var, onu dişlerim arasında öyle sıkıyorum ki bana bir şey olması mümkün değil, (Önder, 188).

Hız. Peygamber gibi şefkati hayvanları da kuşatmıştı. Yıkık bir duvar dibinde yavrulayan ve yavrularının başından ayrılamadığı için aç kalan bir köpeğe günlerce yemek taşımıştı, (Önder, 195).

İlimde biricikti ama bundan dolayı kibirlenmez aksine gençliğinde bile, ilmî bir meselede başkasına üstün geldiğinde sanki kendisi kaybetmiş gibi davranırdı. Dostlukta vefayı sever ve yemin ederken: "Mertlerin vefası hakkı için." diye ant içerdi..

Kısacası Mevlana, model aldığı Muhammedî ahlakın kendi asrındaki en güzel temsilcisiydi. O, iyiliğin, güzelliğin, arınıp yücelişin kılavuzuydu ve olmaya da devam ediyor.

Mevlana'dan sonra Mevlevilik

Mevlana'dan sonra onun hatırası ve fikirleri etrafında kurulan Mevlevilik bir tarikat olarak kurumsal yapısını daha çok Mevlana'nın büyük oğlu Sultan Veled'e borçludur. Bu teşkilatçı oğul, Konya'dan sonra Anadolu'nun birçok şehrine Mevlevi tekkeleri açtı ve tarikatın yayılmasını sağladı. Bu yayılma Osmanlı döneminde de devam etti ve devletin hemen bütün önemli şehirlerinde mevlevihaneler kuruldu. Anadolu, Rumeli ve Arap topraklarında toplamı 114'ü bulan mevlevi tekkelerinin belli başlıları şu şehirlerdedir: Konya, Afyon, Kütahya, Manisa, Muğla, Eskişehir, Bursa, Denizli, İstanbul, Bursa, Antep, Diyarbakır, Urfa, Adana, Ankara, Yozgat, Kastamonu, Sivas, Selânik, Belgrad, Bosna, Kahire, Mekke, Medine, Şam, Halep, Trablusşam, Tebriz ve Lefkoşe.

Bir nevi okul olan bu mevlevihanelerde Mevlevi dervişleri bir taraftan matbahta bulunan ortasında bir çivinin çakılı olduğu meşk tahtasında sema yapmayı öğrenir, diğer taraftan Abrîzcilik, Pazarcılık, Şerbetçilik, Süpürgecilik, Çerağcılık ve Somatçılık gibi 18 adet dergâh hizmetlerinde de sırasıyla çalışarak 1001 günlük çilesini çıkarmış olurdu. Derviş bu hizmetleri yerine getirirken ayrıca yeteneğine göre hattatlık, hakkaklık, çinicilik ve mûsikîşinâslık gibi güzel sanatların birinden de eğitim alırdı. 1001 günü lâyıkıyla tamamlayanlar 'Dede' unvanı alır ve kendisine bir hücre (oda) tahsis edilirdi.

Genel kural böyle olmakla birlikte Mevlevilikte 1001 günlük çileyi çıkarmadan sema öğrenen ve tarikatın gereklerini yerine

getiren dervişlere de rastlanmaktadır. Diğer taraftan Mesnevi okumaları da zamanla kurumsal bir nitelik kazandı. Tekke ve camilerde Mesnevi okuyup açıklamakla görevli kişilere Mesnevihan denmekte idi. Mesnevihanlar ya Konya'daki Çelebi'den yahut başka bir Mesnevihandan icazet almak zorundaydılar. Mesnevi, Damat İbrahim Paşa'nın kendi medresesinde Mesnevi okunma şartını getirmesiyle medrese dersleri arasına da girmişti.. 19. yüzyılda Mevlevi olmayanların Mesnevi okuyabilmesi için Darü'l-mesneviler kuruldu.

Sema ve anlamı

Schimmel, Mevleviliğin sembolü hâline gelen semanın bazı basit örneklerinin diğer kültürlerde de mevcut olduğunu örneklerle açıklıyor. Söz gelimi, Eski Ahid'in bildirdiğine göre Hz. Davut, ilahî vecdî “Rabbin sandığı” etrafında raks ederek ifade etmiş. Yine bazı ilk dönem Hristiyanlarının Hz. Meryem şerefine raks ettikleri bilinmektedir. İncil’de de: “Biz size kaval çaldık siz oynamadınız.” ifadesiyle caiz tutulan raks ve sema 589 Toledo konsili kararıyla yasaklanmış ve Aziz Hrisostomus’un: “Raks nerede ise şeytan oradadır.” hükmü Hristiyanlığın bu konudaki nihai hükmü olmuştur, (Schimmel, a, 101). İslam dünyasında da sema ve semahanenin geçmişi bir hayli eskilere gitmektedir. İlk semahane 864 yılında Bağdat’ta açılmıştır. Serrac, Hucvurî ve Kuşeyrî’nin eserlerinden daha o zamanlarda semanın tasavvuftaki önemi anlaşılıyor. Mesela meşhur Hallac, ilahî aşk etrafında dönen âşığın hâlini, ışık etrafında dönen kelebeğin durumuna benzetir. Bağdatlı Cüneyd (909) ise sema için 3 şart olduğunu söylemiştir: Zaman, mekân, ihvan. Ona göre fukaraya 3 yerde rahmet iner ki bunlardan biri de semadır. Çünkü onlar Hak’tan gelen sesi duyarlar ve ayağa kalkışları bundandır. Zünnun-ı Mısri (-956) semayı, Tanrı’dan gelen ve gönlü Tanrı’ya ulaştıran ilahî bir lutuf olarak niteler. Mevlana’nın adını çokça zikrettiği Hasan Harkanî (-1033) de keza semai yüceltir. İmam Gazzali İhya’sının bir bölümünü sema bahsine ayırmıştır. Mutasavvıf kardeşi Ahmed Gazzali ise Aynülkudat Hemedanî ile birlikte sema etmişti. Mevlana’ya

yakın zamanlarda yaşayan Senai, Attar, Evhadüddin Kirmanî ve Fahreddin Iraki keza hep sema yapan mutusavvıflar arasındadır. Mevlana'nın da gerek Divan'ında gerek Mesnevi'sinde semaya çok önem verdiği görülüyor. O birçok gazelde semai tarif ederken onun insanı nelere ulaştıracağını vurgular. Ona göre: "Sema âşıkların gıdasıdır. Çünkü semada Allah ile buluşma hayali vardır."

Hz. Mevlana aşağıda tercümesi verilen gazelinde sema ve semanın sırları hakkında şunları söyler:

Sema nedir biliyor musun?

Belî (evet) sesini işitmek, kendini unutup Allah'a kavuşmaktır.

Sema nedir biliyor musun?

Dostun hâlini görüp bilmek ve lâhut perdelerinden Allah'ın sırlarını işitmektir.

Sema nedir biliyor musun?

Varlıktan habersiz olmak ve mutlak fânîlik içinde bekâ zevkini tatmaktır.

Sema nedir biliyor musun?

Nefisle savaşmak, yarı boğazlanmış tavuk gibi toprakta kanlı bir hâlde çırpınmaktır.

Sema nedir biliyor musun?

Yakup peygamberin ilâcını ve Yusuf'a kavuşma kokusunu gömleğinden hissedip koklamaktır.

Sema nedir biliyor musun?

Musa peygamberin asası gibi her dem Firavun'un sihirlerini yutmaktır.

Sema nedir biliyor musun?

Meleğin sığmadığı 'li mâ Allah' sırrına vasıtasız olarak ulaşmaktır.

Sema nedir biliyor musun?

Şems-i Tebrizî gibi gönül açmak ve kudsi nurları görmektir, (Ş. C. 264). S. Veled ve Sipehsaların rivayetine göre Mevlana, Şems'ten önce ya sema etmemiştir ya da semaya düşkün değildir. Ancak onun, Şems'in teşvik ve tesiriyle daha sonraları semaya çok rağbet ettiğini görüyoruz.. Hz. Mevlana'nın ilk olarak ne zaman ve niçin sema ettiği bilinmemekle birlikte onun çok zaman cezbenin tesiriyle hemen her yerde; dergâhta, evde, çarşıda ve bazen de ders esnasında, hatta fetva verirken ve herhangi bir kurala tabi olmadan içinden geldiği gibi sema ettiği, bazen cezbenin şiddetinden belindeki kemerin dahi çözüldüğü kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılıyor. Bir keresinde de Salahaddin'in dükkânından gelen seslerle heyecana kapılıp dönmeye başlamış ve: "Yekî gencî pedîd âmed der ân dükkân-i zerkübî. Zihî sûret, zihî ma'nî, zihî hubî, zihî hubî." Yani; "bu kuyumcu dükkânında bir hazine görüldü. Ne hoş suret, ne hoş mana, ne güzellik, ne güzellik." matlâıyla başlayan meşhur gazelini söylemişti.

Yine Eflakî'nin anlattıklarından Hz. Mevlana'nın gerek Selçuklu sarayında, gerekse çevre şehirlerde düzenlenen muhtelif meclislerde birçok insanla birlikte semaya kalktığı anlaşılıyor. Bu tabii ve kurlsız sema yapısı daha sonra S. Veled ve diğerleri zamanında da devam etti ve zamanla bir biçim kazandı. Gölpinarlı'ya göre semaya nihai şeklini veren 39 sene postta kalan Pir Adil Çelebi (-1460) olmuştur, (G. c, 48).

Mevcut hâliyle, kılık kıyafetten, davranışlara kadar semadaki her hususun sembolik anlamları olduğu kabul edilmiştir. Buna göre dairevi bir alan olan semâhane kâinatı temsil eder. Kırmızı renkli şeyh postu Hz. Mevlana'nın güneş batarken Allah'a kavuşmasından, dolayısıyla vuslattan kinayedir. Sema-zen ölmeden önce nefsen öldüğünü kılık kıyafetiyle göstermek üzere başına mezar taşını temsil eden bir sikke -uzun

külâh- ve sırtına kefeni temsilen beyaz tennure giyer. Üstteki hırka ise nefsin sembolüdür.. Semazen semaya girerken bu nefis hırkasını çıkarır ve manevi temizliğe adım atar. Kolları çapraz bağlı duruşuyla Allah'ın birliğini, kollarını iki yana açarak sağdan sola dönüşüyle ise bütün kâinatı kalbiyle kucakladığını gösterir. O göğe açık sağ eliyle Hak'tan almakta, yere dönük olan sol eliyle halka dağıtmaktadır. Sema töreni İtrî'nin (ölm. 1712) bestesi olan ve Hz. Peygamberi öven Na't-ı Şerif ile başlar. Kudüm sesi Allah'ın kâinatı yaratışındaki "ol" (kün) emrini, ney sesi insana üflenen ilahî nefesi temsil eder. Bundan sonra semazenler şeyh efendiyi takiben dairevi bir yol izleyerek meydanı üç defa dönerler ve manevi yolculuğa hazırlanırlar. Nefsi temsil eden hırkanın çıkarılması ve şeyhin önünde baş keserek izin alınmasıyla sema -yahut bu manevi yolculuk- başlamış olur. Dört selamdan ibaret olan sema özetle: "Kulun nefsinin terk ederek Hak'ta yok oluşu ve kâmil bir insan olarak tekrarı kulluğa dönüşünün ifadesidir."

II. Bölüm

Eserleri

Mevlana, eserlerini çağının şiir dili olan Farsçayla yazmıştır. Ancak bazı Arapça şiirleri ve mektupları onun Arapça konusundaki derin bilgisini göstermektedir. Mevlana müstakil Türkçe şiir yazmamakla birlikte hem eserlerinde kullandığı çok sayıda Türkçe kelime hem de yarısı Türkçe yarısı Farsça olan bazı mülemma şiirlerden de anlaşılacağı üzere ana dili olan Türkçeyi de bilmektedir.

Mesnevi*

Mevlana'nın baş eseri sayılan Mesnevi çağında ve çağından sonra bıraktığı geniş tesirler bakımından tasavvuf düşüncesinin en önemli eserleri arasında sayılmaktadır. Altı ciltten meydana gelen eser -Sultan Veled nüshasına göre- 25668 beyit tutarındadır. Aslında Mesnevi, Klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatında mevcut bir nazım şeklidir ve "ikişerli" manasındaki ismini, iki mısranın birbiriyle kafiyeli olmasından almaktadır. Mevlana da eserini, kafiye yapısı dolayısıyla uzun bahislerin anlatımına müsait olan bu türde yazmıştır. Ancak zamanla Mesnevi denildiğinde ilk elde Mevlana'nın eseri hatıra gelmeye başlamıştır. Mesnevi şarihi Ankaravî bu eserin ismini onun; varlık-yokluk, suret-mana gibi her şeyin çift yönünü anlatmasına bağlamaktadır. Mevlana Mesnevi'de kendi eserini yer yer Saykalu'l-ervah, Hüsaminame; Keşşafu'l-Kur'an ve Fıkh-ı Ekber gibi isimlerle de anmaktadır. Daha evvel de bahsedildiği üzere eserin yazımı Hüsameddin Çelebi'nin teşvikiyle olmuştur. O, Mevlana'dan, Divan'daki gazellerin bir hayli yekun tutuğundan bahisle, müritlerin irşadı için Senai'nin Hadikatü'l-hakika'sı gibi mesnevi tarzında ve Attar'ın M. Tayr'ı vezninde marifet sırlarını anlatacak bir eser kaleme almasını rica etmiş, Mevlana ise: "Siz bunu talep etmeden önce bu manzum kitabın telifi kalbime ilham oldu." diyerek sarığı

* Bu madde için, belirtilen diğer kaynaklar yanında bilhassa şu iki kaynaktan faydalandık: Semih Ceyhan, DVİA, "Mesnevi", c. 29, s. 325-34/A. Schimmel, Aşk Mevlana ve Mistisizm, Yayına Hazırlayan: Senail Özkan, Kırkambar Kitaplığı, 2002

arasından ilk 18 beyti çıkarıp Çelebi'ye uzatmış ve eserin yazımı böyle başlamıştır, (E. II. 326). Eserin yazımına ne zaman başladığı tam olarak bilinmemekte ise de bazı karinelere göre yaklaşık bir tarih çıkarmak mümkündür. Eserin II. cildi 662/1264 tarihinde bitmiştir. Eflakî'ye göre Hüsameddin'in hanımının ölümü dolayısıyla birinci ciltle ikinci cilt arasında 2 yıllık bir boşluk dönemi vardır, (E. II. 329). Bu bilgilerden hareketle, Sahih Ahmet Dede ilk cilde başlama tarihi olarak Mayıs 1261 tarihini gösteriyor ve bu esnada Mevlana'nın 55, Hüsameddinin ise 37 yaşında olduğunu söylüyor. Firuzanfer'e göre ilk cilt 1258-61 arasında yazılmıştır, (F. 212). Gölpinarlı ise -ilk cildin son beyitlerindeki bazı bilgilere binaen- onun Abbasi hilafetinin ortadan kalktığı 1258 yılından önce yazıldığı fikrindedir. Bu duruma göre iki cilt arasındaki bekleme süresi de 6 yıla çıkmaktadır. İlk cildin aksine diğer ciltler ara verilmeden yazılmıştır. Sahih Ahmet Dede'ye göre son cilt 666/1268 tarihinde bitmiştir. Buna göre eserin toplam telif süresi 8-10 yıl sürmüştür benziyor.

Mesnevi'de Mevlana, eserin yazılış süreci hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre: Mevlana'nın yazım esnasında eline kalem almadan ve kitaba müracaat etmeden hemen her yerde -hamam, kaplıca, medrese ve meradabazen birkaç gün hiç susmadan, bazen de aylarca hiçbir şey söylemeden yazdırdığı, yazım işinin bazen sabahlara kadar sürdüğü ve Hüsameddin Çelebi'nin uykusuz kaldığı (E. I. 1807-9), Mevlana'nın bir şeyler yiyince ilhamının bulandığı (E. I. 3990-4003) anlaşılıyor. Hüsameddin eserin her cildini tamamladıkça yazdıklarını Mevlana'ya okumuş ve düzeltirmiştir. Mevlana da bu çalışkan talebesini Hak ziyası olarak övmüş, eserini ona ithaf etmiştir, (VI. b. 3). Cilt önsözleri ve başlıklar cilt bitiminden sonra kırmızıyla -surh- Mevlana

tarafından yazdırılmıştır. Eflakî, yazım işinde S. Veled ve diğer bazı kişilerin de H. Çelebi'ye yardım ettiklerini belirtir. Sahih Ahmed Dede de VI. cildin yarım kalan 3 şehzade hikâyesini S. Veled'in tamamladığını belirtmekte. Ancak hikâye bu şekliyle yine yarım kalmıştır. Mesnevi, Mevlana'nın dehasıyla müstesna ve orijinal bir eser olmakla birlikte zevk ve anlayış bakımından Senai ve Attar çizgisinin bir devamı olarak görülebilir. Mevlana olağanüstü dil ve şiir yeteneğine rağmen yine de duygu ve heyecanlarını ifade konusundaki yetersizliğinden yakınıdır. Ona göre şiir, başka araç olmadığı için zaruri olarak kendisine müracaat edilen bir ifade vasıtasından başka bir şey değildir. O, mananın lafza sığmayacağını ama yine de mananın zuhuru için vezin, şiir ve hikâye gibi suretlere müracaat etmenin bir mecburiyet olduğunu belirtir (M. VI. b. 160) ve şöyle der: "Ben kafîye düşünürüm, sevgili der ki yüzümden başka bir şey düşünme." (Ş. C. 192).

Her dibacede o cildin konusu özetlenir. Mesela ilk cildin şerhine göre konu şeriat, tarikat ve hakikattir. Abdest, namaz, oruç gibi ibadetlerle bir hâl (tarikat) elde edilir ve bu hâl saliki hakikate götürür. Mevlana eserinde çok serbest hareket etmiş, anlatım tekniği bakımından fabl türüne başvurmaktan, eğlendirici, şakacı ve hatta hezl özelliği taşıyan hikâyeler -bunlar çok zaman iç içe girmiş sarmal hikâyelerdir- kullanmaktan çekinmemiştir. Ancak o aşağıdaki beytinde -günümüzde kimileri tarafından yadırganan- bu tür hikâyeleri kullanmadaki amacını açıklıyor: "Beyt-i men beyt nist iklimest. Hezl-i men hezl nist ta'limest." Yani; benim her beytim bir mana iklimidir. Sizin hezl diye yadırgadığınız hikâyeler de yine bir öğretim amacıyla kullanılmıştır.

Sipehsalar; Mesnevi'nin görünüşte şiir olmakla birlikte onun tarikat erlerinin mürşidi, tevhid sırrı, manevi bir Kur'an,

hadis tefsiri ve hakikatlerin özü olduğunu söyler. Mevlana da kendi eserini, Kur'an'ın batın manalarını açıklayan bir Keşşafu'l-Kur'an olarak niteler. Yapılan incelemeler de bu nitelemenin gerçekliğini ortaya koymuş, eserdeki 950 konu başlığının 50'den fazlasını ayetlerin, 53 tanesini ise hadislerin teşkil ettiği görülmüştür. Metin içindeki bahislerde ise ayet ve hadis iktibasları az olmakla birlikte ilham daima bu iki kaynaktan beslenmektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki Mesnevi, amacı insanı olgunlaştırmak olan tasavvuf kitaplarının en parlak temsilcisidir. Ancak biz ikinci bölümde Mesnevi konularına ayrıca yer vereceğimiz için burada bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

Nüshalar, neşirler

Günümüze ulaşan en eski Mesnevi nüshası Mevlana müzesinde 51 numarayla kayıtlı olan Sultan Veled nüshasıdır. Mevlana'nın vefatından 5 sene sonra Sultan Veled dervişlerinden Muhammed b. Abdullah el-Konevi tarafından yazılan bu nüsha Hüsameddin Çelebi'ye ait müsveddelere dayanmaktadır. Nüshanın tıpkıbasımı Kültür Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir, (K. B. 1993). Bu nüshayla İran ve Hindistan'da çoğaltılan nüshaları arasındaki büyük hacim farkları-bazıları 32 bin beyite kadar çıkıyor- sonradan araya birçok elin karıştığını göstermektedir.

Değişik coğrafyalarda Mesnevi'nin mensur ve manzum, kısmi veya tam olmak üzere birçok tercüme ve şerhleri yapılmış ve bunların bir kısmı basılmıştır. Anadolu'da sahasında bilinen ilk mütercim olan Gülşehri, Felekname ve Mantıku't-tayr isimli eserlerinde bazı Mesnevi hikâyelerine yer vermiştir. Mesnevi'nin ilk tam şerhi 16. yüzyıl belagatçılarından olan Süruri tarafından Farsça olarak yapılmıştır. Onu takip eden diğer şarihler Sudi ve Şemi ise eserlerini Türkçe yazmıştır. Ancak Osmanlı sa-

hasındaki en geniş ve makbul Mesnevi şerhi İsmail Ankaravî'ye aittir. Ankaravî, Mecmuatü'l-Letayif adını taşıyan şerhinde en çok Futuhâtü'l-Mekkiye'den faydalanmıştır. İlk baskısı 1806'da Kahire'de yapılan eser Arapçaya da çevrilmiştir. Sahte olduğu günümüzde kesinleşmiş olan 7. cildi de Mesnevi'ye dahil etmesi bu şerhin başlıca kusurudur. Osmanlı dönemi şarihleri arasında sadece 1. cildi şerh eden Sarı Abdullah ile Ruhu'l-Mesnevi'de ilk 738 beyti genişçe şerh eden İ. Hakkı Bursevî ve tam fakat kısa bir şerh yapmış olan Abidin Paşa önemli isimlerdir. Şerh çalışmalarını yakın dönemde de devam etmiştir. Bunlar arasında hâlen 5 cildi basılmış olan ve toplamı 34 defter tutan A. Avni Konuk şerhi başta gelir. Tahirül-Mevlevî'nin başlayıp Şefik Can'ın tamamladığı 18 ciltlik geniş şerh önem bakımından bunu takip eder. Kenan Rifai'nin notlarından derlenen Şerhli Mesnevi-i Şerif (İst. 2000) ile Abdülbaki Gölpınarlı'nın Mesnevi Şerhi de (1973) bunlara eklenebilir. Günümüze ait Mesnevi tercümeleleri içinde ise şu isimleri sayabiliriz:

Veled Çelebi İzbudak, Mesnevi, (Gölpınarlı'nın açıklamalarıyla), 1942-46.

Şefik Can, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi, 1997.

Ş. Can, Cevahir-i Mesneviyye: Antoloji, 2001.

Adnan Karaismailoğlu, Mesnevi Tercümesi, İstanbul, 2005.

Manzum tercümeleler arasındaki en başarılı örnek ise Süleyman Nahifi'ye aittir. (Bu eser A. Çelebioğlu tarafından neşredilmiştir, 1967-72). Mehmet Nazmî'nin 1. cildin manzum çevirisi olan Sırr-ı Manevî'si ve Mehmet Şakir'in (1835) 7. cilt dahil manzum tam tercümesi diğer ciddi çalışmalardır.

Günümüze ait manzum tercüme sahiplerinden bazıları da şunlardır:

Feyzullah Sacit Ülkü: 1. cildin tercümesi, 1945.

M. Hulusi Koner: Mesnevinin Özü, seçme parça çevirileri 1961.

M. Faruk Gürtunca: 1.ciltten 213 beytin manzum tercümesi 1963.

A. Öztemiz Hacıtahiroğlu: 2108 beytin aruzla tercümesi, 1972. Bu tercüme kendi türünün en başarılı örneğidir.

Ahmet Metin Şahin: Aruz vezniyle tercümesi 2006.

Mesnevi'nin diğer Doğu edebiyatlarında da geniş tesirleri olmuştur. Hindistan'da 1325 yılında Ahmed-i Rumi tarafından yapılan ilk şerh Dekayıku'l-hakayık adını taşımaktadır. Bu erken tarih Mevlana'nın tesirinin nasıl süratle yayıldığını göstermesi bakımından manidardır. Hint/Pakistan coğrafyasının son büyük Mevlana ve Mesnevi takipçisi ise büyük şair Muhammed İkbâl'dir.

İran'da Mevlana tesiri altındaki klasik şairler arasında Molla Cami ve Hüseyin Vaiz Kaşifi önde gelen isimlerdir. Molla Cami Mesnevi'nin iki beytini, İ. Arabî geleneğinden faydalanarak çok uzun bir şerhe tabi tutmuştur. Yakın dönemde yapılan çok sayıdaki şerh arasında en çok tutulanlar ise Molla Hadi-i Sebzevari ile Muhammed İstilami'ye (1987) ait olanlardır.. İran'da yapılan çok sayıdaki çalışma Mandana Sadık Behzat tarafından Kitabname-i Mevlevi isimli bibliyografyada bir araya toplamıştır. İran'da ayrıca çeşitli Mesnevi lügatleri ve beyit indeksleri yapılmıştır.

Mesnevi çalışmaları Batıda da oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Batıdaki bilinen ilk çalışma Sir William Jones'un (-1794) yaptığı ilk 18 beyit tercümesidir. Fransızcadaki ilk tercüme ise Jacques van Wallenbourg'un (-1806) yaptığı bilinmekte ise de çeviri metni Pera yangınında zayı olmuştur.

Alman edebiyatında Mesnevi'nin ilgi uyandırmasında Goethe'nin payı kuşkusuzdur. İran şiirine ve özellikle Hafız'a

büyük ilgi duyan Goethe Doğu Divanı'nda Mevlana'dan da birkaç satırla bahsetmiştir. Ancak A. Schimmel, onun Mevlana hakkındaki bilgisini yetersiz ve anlayışsız bulur. Yine de M. İkbal, Peyam-ı Maşruk isimli eserinde ikisinin en derin fikirlerinin temelde aynı olduğunu şairane tarzda ifade etmiştir, (Schimmel/a, 28). Almancadaki ilk tercüme Hammer'e -1818-aittir. Ancak Schimmel'e göre: "Hammer'in doğru ama pek tatsız tercümesinde aslın güzelliğini bulmak hemen imkansız görünmektedir," (S. 29). Yine de F. Rückert bu kaba kisvenin altında Mevlana'nın ışığını gördü ve 1822 de Hammer tercümesinden faydalanarak Mevlana Celeleddin mahlaslı 60 kadar şiir yazarak: "Şarkta doğan mistik güneş Mevlana'ya" ithaf etti. İlk defa gazel türünü kullanan ve çok başarılı olan şair, Mevlana'yı şu sözlerle takdis etmektedir: "Bana senden gelen bir yıldız gibi yeryüzünde peyda olan nerededir. Bütün milletlerin bütün evliyalarından -daha çok- takdis ettiğim Mevlana Celelettin nerededir," (Schimmel/a, 29).

1838 yılında Avusturyalı şarkiyatçı Rosenzweig-Schwanna da D. Kebir'den bazı seçme gazelleri tercüme etmiş ise de kullandığı dilin eskiliği dolayısıyla sınırlı bir tesir uyandırmıştır.

Almancadaki ilk geniş tercüme 1371 beyti nazma çeviren George Rosen'e aittir, (1849). Eski çalışmalar arasında 1. cildi nazmen çeviren ama pek başarılı bulunmayan Redhouse (1881), Mesnevi'nin tamamından seçilen 3500 beyti başarıyla tercüme eden Edward Henry Whinfield (1898), 2. cildi kelime kelime tercüme ve şerh eden Charles E. Wilson (1910) gibi isimler sayılabilir. Nihayet Batıdaki ilk tam ve mükemmel metin neşri ve çevirisi Nicolson'a nasip olmuştur, (1925, 8. c.). Arthur John Arberry de Nicolson'un eksik bıraktığı bazı hususları tamamlamıştır. İnglizcedeki tam Mesnevi tercümelerinden ikincisi de Hint asıllı M. G. Gupta'ya aittir, (İN-

dia,1995). Mesnevi ve Mevlana konusundaki çalışmalarıyla önemli olan diğer bazı isimler de şunlardır: Helmut Ritter, Hans Meinke, Jan Rypka, Annemarie Schimmel, Kaveh Dalar Azar (1999) -Mesnevi'nin Almanca tam tercümesi bu zata aittir- Eva de Vitray Meyerovitch. Meyerovitch yardımcısı Murtazavi ile beraber Mesnevi'nin tamamını Fransızcaya çevirmiştir, (Monaco, 1990). Diğer bir tam tercüme ise Christer Gabriel Oxenstierna yapmıştır (2002). Fransa'da yaşayan Kudsi Erguner de Pierre Maniez ile birlikte 150 hikâyeyi yine Fransızcaya aktarmıştır.

Mesnevi'den diğer Batı dillerine de muhtelif aktarmalar yapılmıştır. Bunlar arasında; İtalyancada A. Bausani, İspanyolcada Oscar Zorillo Antonia Lopez Ruiz, Japoncada Toshihiko Izutsu, Rusçada Nuam Grebnev, Boşnakçada Feyzullah Hacıbayriç vs. sayılabilir.

Sayılan ilmî yayınlar yanında ABD ve Avrupa'da bazı popüler Mesnevi uyarlamalarından da bahsedebiliriz.. Bunlar arasında bilhassa ABD'de yaşayan ve yayınları -bilhassa The Essentiel Rumi- satış rekoru kıran Coleman Barks uyarlamaları dikkat çekicidir. Yine Kabir ve Camille Helminski çiftinin Amerikan İngilizcesiyle yaptığı çeviri/uyarlama arası çalışmaları ABD'de ilgiyle karşılanmıştır. Bunlara Andrew Harvey ile Arthur Scholey'in uyarlamaları da eklenebilir, (Arpaguş, 775-805).

Tesirleri ve hakkında yapılan çalışmalar

Mevlana'nın fikir dünyası üzerine Doğuda ve Batıda pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

-John Renard, All the king's Falcons: Rumi on Prophets and Revelation (1994)

-Afzal Iqbal, The Life and Work of Calaladdin Rumi (1956)

-A. Reza Arasteh, Rumi, the Persian, The Sufi, 1974 (Eser Türkçeye de çevrilmiştir: Aşkta ve Yaratılıştta Yeniden Doğuş, Mevlana Celâleddin Rumi'nin Kişilik Çözümlemesi, Trc. Bekir Demirkol/İ. Özdemir, 2000)

-Franklin D. Lewis, Rumi, Past and Present, East and West: The Life Teachings and Poetry of Jalâl al-Din Rumî (2000)

-Celâleddin Hümâî, Mevlevînâme: Mevlevi Çe Mîgûyed: Akâyid ve Efkrâr-ı Mevlana Celâleddin Muhammed Mevlevi (I-II, Tahran 1362)

-Rahîm Nejad Selîm, Hudûd-i Âzâdî-i İnsân ez Dîdegâh-ı Mevlevi: Cebr ve İhtiyar (Tahran 1364)

-Halîfe Abdülhakîm, The Metaphysics of Rumi: A. Critical and Historical Sketch (Lahore 1965)

-Annemarie Schimmel, The Triumphal Sun: A Study of the Works of Jalâloddin Rumi (London 1980) ve I am Wind You Are Fire, 1992 (Tercümesi: Ben Rüzgârım Sen Ateş, Trc. Senai Özkan, İst. 1999)

-William C. Chittick, The Sufi Doctrine of Rumî: An Introduction (ts.) ve The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rumi (Albany 1983)

-K. Khosla, The Sufism of Rumi (Great Britain 1987)

Mevlana, bu ve benzeri çalışmalarla ve eserlerinden yapılan tercüme vasıtasıyla bugün dünyada geniş bir kitleyi etkilemiştir. Efdal İkbâl, The Impact of Mowlana Jalaluddin Rumi on Islamic Culture (Tahran 1974) isimli eserinde Mevlana'nın Hindistan ve Pakistan üzerindeki tesirini ele alırken Annemarie Schimmel de The Triumphal Sun: A Study of the Works of Jalâloddin Rumi isimli eserinin son bölümünde (s. 367-396) onun hem Doğu hem de Batıya etkisini incelemiştir. Batıda bu konuda yapılmış diğer bir çalışma Franklin D.

Lewis'e aittir. Lewis; yukarıda adı geçen eserinin geniş bir bölümünü (s. 467-643) bu konuya ayırmıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalar arasında da bilhassa A. Gölpınarlı'nın -isimleri bibliyografyada belirtilen- eserleriyle, Şefik Can'ın *Mevlana: Hayatı Şahsiyeti Fikirleri* (İstanbul 1995) isimli geniş monografisi dikkate şayandır.

Mevlana ve eserleri hakkında bazı bibliyografik çalışmalar da yapılmıştır. Bunların ilki, Hellmut Ritter'in Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserleri ve diğer araştırmaları topladığı çalışmasıdır ("Philologica, XI, Mavlânâ Galâladdîn Rûmî und sein Kreis", İsi, 1940 s. 127-135). Bu konudaki en kapsamlı çalışma ise Mehmet Önder, İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu tarafından Türkiye içinde ve dışında ulaşılabilen bütün kaynakların taranmasıyla oluşturulmuş *Mevlana Bibliyografyası*'dır, (2 c, Ankara 1973, 4). Adnan Karaismailoğlu da Mevlana kongrelerinde sunulan tebliğleri bir araya getirmiştir (*Mevlana Kongrelerine Sunulmuş Tebliğler Bibliyografyası*, Konya, 1996). Benzer bir çalışma İran'da Mândânâ Sâdık Behzâd tarafından yapılmıştır, (*Kitâbnâme-i Mevlevî*, Tahran 1351). Bunlardan başka, The New York Public Librar Y. The Research Libraries'de bulunan eserler Müfide H. Başarrı (7. Milletlerarası Mevlana Kongresi: *Tebliğler*, s. 307-312) İtalya'daki çalışmalar Gabriel Mandel Han el-Afgânî tarafından bir araya getirilmiştir. *La Bibliographie Italienne sur Mevlana* (a.g.e., s. 123-129) (Öngören, c. 29, s. 441-48).

Divan-ı Kebir: (Divan-ı Şems-i Tebrizî)

Mevlana'nın tükenmez ilhamına tanıklık eden ve normal bir divanın 8-10 katı büyüklüğündeki bu dev eser hacminden dolayı Divan-ı Kebir diye anılmaktadır. Mevlana tarafından neredeyse tamamı sema esnasında irticalen söylenmiş olan bu şiirler yazmaya âmâde kâtipler tarafından yazıya geçirilerek aruzun 21 kalıbına göre tasnif edilmiştir. Mevlana kendisine söylenenin aslında o olduğu düşüncesiyle gazellerinde Şems mahlasını kullandığı için eser yaygın olarak Divan-ı Şems, Divan-ı Şems-i Tebrizî adıyla da anılmaktadır. Dostlarına karşı pek vefalı olan Mevlana diğer bazı gazellerinde de Salahaddin (Salahaddin-i Zerkûb), Hüsameddin Çelebi isimlerini de kullanmıştır. Ayrıca “Hâmûş” mahlasının kullanıldığı az sayıda şiiri de vardır. Mevlana gerek Divan'ında gerek Mesnevi'sinde halk Farsçasını kullanmıştır. Eserde az sayıda Arapça ve Rumca şiir de mevcuttur. Hür ilhamının rüzgârıyla söylemiş olduğu şiirlerinde şiirin bütün kalıplarını sonuna kadar zorlamış olan Mevlana yine de kafiye ve vezin gibi insanı kayıt altına alan kurallardan şikâyet etmektedir. Zaman zaman 80-90 beyte varan gazelleri uzunluklarına rağmen klasik gazelde pek az rastlanan bir mana bütünlüğüne sahiptir. Büyük bir ilim ve irfanın eseri olan bu şiirler aynı zamanda yerel malzeme bakımından da çağına ayna tutacak zenginliktedir. Keskin bir gözlemci olan Mevlana, devrinin adetleri, inançları ve çeşitli hayat tablolarını usta bir ressam gibi birkaç fırça darbisiyle gözlerimizde canlandırmaktadır. Mütenebbi, Senai, At-

tar, Rudegi, Minuçihr, Nasır-ı Hüsrev ve Hayyam'ı hatırlatan bazı şiirleri bütün bu şairleri tanıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Divan-ı Kebir'in beyit sayısı farklı nüshalara göre 30 ile 50 bin arasında değişmektedir. Eserin 8 cilt tutan ilmi bir yayını İran'da Bediüzzaman Firuzanfer tarafından yapılmıştır. (Divan-ı Şems ya Divan-ı Kebir, Tahran, 1336-45) Firuzanfer 1765 adet rübaiyi 8. ciltte toplamıştır. Türkçedeki ilk tercüme, Rıza Kuli Hidayet Han neşrini (Tebriz, 1280) esas alan Mithat Behari Beytur'a aittir, (Divan-ı Kebir'den Seçme Şiirler, 1-3c, 1944). Divan'ın tam bir tercümesi ise A. Gölpınarlı tarafından yapılmıştır, (Divan-ı Kebir, 1-7 c, İstanbul, 1957-74). İlk olarak Veled Çelebi tarafından yayınlanan rübailer (Rübaiyyat-ı Hazret-i Mevlana, İstanbul, 1314) ise M. Nuri Gençosman tarafından Mevlana'nın Rübailerini (İstanbul, 1965) ismiyle Türkçeye çevrildi. Daha sonra yapılan iki tam tercüme ise A. Gölpınarlı (İstanbul, 1964) ve Şefik Can'a aittir (Hz. Mevlana'nın Rübailerini, 1-2, İstanbul, 1991). Bu son neşirde 2217 rübai mevcuttur. Hasan Âli Yücel, Asaf Halet Çelebi ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın ayrıca seçme rübai yayınları mevcuttur, (Yazıcı, 432-33).

Fihi Mafih

Mevlana'nın sağlığında oğlu Sultan Veled ve başka bir müridi tarafından kaydedilen sohbetlerinin vefatından sonra derlenmesinden meydana gelmiştir. "İçindeki içinde-dir." manasına gelen bu ismin, İbnü'l-Arabi'nin Fütühat-ı Mekkiye'sinden mülhem olduğu sanılmaktadır. Eser altısı Arapça diğerleri Farsça olmak üzere 75 -bazı nüshalarda 76- bölümünden oluşmaktadır. Eser sohbetlerden, soru ve cevaplardan meydana gelmekle birlikte konu bakımından büyük ölçüde Mesnevi'yle paraleldir. Eserin ilmi neşri İran'da Füzüzanfer tarafından yapılmıştır, (Tahran, 1335 hř). Eser birkaç kere tercüme yoluyla basılmıştır.

1. Meliha Ülker Tarıkahya, Fihi Mafih, Maarif Basımevi, İstanbul, 1954, Füzüzanfer baskısından tercümedir.

2. A. Gölpınarlı, Fihi Mafih, İstanbul 1959.

3. Ahmed Avni Konuk, Fihi Mafih, Nşr. Selçuk Eraydın, İstanbul 1994.

Eser ayrıca Eva de Vitray Meyerovitche tarafından "Le livre du Dedans" (Paris, 1982) adıyla Fransızcaya da çevrilmiştir, Demirci, 58-9.

Mecâlis-i Seba

Mevlana'nın vaaz ve sohbetlerinde yaptığı konuşmalardan oluşmaktadır. Bu konuşmalarda konuyla ilgili ayet ve hadislerin açıklanmasının yanı sıra Senai, Attar gibi şairlerin şiirlerine, Mesnevi'de anlatılan bazı hikâyelere ve Divan-ı Kebir'den şiirlere de yer verilmiştir. Eserin Türkçedeki baskıları şunlardır:

1. Feridun Nafiz Uzluk: Mevlana'nın Yedi Öğüdü, İstanbul 1937. Bu baskıda Uzluk'un 108 sayfalık notu ve M. Hulusi'nin Türkçe tercümesi yer almaktadır.

2. Abdülbaki Gölpınarlı: Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis), Konya 1965; 2. bs., İstanbul 1994

3-4. Kitabın ayrıca kısaltılmış baskıları da vardır: Abdülbaki Gölpınarlı: "Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler", Mevlana Güldestesi, 1970, s. 45-49; Fihi Mafih, Mektuplar ve Mecâlis-i Seb'a'dan Seçmeler, İstanbul 1972.

Mektûbât

Mevlana'nın değişik sebeplerle çeşitli kimselere yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Bunların bir kısmı yakınlarına, çocuklarına ve müridlerine, daha büyük kısmı ise yöneticilere ihtiyaç sahiplerinin taleplerini bildirmek üzere yazılmıştır. Türkiye'de Feridun Nafiz Uzluk tarafından yayımlanmış (Mektûbât-ı Mevlana Celâleddin, İstanbul 1937) olan eserin İran'da da birkaç baskısı yapılmıştır. Bunların en güvenilir olanı Tefvik Sübhânî'ye ait olanıdır (Mektûbât-ı Mevlana Celâleddin-i Rumî, Tahran 1371). Mektubat, Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Türkçeye de çevrilmiştir: Mektuplar, İstanbul 1963.

Mevlana'ya nisbet edilen ve bazı dua ve sûrelerin bir araya getirilmesinden oluşan iki vird mecmuası vardır. Bunlar Evrâd-ı Kebîr ve Evrâd-ı Şağır-i Hazret-i Mevlana adıyla bir arada basılmıştır (İstanbul 1302). Bunların Ali Feyzî b. Osman ile Muhammed Fâzıl el-Mevlevî tarafından yapılan iki ayrı Türkçe tercüme ve şerhi de: Şerhu'l-evrâdi'l-müsemmâ bi-Hakâik-i Ezkâr-i Mevlana, (İstanbul 1283) ismiyle basılmıştır. Mevlana'ya izafe edilen diğer bazı küçük manzum ve mensur eserler bulunmakla birlikte bunlar gerek üslûp gerekse içerik açısından Mevlana'ya mâl edilemeyecek derecede zayıftır, (Öngören, s. 441-48).

III. Bölüm

Mevlana'yı dinle

Dinle

Mesnevi'yi ve Mevlana'yı dinle
Sana senden bahseden nayı dinle

Nayı dinle

Mesnevi'yi ve Mevlana'yı dinle
Bu ses bildiğin seslerden değil
Nereden gelip nereye gittiğini anla
Ve insan olmanın manasını bil

Nayı dinle

Mesnevi'yi ve Mevlana'yı dinle
Dinle ki gönülden çıkan o sesler
Sana Ruhulküdüs gibi şöyle der:
Sen de bir Meryem'sin dinle ne olur
Ruhuna üflenen İsa'yı doğru

Mevlana'nın fikir dünyasında kısa bir gezinti

Sevgili Okuyucu,
Hangi çağda yaşarsa yaşasın, insanın kendi kendisiyle ilgili modası hiç geçmeyen temel soruları ve merakları vardır: “Ben kimim, nereden gelip nereye gidiyorum? Beni bu âleme gönderen kimdir ve benden ne istiyor?” İşte Mevlana büyük bir insanlık panoraması olan eserleriyle bu soruların cevabını bulmak üzere bizi uzun bir yolculuğa çağırıyor. Bu yolculuğun bir kısmı dışımızdaki öbür kısmı ise içimizdeki âlemlle ilgili. O hâlde biz de bu çağlar üstü sese kulak verelim ve o yol izlerini takip edelim. Kâh yolumuzu Mesnevi bahçelerine uğratalım, kâh Fihi Mafih çeşmelerinden susuzluğumuzu kandıralım. Ara sıra da Divan-ı Kebir'e veya Mecalis-i Seba'ya kulak kesilelim Bazen biz soralım o söylesin bazen de -izni olursa- onun adına biz söyleyelim... İlk alıntımız yukarıdaki sorularımızın hepsini topluca cevaplayan şu küçük nükte olsun.

Unutmaman gereken tek şey var

“Yeryüzünde unutulmaması gereken tek şey vardır. Ondan başka her şeyi unutsan, sadece onu unutmamış olsan üzülme. Ama her şeyi yapsan da o tek şeyi unutsan, hiçbir şey yapmamış sayılırsın. Bu şuna benzer; padişahın biri seni bir görevle bir ülkeye gönderse ve sen o işi bırakıp başka birçok iş yapmış olsan gerçekte bir şey yapmış sayılmazsın. İnsan bu

dünyaya bir iş için gelmiştir. Desen ki: “Bu işi beceremiyorum ama başka çok iş görüyorum.” Heyhat! Sen başka iş için yaratılmış değildin. (Fîhi Mafih)

Ben kimim

Şimdi yukarıdaki alıntımızı biraz açalım ve baştaki sorularımıza cevap arayalım. Metinde bazı soruların cevabı açık; belli ki padişahın kasıt Cenab-ı Hak, memurdan kastedilen de bizleriz. Gönderildiğimiz yer de şüphesiz bu dünya şehri. Peki ya görevimiz? Nüktede bunun açık cevabı verilmemiş. O cevap Mevlana'nın bütün eserlerinde ve bilhassa Mesnevi'sinde gizli. İşte bu çalışmada yapmak istediğimiz şey o gizli cevabı açığa çıkarmak, anlaşılır kılmak. Yine de bir ön cevap olarak diyebiliriz ki o görev, bir insan adayı olarak gönderildiğimiz bu âlemden hakiki anlamda bir insan olarak geri dönebilmekten ibaret. Şüphe yok ki gönderen padişahın bizden beklediği baş görev bu. Bağdat'a ayak bastığında Baha Veled'in kendisine nereden gelip nereye gittiğini soranlara verdiği cevap, hepimizin toplu cevabıdır aslında: “Biz Allah'tan gelip yine Allah'a gidiyoruz” Gerçek olan tek yolculuk budur ve bütün diğer yolculuklar bu tek ve büyük yolculukta birleşir. İşte Mevlana elimize bu yolculukta kullanacağımız bir yol haritası tutuşturuyor. O rehberde bize, hakiki insanlığa giden yolları, yolun tehlikelerini ve bizi o tehlikelerden kurtaracak yol rehberlerini tanıtıyor. Ama her şeyden önce bir boy aynası tutarak bizi kendi kendimizle yüze getiriyor. O hâlde biz de işe önce kendimizi tanımakla başlayalım ve Mesnevi'ye soralım:

-Ben kimim?

-Ey insan! Sen hem hayvan, hem meleksin!

“Tâ be-ten hayvan be-câni ez-melek. Tâ revî hem ber-zemin hem ber-felek,” (2/3814). Yani; sen hem hayvan, hem

meleksin, çünkü ten hayvanıyla can meleği sende bir araya gelip birleşmiş. Bu yüzden hem göğe mensupsun hem toprağa.

“Hak Tealâ melekleri yarattı ve onlara akıl verdi; hayvanları yarattı ve onlara da şehvet verdi. Sonra insanları yarattı ve onlara hem akıl hem de şehvet yükledi. Eğer aklın şehvetine galip ise sen, melekten üstünsün; yok şehvetin aklına galip gelirse hayvanlardan aşağısın,” (4/59).

-Demek ki ten ve candan mürekkep ikili bir yapım var. Peki bunların birbirine kıyasla kıymeti nedir? Ben bunların hangisiyle insan denmeye layığım?

-Bir kesenin paraya nisbetle değeri neyse bedeninin de can karşısındaki kıymeti odur:

Kıymet-i hemyan u kise ez-zerest. Bi-zer an hemyan u kise ebterest.

-Kesenin değeri içindeki altındandır. Altın yoksa kese ve cüzdan ebterdir. Bunun gibi tenin kıymeti de candan gelir. Canın değeri ise Sevgili'nin/Allah'ın onda yansıyan ışığından, (3/2546).

İyi bil ki sen -kaç asır sonra Descartes'in de söyleyeceği gibi- ancak aklınla, düşüncenle, insansın: “Ey birader tu heme endişei. Ma-bakiye üstühan u rişei.” Ey kardeş! Senin insan denmeye layık tarafın, aklın, fikrin, düşüncen. Geriye kalan damarın ve kemiğin etin ne kıymeti var! “İnsanın sureti nerde manası nerde. Baksana öleni bir an bile evinde bırakmazlar, hemen götürüp gömerler.” (F. 126). “Diğer bir benzetmeyle senin durumun, sedef ve inciye yahut testi ve suya benziyor.. Her sedefin içinde inci bulunmaz. A canım! Sen de sedefe değil içindeki inciye bak, şekle aldanma. Ne zamana kadar testinin süsüyle oyalanacaksın. Testinin süsünden geç de suyu ara,” (2/38).

-Yani insan Hz. Adem gibi balçıktan, toprak ve sudan meydana geliyor öyle mi?

-Evet, insan su ve topraktan meydana gelmiştir. Ama olgun kişi topraktan süzölmüş berrak suya benzer. Berrak su dibinde, çakıl veya taş her ne varsa olduğu gibi gösterir. Ne bir şey ilave eder ne de eksildir. Ama eğer toprakla karışıp bulanırsa bu özelliğini kaybeder. Nebi ve veliler böyle berrak ve engin sulara benzerler. Küçük ve bulanık sular onları görünce; demek bendeki bu bulanıklık arızı imiş, ben de bir zaman böyleymişim der ve onlara katılmak ister. Denize katılan onda arınır, pak olur. Ancak kendini ayrı gören ve denize karışmayan su bulanık hâliyle kalır. Mademki aslı sudur, bundan anlaşılır ki küçük suyu büyük sudan alıkoyan başka bir şey, kötü bir arkadaş vardır. Bu da topraktır, (F. 48).

-Toprak ve su, sedef ve inci.. Kısacası değerli ile değersiz bende birleşmiş!

-Evet sende birleşmiş, bir araya gelmiş. Bu ikili yapınla en küçük âlem de sensin en büyük âlem de sen: “Pes be-sûret âlem-i asgar tuyû. Pes be-ma'nâ âlem-i ekber tuyû,” (4/531).

-Hasılı sen, ten bakımından bu âlemdeki en küçük şeysin, ama taşıdığın mana bakımından en büyük âlem sensin, (4/531).

-Dış görünüş bakımından insan insana benzer. Ama mademki iç değerleri bu kadar farklı, insan görünmek insan olmak için kâfi gelmiyor, anlaşılan...

-Elbette kâfi gelmiyor. Eğer kâfi gelseydi bak ne olurdu: “Ger be-sûret âdemi insan budî. Ahmed ü Bu-Cehl heme yeksân budî,” (1/1060). “Per hemân u ser hemân heykel hemân. Musû ber-arş u Firavnî mehân.” (6/3032).

-Eğer insan şeklinde olmak insan olmaya yetseydi Hz. Peygamber ile Ebu Cehil aynı değerde olurdu, (1/1060). Nitekim kolu, başı ve bedeni aynı ama Musa arştadır, Firavun ise hor ve hakir olarak aşağıların aşağısında, (6/3032).

-Görünüş aldatıcı olduğuna göre insanın iç değerini nasıl anlayacağız?

-Bir şeyin ne olup olmadığını öğrenmek için aslına bakmak gerek. Nasıl ki şekeri ekmeğe şekline de soksan tadı ekmeğe değil yine şekerdir. Yediğin şeyin şeker mi ekmeğe olduğunu bilmek için tatmak lazım. Gözün tatmadan yana nasibi yok çünkü. O hâlde kalıbı şekere benzeyen her adamı da şeker sanma, (1/2980).

İştirâk-i lafz dâim rehzenest
 İştirâk-i gebr ü mümin der-tenest
 Cismihâ çün kûzehâ-yı beste-ser
 Tâ ki der-her kûze çi bud ân niger
 Kûze-i ân ten pür ez-âb-ı hayat
 Kûze-i in ten pür ez-zehr-i memât

İsim benzerliği daima aldatıcıdır. Kâfir de mümin de insandır ama benzerlikleri sadece şekilde! Bu bedenler sanki ağzı kapalı testiler gibidir; önemli olan testinin şekli değil, içinde ne olup ne olmadığıdır. İkisi de testi ama o ten testisi âb-ı hayatla dolu, bu ise öldürücü zehirle, (6/666 vd.). Başka bir benzetmeyle de insan ağaca benzer ve meyve veren tek ağaç, meyve vermeyen yüz ağaçtan iyidir, (F. 71).

-Yukarıdan beri insanın ikili yapısından bahsedildi. İyi ama mademki bir bedene ve bir nefse sahip olmam insan oluşumun bir gereği; o hâlde bu tarafımı niye inkâr etmeli, yok saymalıyım?

-Mesele inkâr etmek veya yok saymak değil, sadece hakimiyetin bu iki benden hangisinde olup olmadığıdır. Bu soruya cevap istersen şu beyte kulak ver: “Rahm ber-İsi kün ü berhar mikün. Tab’ra ber-akl-ı hod server mikün.” (2/1871).

-Bak atın da gözü var, şahın da.. Ama iyi bir at kendi gözüyle değil sahibinin gözüyle görür. Baş gözün de itaatli bir

at gibi olmalı, kendisini yönlendiren akıl ve basiret padişahına uymalı, (2/47).

-Peki ama atın gözüyle şahın gözü yahut nefis ve akıl daima çelişmek ve çatışmak zorunda mı? Bunlar barışık olamaz mı?

-Bu beyhude bir temenni. Çünkü; vücut senin atındır, dünya da o atın ahır. Atın yemi biniciye gıda olamaz. Binicinin yemi, gıdası ve uykusu başkadır. Ama vücudun seni yendiği için sen at ahırında yatıp kalkmadasın, (F. 24). Sürekli birbirinin yolunu vuran, birbirine çelme atan beden ve ruhun; akılla nefsin durumu Mecnun'la devesinin hâline benzer: Mecnun devesine binmiş Leyla'ya gitmek üzere yola çıkmıştı. Onun gözü Leyla tarafındaydı ama devesinin gözü arkada bıraktığı yavrusundaydı. Mecnun bir an uykuya dalsa deve yuların gevşemesinden durumu anlar hemen gerisin geri dönüp yavrusu tarafına kaçardı. Bir müddet böylece yol aldıktan sonra hâlâ aynı yerde dolanıp durduklarını gören Mecnun bir ah etti ve dedi ki: "Ey deve! İkimiz de âşığız ama âşık olduğumuz şeyler farklı. Vuslata giden yol iki günlüktür ama senin yüzünden 60 yıllık ömrüm boyunca tuzağa yakalanıp yollarda kaldım," (4/60).

-Demek ki Allah bize hem bazı şeyleri veriyor hem de bizi onlardan sakındırıyor. Nefis ve şehvetin verilme sebebi ne olabilir?

-Bunlar sana imtihan olarak verildi. Çünkü bu dünya imtihan dünyasıdır; şayet imtihan yoksa kimin ham kimin olgun olduğu nereden bilinecek:

Çün adû nebved cihâd âmed muhal
 Şehvetet nebved nebâşed imtisâl
 Hin mekûn hodrâ hasi ruhban meşev
 Z'ân ki iffet hest şehvetra girev

Hiç düşman olmadan cihad olur mu? Yolumuzu kesen dünya şehveti olmadan da emre uymanın değeri anlaşılmaz. O hâlde papazlaşıp kendini hadım etmeye kalkma, o şehvete rağmen iffetli kalmaya gayret et, (5/580, 82). Allah meleği saf akıldan, hayvanı ise sırf şehvetten yarattı.. Bunların biri bilgisi, öbürü bilgisizliğiyle kurtuldu. İnsan ise ikisi arasında keşmekeşte kaldı, (F. 121). Tanrı onda insanlıkla hayvanlığı bir araya getirdi. Ta ki zıt zıttı ile belli olsun. Âdem’le iblis, Musa ile Firavun, İbrahim ile Nemrut, Hz. Peygamber ile Ebu Ce-hil’in farkı ortaya çıksın, (F. 117).

-Bütün bu anlatılanlardan şu anlaşılıyor ki iki türlü güzellik ve çirkinlik söz konusu. Ten güzelliği, can güzelliği.. Bizim kendi bedenimizi seçme şansımız yok, ama iç portremizi kendimiz yaptığımıza göre ahlakımızı güzelleştirmek kendi elimizde. Galiba asıl önemli olan da bu:

-Tastamam öyle. Mevlana şöyle der: “Halk kadehin süsüne bezeğine bakar, bense içindeki şaraba meftunum. Kadeh altın olmuş neye yarar, içinde sirke olduktan sonra. İçinde şarap olan bir kabak benim için sirke dolu yüzlerce kadehten iyidir. İnsanların sureti de kadeh üzerideki nakşa, resme benzer. Kadeh kırılınca nakış kalmaz, sen kalan şeyin peşinde ol,” (F. 107).

Cenab-ı Hakk’ın katında da durum böyledir. Onun yanında neyin önemli neyin önemsiz olduğunu bilmek istersen şu temsili hikâyeyi dinle.

Yüz çirkinini, can çirkinini

Bir sultanın iki kölesi vardı. Biri zenciydi fakat güzel huy-luydu; diğeri ise simaca güzel fakat huyca çirkindi. Sultan, güzel olanını bir işe gönderdi ve diğere dedi ki:

-Ben seni akıllı ve becerikli bir köle olarak biliyorum, fakat şu arkadaşın var ya! Senin için söylemediğini bırakmıyor,

hırsızdır, hayasızdır, diye kovuculuk yapıyor. Bu sözlerin aslı nedir?

Böylece şah, izzet-i nefesine dokunacak sözlerle köleyi tahrik edip arkadaşı aleyhinde konuşurmak istedi. Fakat köle ona şu umulmadık cevabı verdi:

-Yüce sultanım! Arkadaşımın bütün söyledikleri gerçektir. Hatta bende onun saydığı kötü huylardan çok daha fazlası var. Ama anlaşılan o kendi iyiliğinden bunların çoğunu saklayıp pek azını söylemiş. Bunun üzerine sultan:

-Peki. O senin kusurlarını saydığı gibi şimdi sen de onun bildiğin kusurlarını söyle, diye emretti.

Köle:

-Onun kusurlarından biri muhabbetir; biri vefa, diğeri cömertliktir. Bir ayıbı fedakârlık, öbürü tevazudur vs. diyerek ne kadar güzel özellik varsa hepsini bir bir saydı.

Sultan daha sonra onu bir işe gönderip dışarıdaki yakışıklı beyaz kölesini çağırıp ve ona da berikine söylediklerini tekrar etti:

-Şu siyahî köle senin hakkında pek kötü şeyler söyledi; hâlbuki ben sende onları göremiyorum. Aksine seni zeki ve becerikli buluyorum.

Bunları işiten köle öfkeden köpürdü. Açtı ağzını yumdu gözünü ve bir yandan kendisini temize çıkarırken diğer yandan dışarıdaki arkadaşı hakkında söylenmedik kötü laf bırakmadı.

Bunun üzerine sultan onu huzurundan kovdu ve şöyle dedi:

-Ey canı kokmuş kişi! Onun yüzü siyah ama içi bembeyaz; seninse yüzün beyaz ama kalbin kararmış, çürümüş. Def ol, çabuk benden uzaklaş, (2/32).

-Hikâye oldukça manidar. Bütün bunlardan anladığım şu ki, gerçek bir insan olmak pek de kolay değilmiş.

-Tabii ki öyle. Aşağıdaki nükte de bak bunu anlatmakta:

İnsan arıyorum

-Bir rahip güpegündüz elinde bir kandille çarşı pazar dolaşıp dururdu.

Bir ahmak ona sordu:

-Böyle güpegündüz elinde bu kandille çarşı çarşı, dükkân dükkân dolaşmaktan maksadın ne?

-Bir insan arıyorum

-Allah, Allah. İşte çarşı pazar insan dolu ya.

-Hayır hayır. Öyle değil. Ben gerçek bir insan arıyorum. Onu bulsam da ayaklarına toprak olsam, (5/118).

İnsanlık dereceleri

-Mademki aklımız ve ruhumuzun olgunluğu nispetinde insanız. Bu durumda insan sayısı kadar insanlıktan söz etmek gerekir, değil mi?

-Pek tabi. Mevlana'ya göre uzun bir insanlık merdiveni var ve herkesin bu merdivendeki yeri başka: "Nerdübanhayist pinhan der-cihan. Paye paye ta-inan-ı asüman." Yani; bu cihanda göğe kadar basamak basamak yol bulan gizli merdivenler vardır. Ve her insan başka bir merdivende, başka bir basamaktadır, (5/2565).

-Hepsini tanıma imkanımız olmadığına göre eğer merdiven sakinlerini birkaç gruba ayıracak olsaydık, belli başlı insan tipleri kimler olurdu?

-Onları kısaca hamlar ve olgunlar, bilmeyenler ve bilenler, hastalar ve doktorlar, yahut yolcular ve rehberler diye ikiye ayırmak mümkün.. Tabii sahte olgunları, sahte âlimleri, doktor görünen hastaları ve mukallitleri de unutmamak lazım.

Mevlana'ya göre gerçek çocukluk ve yetişkinlik de yaşla değil, olgunlukla ilgilidir. Çocukça hevesler peşinde koşanlar

yaşları ne olursa olsun çocuk hükmündedirler: “Halk etfâlend cüz mest-i Hüdâ. Nist bâliğ cüz rehîde ez-hevâ.” Yani; ancak dünya heveslerinden geçen Hak sarhoşları yetişkin diye adlandırılmaya layık! Çocuklar gibi anlamsız heveslerinin mağlubu olanlar ise manen çocuk sayılırlar, (1/3536). Diğer taraftan ne hastalık ten hastalığından ne de doktorluk ten doktorluğundan ibaret değildir. Halkın çoğu bakış, görüş ve inanışca hastadır. Hakiki doktorlar ise bu hastalara şifa veren mana doktorlarıdır. O tabipler hastalarına şöyle der: “Biz ilmini kitaptan değil Hak’tan almış olan tabipleriz. O doktorlar ten hastalıklarını tedavi ederler. Bizse hasta gönüllerin, hasta ruhların doktoruz. Biz beden doktorları gibi kimseden bir tedavi ücreti de talep etmeyiz. Hak katında bizim ücretimiz fazla fazla verilmekte. O hâlde gelin ey bîçare hastalar, gelin. Tek tek bütün hastalıklarınızın devası bizim yanımızda,” (4/70).

-Çocuklar, yetişkinler, hastalar, doktorlar.. Diğer bir sınıflama da bilgi ve akıl derecesiydi değil mi?

-Şüphesiz. Bu uzun ve karanlık dünya yolculuğunda insanın önünü aydınlatacak ışık akıl ışığıdır.. Akıllarsa sonsuz derecede farklı: “İn tefâvüt aklîhâra nik dâ. Der-merâtib ez-zemin tâ-âsüman.” Yani; iyi bil ki akıllar kapasitelerine göre yerden göğe kadar derece derece sıralanır, (5/461).

Bu sonsuz farklılığa rağmen akıl ışığının derecelerine göre insanlar üç ana guruba ayrılırlar: Tam akıllılar, yarım akıllılar ve akılsızlar. Tam akıllının alameti kendi iç ışığıyla aydınlanmasıdır. O, bu ışıkla hem kendini aydınlatır hem de bir kafîleye rehber olur. Bu akıl, içinde şüpheye yer olmayan kâmil müminin akıldır. Kendi ışığı olmayan yarım akıllı ise başkasına uyacak kadar basiret gösteren ve onun gözünü göz edinendir. Böylesi kendi görmese bile başkasının görüşünden faydalanmasını bilmiştir. Üçüncü guruptakiler ise tam körlerdir ki bunların ne zerre ka-

dar aklı vardır ne de aklı olana uymuşlardır. Bu yüzden zifiri karanlık içindedirler. Uzun sahralardan topallayarak geçmeye çalışır, beyhude dolaşır dururlar,(4/84). Bak, sahraları dolduran binlerce asker tek bir komutanın emri altında. Ama o komutan da bazen değersiz bir düşüncenin esiridir. Bu kadar kişi değersiz bir fikre böyle esir olursa, değerli kutlu bir fikir karşısında nasıl itaat gerekir, düşün, (F. 87).

-Anlaşılan, insanlar arasında gerek bilgi gerekse ahlakî seviye bakımından mevcut olan sonsuz çeşitlilik ve farklılık bazı insanların öğretmen bazılarının da öğrenci konumunda bulunmasını doğuruyor. Ama bu öğretmenlik nereye kadar gider?

-Tabii, her öğretmenin üzerinde de başka öğretmenler, başka kılavuzlar olacaktır. İnsanlığın en büyük öğretmenleri peygamberlerdir. Çünkü peygamberlerin hocası bizzat Cenab-ı Hak'tır. Bu sebeple onların bilgileri kâmil bilgilerdir ve kurtuluş da onların gösterdiği istikamettedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.): “Ben ve ashabım Nuh'un (a.s.) gemisi gibiyiz, biz kurtuluşun sığınağıyız, buyurmuştur,” (4/22). Bu sığınak oluş şundandır: Bir at tuzluğa düşse zamanla tuz kesilir. Görünüşü at ise de artık onda eski atlıktan bir şey kalmamıştır. Tuza başka ad da versen tuz tuzdur. Kendi varlığını Hak'ta eriten kişi de artık sureten vardır, onda iş işleyen hakikatte Hak'tır, (F. 88).

-Bu durumda iki tarafa da düşen görevler olsa gerek. Rehber iyi rehber olmalı, yolcu da rehberine teslim olmalı. Öyle mi?

-Öyle olması gerekir ama her zaman öyle olmuyor. Bunu Mevlana şu örnekle açıklıyor: “İki canlı kuşu birbirine bağlasalar, dört kanat oldukları hâlde uçamazlar. Oysa biri ölü olsa diğeri onu uçurur. Demek ki insan kendisini uçuracak olanın yanında yok olmasını bilmeli.. Kendi aklına güveneni başkası nasıl uçursun,” (F. 36).

Büyük rehberler, sürüsünü koruyan bir çoban gibi çevrelerine karşı şefkat ve merhametle doludurlar. Lakin bu şefkate teslim olamayanlar hem kendilerini tehlikeye atarlar, hem de rehberlerini peşleri sıra koşturur, yorarlar. İşte bunun hikâyesi.

Hız. Musa ve kaçan koyunu

Bir zaman Hz. Musa'nın sürüsünden bir koyun kaçmıştı. Musa kurt kapar endişesiyle akşama kadar onun peşinden koştu ve nihayet yorulan koyunu yakalayınca okşayıp sevmeye başladı. Dedi ki: “Şu parçalanmış üstüme başıma ve pabuçlarıma bak. Beni böyle peşinde koşturmaya acımadın mı? Tut ki bana acımıyorsun niye kendi kendine acımaz da tehlikeye atarsın!” Bu manzara karşısında Cenab-ı Hak meleklere: “Musa peygamberliğe layık oldu.” buyurdu. Hz. Peygamber de: “Gençlik veya çocukluğunda çobanlık yapmayan peygamber yoktur.” demiştir. Zira her idareci kendi halkını koruyup kollamada bir nevi çoban hükmündedir, (6/122).

-Yukarıda rehberleri başkalarının yolunu aydınlatan çerağın benzetmişsiniz. Yolcunun bir görevi de rehberi çerağ gibi başta tutmak olmalı..

-Evet ama şunu bilmeli ki bu yükseltme, çerağın değil yine yükseltenin kendi faydası içindir. Nitekim Mevlana bir keresinde, cahilin biri mecliste âlim bir zatın başına geçip oturunca şöyle demişti:

-Mum eğer yukarıda olmak isterse bu kendisi için değil, halkı daha iyi aydınlatmak içindir. Yoksa o aşağıda da yukarıda da olsa yine mumdur, (F. 37). Güneş nerde olsa güneştir ama o görünmese halk karanlıkta kalır, (F. 154). Altını aşağıya, gümüşü ise dama koysan hangisi üstün olur? Elbette yine altın. Aynı şekilde un eleğin altında, kepekse üsttedir ama kıymet yine de una aittir, (F. 157). Nitekim Hz. Peygamber'in bunca

yerleri fethetmesi de başkalarına hayat ve cennet başışlamak içindi, yoksa kendi kadrini yüceltmek için değildi. Yani: “Bu el vermeye alıştı, almaya alışmadı.” dendiği gibi onların eli sadece vermek için vardır, almak için değil. Esasen Allah’ın iltifat ettiği kişinin, halkın iltifatına ihtiyacı olmaz. Bak Tanrı nasıl kendi velilerinin kadrini yüceltmeye halkı vesile kılıyor. Herkes sevap kazanmak, iyi nam bırakmak yahut cömertliğini göstermek için türbe yapar. Tanrı’nın gayesi ise bu türbelerle velilerinin değerini göstermektir, (F. 157).

-Bu bahsin başında bir de mukallitlerden, boş iddia sahiplerinden söz etmiştik. İsterseniz onlarla bitirelim.

-Evet, iç gözleri kör olan boş iddia sahipleri için Mevlana şunları söylüyor: “Bazıları biz gördük, bildik diyorlar. Gözün damdaki deveyi bile görmezken senin iğne deliğini görüp iplik geçirdim demene kim inanır. İki şeye güleceğim geliyor: Biri parmak uçlarını siyaha boyayan zenci, diğeri de dışarıyı seyretmek için körün başını pencereden çıkarması. İç gözü kör olanlar da başını bu vücut penceresinden çıkarır ama görmez. Körün gördüm demesinin akıllı yanında bir kıymeti yok, (F. 133).

Dünya şehri

-Merdivendeki iki temel tipi; hamaları ve olgunları kısmen tanıdık. Şimdi de bu iki tipin, görevli olarak gönderildikleri bu dünya karşısındaki tutumlarını öğreneelim.

-Ham insanlar bu dünya şehrinde yolcu olduklarını unutup kendilerini kalıcı sanırlar. Çocuklar gibi kendilerini oyuna eğlenceye öylesine kaptırırlar ki akıllarına ne asıl memleketleri gelir ne de kendilerini gönderen padişah.. Aslında şu beyitte de anlatıldığı üzere kim kendi aslından uzak düşerse orayı özler ve yeniden geri dönmek ister.

Her kesi k'u dūr mand ez asl-ı hiş
 Bâz cûyed rûzigâr-ı vasl-ı hiş (1/4)
 Kim düşerse kendi aslından uzak
 Nasıl özler aslını hele bir bak

Bu özleyiş aslını hatırlayanlar içindir. Aslını hatırlama da ruhların olgunluğuna göre değişir. Mevlana'ya göre bu durum kâfir ülkelerinden Müslüman illerine getirilip satılan kölelerin hâline benzer. Bunların bazıı iyice küçük, bazıı beş, bazıı 10-15 yaşındadır. Küçük çocuk Müslüman bir aile yanında terbiye edilir ve yaşlanırsa, kendi yurdunu tamamen unuttur, aklında oraya ait hiçbir şey kalmaz. Daha büyük olan az bir şey hatırlar. Ama iyice büyük getirilen kişinin orayı unutmaması mümkün değildir. İşte elest meclisinde de: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorulan ve “Evet!” cevabı veren ruhlardan kimisi bu âleme çocuk gelmiştir ve orada verdiği sözü de o âlemi de tamamen unutmuştur. Bunlar kâfirlerdir. Oraya ait az bir şey hatırlayanlar müminlerdir. O kelamı işittiklerinde aradan perde kalkıp bu sözü ikinci defa duyanlar ise velilerdir, (F. 104).

Bu hâl şuna benzer: Birçok insan bir hikâye dinliyor. Bunlardan biri o olayda bulunduğu için en ufak telmihten gerisini hatırlıyor, kızarıp bozarıyor. Diğerleri ise anlatıldığı kadarını anlayıp, biliyorlar, gerisinden haberleri yok, (F. 43). Kısacası, insanların çoğu asıl vatanlarını unutmaktan başka kendilerine orayı hatırlatanlara da düşman kesilirler. Sap ve saman yeri olan dünya ahırına gönül bağlayanlarla gözü daima ötelelerde olan yüce ruhlar ve onlar arasındaki durum aşağıdaki hikâyede anlatılan eşek ahırına düşmüş zavallı ahunun durumuna benzer.

Ahu, eşek ahırına düşerse!

Avcının biri nazlı bir ahu yakaladı ve onu götürüp ahıra kapattı. Ahır öküz ve eşeklerle doluydu. İçerdeki pis kokudan zavallı ahunun başı döndü, bayılacak gibi oldu. Kurtulmak için sağa sola koştu ama kapılar sımsıkı kapatıldığı için bir çıkış bulamadı.. Ahır sahibi akşam gelip hayvanların önüne sap ve saman döktü. Öküz ve eşeklere bu saman şeker gibi geliyordu ama zavallı ahu samanı nasıl yesin! Bîçare nice gün o ahırda aç kaldı, çile çekti, karaya vuran balık gibi çırpındı durdu. Ahunun saman yememesini kibrinden zanneden ahır hayvanları onun bu hâliyle eğleniyor ve: “Vah, vah, senin gibi saraylara layık bir padişah nasıl oldu da buraya düştü.” diyorlardı. Zavallı ahu kendisini kınayan yanı başında bağlı eşeğe dedi ki:

-Saman yemeişim sanma ki kibrimden, gururumdan. O sana uygun bir yiyecek ama bana uygun değil. Ben çayırliklarda taze otlar yiyerek tatlı sulardan içerek büyüdüm. Değil saman yemek ben kendi yurdumda taze lale, sümbül ve reyhanları bile binlerce nazla niyazla yerdim. Gerçi şimdi yerimden yurdumdan uzak düştüm ama benden ahu olma özelliği de kalkmadı ya! Fakirim ama gözüm fakir değil, elbisem eski ama ben yeniyim.

Eşek bu sözlere inanmadı ve:

-Gurbet garibe böyle saçma şeyler söyletir, bunlara inanmak için delil lazımdır, deyince ahu dedi ki:

-Göbeğimdeki şu misk söylediklerimin doğruluğuna şahittir. O misk sap ve saman yiyerek olmadı, bunu bil, (5/34).

-Yine de eşeklerin ahuya kulak astığını sanmıyorum. Çünkü insanlar da kendilerine ahiretten haber verenlere ekseriyetle kulak asıyorlar.

-Asmıyorlar çünkü her insan idraki kadar görür, işitir ve yorumlar. Eğer adamın idraki aşağıdaki bedevinin idraki katarsa ona hangi söz tesir etsin?

Hacca giden bir adamın yolu çöle düştü. Çok susamıştı ki küçük bir çadır gördü ve kapısını çaldı, su istedi. Çadır sahibi kadının uzattığı su ateşten sıcak, tuzdan daha tuzluydu. İçince dudaktan midesine kadar yakıp kavurdu. Adam kadına acıdı ve:

-Madem bana bunca iyiliğin geçti, ben de sana bir iyilikte bulunmak isterim. Buraya yakın Basra ve Bağdat gibi şehirler var. Orada türlü türlü yiyecekler ve şerbet gibi sular var. İnsan kötürüm bile olsa düşe kalka oraya kadar gidebilir, siz niye bu mahrumiyet yurdunda çakılıp kaldınız, diye nasihatlerde bulundu. Az sonra birkaç çöl faresi avlamış olan kadının kocası çıkageldi. Pişirdikleri farelerden misafire de ikram ettiler. Adam istemeyerek biraz yedikten sonra gece çadırın dışında kıvrılıp uyudu. Kadın misafirin kendisine anlattıklarını kocasına aktardı ve ne düşündüğünü sordu. Adam dedi ki:

-A kadıncağız, böyle şeyleri dinleme. Çünkü bu dünyada kıskanç insanlar çoktur. Bunlar başkalarının nimete kavuştuklarını çekemez de o nimetten mahrum etmek isterler.

İşte idraksiz bazı insanlar senin merhametini böyle kıskançlığa hamledele de azıcık gayretle kavuşacakları nimetleri elden geçirirler, (K. 334).

-Bu hikâyelerde dünya nimetleri sap, saman yahut fare yerine konmuş, bunlar gerçekten o kadar bayağı mı? Eğer öyleyse o nimetleri ele geçirmek için didinip duranların emeğine acımak gerekmez mi?

-Mevlana'ya göre acımak ve şöyle demek gerekir: Ey dünya âşığı! Arayan elbette bulur. Ama aradığın şey bari yorulduğuna değse! Senin hâlin domuz avcısının durumuna benziyor.. Bu zavallı avcı hem kendini hem atını hem de köpeğini domuz peşinde yormuş hasta etmiş, bütün oklarını bu uğurda bitirmişti. Nihayet hayvanı avladığında da ne eti ne

dişi ne de derisinin bir işe yaramadığını öğrenmiş de leşini kaldırıp atmış, emeğine yanmıştı, (MS 64). Başka bir benzetmeyle de dünya tutkununun hâli davul avlayan tilkiye benzer. Hani bir tilki ağaca asılı bir davulun dallar değdikçe çıkardığı sesleri duymuştu da çıkardığı sese ve görünüşe göre ne kadar eti olacağını düşünerek akşama kadar onu elde etmek için çırpınıp durmuştu. Nihayet davulu ele geçirdiğinde bir diken davulu patlatmış ve eline onun pis kokusundan başka bir şey geçmeyen tilki dünya âşıklarının öleceği geceki ağlayışları gibi oturup emeğine ağlamıştı, (MS. 100).

-Bir şeyin değerli olup olmaması ancak başka bir şeyle karşılaştırılınca anlaşılır. O hâlde dünya neye göre değerli yahut değersiz?

-Dünyanın değersizliği ahiret ve ahiret nimetlerine nispettedir. Bazıları dünya peşinde daha değerli olanı yitirirler. Bunların durumu kil için şekeri feda eden şu zavallının hikâyesine benzer.

Kil mi değerli şeker mi

Kil yeme hastalığına tutulan bir pisboğaz şeker almak üzere şekerciye uğramış. Onun kil zaafını bilen hilekâr şekerci demiş ki:

-Şekerim iyi cins ama tartıda ağırlık olarak iki parça kil kullanıyorum, haberin olsun.

Böylece kil lafiyla müşteriyi kışkırtan şekerci darayı koyup içeri geçmiş ve küp hâlindeki şekeri kırmaya başlamış. Fırsatı ganimet bilen müşterimiz de başlamış daradaki kilden atıştırmaya.. Ama bir yandan da görülme korkusuyla şekerciyi gözlüyormuş. Şekerci olanın bitenin farkındaymış ya, bile bile ağırdan alıyor ve içinden de şöyle diyormuş: “A cahill! Sen benim görmemden korkuyorsun, bense senin az yemenden.

İçeride meşgulüm ama aptallığımdan değil, kurnazlığımdan. Kil şekerden kıymetli değil ya! Aman daha çok ye. Daha çok ye ki dara hafiflesin ve şekerim bana kalsın,” (4/26).

Anlaşılabacağı üzere dünya nimeti kilse ahiretinki şeker. Şeker kile değiştiren ebleh zarar ederken kâr ettiğini sanmakta.

İşte aşağıdaki beyit bu paradoksa parmak basıyor. Dünyanın geçici ve sahte güzelliklerine bu kadar âşık olan insan nasıl oluyor da ondan çok daha güzel olana karşı duyarsız kalabilmekte! “Ey ki sabret nist ez dünyâ-yı dîn. Sabr çün dâri zi-Hak iy dost çün.” Yani; ey bu alçak dünyadan mahrum kalmaya sabredemeyen! Nasıl oluyor da -ahiretten ve- Cenab-ı Hak’tan mahrum kalmaya dayanabiliyorsun!

-Mademki pek bir kıymeti yok, bu hâlde göre dünya zenginleri gerçekte pek de zengin sayılmasa gerek!

-Pek tabî. Aza kanaat edenlere zahit denilir ya.. Aşağıdaki nükteye bak da gerçekte zahitlik neymiş gör.

Hangisi zahit

Bir sultan fakir bir dervişe:

-Hey zahit, diye seslendi.

Beriki:

-Hayır zahit olan sensin, ben değil, diye cevap verdi.

-Ben mi! Bütün dünya benimken ben nasıl zahit olabilirim?

- Hayır senin dünyadan payın bir lokma bir hırkadan ibaret. Oysa dünya da benim, ahiret de. O hâlde zahitlik sana daha çok yaraşır, (F. 28).

-İlginç! Fakat nasıl oluyor da çok kimseye kil şekerden ve dünyaya ahiretten daha değerli görünebiliyor?

-Çünkü dünya hırsızdır ama pek tatlı dilli ve pek gözbağcıdır.. Nice yiğitler onun tatlı diline güler yüzüne kapılıp gitmiştir. Şimdi de bununla ilgili nüktemizi görelim.

Dünya ömür kumaşının hırsızı

Bir yerde meddahın biri ballandıra ballandıra terzilerin hilelerinden bahsediyor, onların lafa tuttukları müşterilerinden nasıl kumaş aşırıldıklarını anlatıyordu. Hıtalı bir Türk bu hikâyeleri dinleyince birden öfkeleni ve sordu:

-Söyle bana bu şehrin hilede en mahir terzisi kimdir?

-Ciğeroğlu adında bir terzi vardır ki lafazanlıkta ve hırsızlıkta ondan üstünü yok.

İddiacı Türk:

-Bahse girerim ki ne o, ne başkası benden değil kumaş, bir iplik bile çalamaz, dedi.

Meddah onu uyardı ve dedi ki:

-Kendine bu kadar güvenme! Ben senden daha gözü açık nicelerini bilirim ki onun hilesine mağlup oldular. Zarara uğramaktansa, ondan uzak dursan daha iyi edersin.

Bu tartışma uzayınca Türk'ün ayanı iyice kabardı ve ortalığa şöyle dedi:

-İşte atım, onun üzerine bahse giriyorum. Eğer o terzi benden kumaş çalabilirse size atımı vereceğim. Ama ben galip gelirsem sizden de at isterim.

Böylece Türk ve diğerleri bahse tutuşup ayrıldılar. Gece boyunca Türk, terzinin hayaliyle uğraşıp durdu, uyuyamadı. Aldanmamak için orada nasıl davranacağına dair planlar yapıyor, planlar bozuyordu. Nihayet ertesi sabah koltuğunun altına bir parça atlas kumaş aldı ve terzinin yolunu tuttu. Terzi onu saygıyla karşıladı ve tatlı diliyle bülbül gibi şakımaya başladı. Fakat aldanmamaya niyetli Türk, oralı olmadı ve kumaşı terzinin önüne atarak emretti:

-Bundan bana bir savaş elbisesi biç, belden aşağısı geniş, üstü dar olsun!

Terzi ölçüp biçti ve elbisenin ne kadar kumaştan çıkaracağını hesapladı. Bir yandan bu işleri yaparken öbür yandan geçmiş beylerle ilgili hoş hikâyeler anlatarak müşteriyi oyalıyordu. Söz ilerledikçe Türk'te içeri girerkenki hâl kalmamıştı, yumuşamış, anlatılan komik şeylere gülmeye başlamıştı. Güldükçe zaten çekik olan daracık gözleri kapanıyordu. Onun gözleri kapanınca terzi fırsatı kaçırmadı ve kaşla göz arasında kumaştan bir parçayı kesip oyluğu altına sakladı. Birinci hikâye bittiğinde zavallı Türk'ün aklında ne geliş amacı, ne de rehlin bıraktığı atı kalmıştı:

-Ne olur bana bir hikâye daha anlat, diye yalvardı. Terzi ilkinden daha komik bir fıkra anlatınca bizimki gülmekten kahkahalara boğuldu. Tabii terzi de bu arada kumaştan bir parça daha götürdü. Anlatılan hikâye bitince Türk tekrar:

-Ben ömrümde senin kadar tatlı dilli bir adama rastlamadım. Ömrüme ömür kattın Bana bir hikâye daha anlat, diye yalvardı.. Terzi ilk ikisinden daha komik bir fıkraya daha başladı. Artık Türk iyice kendini kaybetti ve sırt üstü düştü, yerde debelenmeye başladı. Onun bu hâlimden faydalanan terzi büyücek bir parça daha kesip sakladı. Bir yandan da içinden diyordu ki: "Vah, vah! Kârından, zararından haberi olmayan bu adamcağz komik şeylere ne kadar da düşkünmüş. A zavalı, sen kendin masal olmuş ömrünü tüketip bitirmişsin; hâlâ çocuk gibi masala, eğlenceye düşkünlüğün ne böyle! Sana kendinden daha komik ne olabilir, bir düşün. Felek terzisi senin gibi yüz yaşına girip de hâlâ pişmemiş çocukların elbisesini kesip biçer." Hikâye bittiğinde Türk dördüncü defa bir fıkra daha anlatmasını rica edince terzi artık ona acıdı ve şöyle dedi:

-Ey zavallı, artık yeter. Bende hikâye çok ama bir hikâye daha söyleyecek olursam getirdiğin kumaşdan değil elbise bir yelek bile çıkmayacak. Eğer işin gerçeğini bilseydin gülmek bir tarafa kan ağlardın," (6/64 vd.).

İşte dünya o terzi, şehvetler ve güzel kadınlar da o hikâyeler gibidir; ömür ise o atlas kumaştır. Hüner o kumaştan bir ahiret libası çıkarabilmekte. Eğer çıkmazsa durum Nişaburlu kar satıcısının hâline benzer: Bu adamcağız temmuzda karı önüne koymuş ama hiç müşteri bulamamıştı. Zavallı ağlayarak şöyle diyordu: Hiç malımız kalmadı, kimse de satın almadı, (MS. 15).

-O hâlde asıl israf ömür israfı!

-Tam tamına öyle. Mevlana'nın ifadesiyle: "Azizim, israfı sen birkaç kuruşun harcanması yahut birkaç eşek yükü buğdayın hesapsız harcanması ya da miras malının yiyip içmeğe harcanması sanırsın. Oysa asıl israf ömrün israfıdır, çünkü bir saatlik ömür yüz bin dinarla geri dönmez, (MS. 42).

-Şimdiye kadar anlatılanları okuyan bir okuyucu dünyaya sırt dönmek ve işten güçten el çekmek gerektiğini düşünebilir. Acaba maksat gerçekten bu mu?

-Elbette hayır!

-Peki ama dünyadan maksat nedir?

-Dünyadan maksat şudur: "Çist dünya ez Hüdâ gâfil şüden. Ney kumaş u nukre vü ferzend ü zen." Yani; dünyadan kasıt ne kumaş, ne para, ne de kız ve oğlan sahibi olmaktır. Dünya insanın Hak'tan gafil olmasıdır. Yani, maksat işten güçten el etek çekmek yahut çoluk çocuğa karışmamak değildir. Aslanan bütün bunların insanı Hak'tan alıkoymaması, gafflete düşürmemesidir. Yoksa helal yoldan kazanılan ve hayra sarfedilen mal mümin için aynı zamanda bir ahiret azığıdır. Nitekim Cenab-ı Peygamber: "Salih kimse için helal mal nimettir." buyurmuştur.. Eldeki imkanlar geminin altındaki su gibi olmalıdır. Gemi hedefine su sayesinde gidebilir. Ama suyun geminin içine girmesi onun batması demektir. Bu durumda nimet nimet olmaktan çıkar külfet hâline gelir. Yine de dün-

yevî nimetler konusunda fazla obur olmaktan çekinmelidir. “Zira görmez misin ki dünyada birçok padişah hizmetçilerinden daha az yaşar. Gül bile bu fânî sudan fazla içtiği için diğerlerinden önce yapraklarını döker,” (MS. 190).

Akıl, bilgi ve bilgi çeşitleri

-İnsanlık merdivenindeki çeşitli tiplerin dünya karşısındaki tavırlarını öğrendik. Şimdi tekrar başa dönelim ve çöldeki yolcularımızın önünü aydınlatan ışığı biraz daha yakından tanıyalım. Siz buna akıl ışığı demiştiniz değil mi?

-Evet, akıl bir çıra, bilgi de o çıranın ışığıdır şüphesiz. Bu ışık gece yolcunun önünü aydınlatır. Daha kuvvetli bir ışık daha var ki ona da aşk diyoruz. Ama biz akıl ve bilgi ekseninde kalalım. İnsanın asli amacı olgunlaşmaktır ve bilgisiz olgunluk olmaz.. Fakat bilgiden bilgiye de fark var. Bu yüzden hangi bilginin makbul olduğunu bilmek gerek.

-O hâlde ilk soru makbul bilginin özellikleri olsun..

-Bir kere bilgi işe yaramalı ve yol açıcı olmalı: “Fikr ân bâşed ki bigüşâyed rehî. Reh an bâşed ki piş âyed şehî.” Yani; insana bir çıkış yolu göstermeyen fikri, bilgiyi, ilmi ne yapayım ben! Bilgi ve fikir bir işe yaramalı ki değeri olsun. Diğer taraftan bir fikrin ve bilginin değeri gördüğü hüsn-i kabulle de ölçülür. Bilginin açtığı yoldan bir padişah geçmeli ki o bilginin değeri belgelenmiş olsun, (2/3227). Şimdi bu fikirlere tercüman olan nüktemizi aktaralım.

Gramerci-gemici

Kibirli bir lisan âlimi bir gemiye binmiş ve gemiciye dönüp:

-Sen hiç nahiv okudun mu arkadaş, diye sormuş.

Beriki; “Hayır.” deyince aşağılayıcı bir üslupla:

-Vah, vah! Ömrünün yarısı boşa gitmiş dostum, demiş. Gemici üzölmüş ama sabredip susmuş. Bir müddet sonra fırtına çıkmış ve girdaba yakalanan gemi batmaya başlamış.

Kaptan can telaşına düşen dil âlimine:

-Hey nahivci, demiş, sen yüzme biliyor musun?

Beriki; “Hayır.” cevabını vermiş. Bunun üzerine gemici:

-Desene, demiş. Şimdi senin de ömrünün tamamı gitti.

Bu nükteden anlaşılıyor ki her bilgi her yerde geçmez. Şayet denizdeysen gramer bilmenin sana hiçbir yararı yok. Diğer taraftan bilgi bir varlık iddiasıdır, oysa denizde olana varlık değil, yok olma bilgisi lazım. Nasıl ki su önce öldürür sonra ölüyü başında taşır, sen de ölü gibi ol ki su seni taşısın. Yoksa kendi bilgi ve kabiliyetine güvenen kişinin bu deryadan kurtulması zor, (1/112).

-Peki bilginin ahlakla ilişkisi nedir?

-Şunu bilmeli ki bilgi her elde aynı sonucu vermez. Bilgi iyinin elinde iyi, kötünün elinde kötüdür. “Bed-güherrâ ilm ü fen âmûhten. Dâden-i tiğî be-dest-i râhzen.” Yani; layık olmayana ilm ve fen öğretmek, yol kesicinin eline kılıç vermek gibidir.

Her bilgi bilgi sahibine bir sorumluluk yükler. O yüzden bazılarının bilgisizliği kendileri için de başkaları için de daha hayırlıdır. Şimdi de bilginin layık olmayan elinde nasıl bir felaket sebebi olacağına dair hikâyemizi aktaralım.

Hayvan lisanı öğrenmek isteyen ahmak

Bir ahmak Hz. Musa’ya yalvardı:

-Ne olur bana hayvan lisanını öğret.

Hız. Musa:

-A zavallı, bu heves sana nereden geldi? Vazgeç, zira sen bu bilgiye layık değilsin. Bilgi layık olmayana felaketlere uğrattır, dedi.

Fakat adam ısrarını sürdürdü ve:

-Bütün hayvanların lisanını öğretmezsen bari bir ikisinin dilini öğret, ona da razıyım, dedi.

Bunun üzerine Hz. Musa adama horoz ve köpeğin dilini öğretti. Zavallı ahmak sevine sevine evine geldi. Evin hizmetçisi yemekten sonra sofra bezini bahçeye silmişti. Horoz gelip bezden dökülen ekmeğin kırıntılarını gagalamaya başlayınca köpek ona itiraz etti:

-Bu yaptığın bana zulüm değil mi? Ben senin gibi arpa ve buğday yiyemem, benim olması gereken ekmeği de sen kapıyorsun, dedi. Horoz cevaben:

-Üzülme, dedi, yarın bundan iyisini bulacaksın. Yarın efendinin atı ölecek, sen de onun leşiyle karnını doyuracaksın.

Adam bunu duyar duymaz atı hemen pazara götürüp sattı. At alanın elinde öldü. Bizim ahmak ise zarardan kurtulduğunu sanarak seviniyor, bilmeksizin zararın büyüğünü davet ediyordu.

Ertesi günü efendi yine evin penceresi altında konuşan iki hayvana kulak kabarttı. Horoz:

-Merak etme, diyordu. Bu sefer efendinin cariyesi ölecek ve onun için yemek verecekler. Sen de kemik artıklarıyla doyarsın.

Adam cariyesini pek sevmekte idi ama bunu duyunca hemen cariye de sattı ve zannınca büyük bir zarardan kurtuldu. Kendi kendine; iyi ki bu dili öğrenmişim, demektedir.

Üçüncü gün köpek bir hayli zayıflamış olarak horoza:

-Sen beni aldatıyorsun, diye çıkıştı. Söylediklerinin hiçbirini doğru çıkmadı.

Horoz dedi ki:

-Doğrusu ben de bu işe şaşıyorum .Çünkü bizim millerimizde yalan söylemek yoktur. Biz Allah ve Resûlü indinde

makbul bir milletiz, insanları namaza kaldırırız. Birkaç gündür benim de anlamadığım bir şeyler oluyor. Ama üzülme, yarın efendinin kendisi ölecek ve mirasa konan akrabaları ziyafet verecekler. Bundan şüphesiz sana da hisseler çıkar, dedi. Bunu duyunca efendinin aklı başından gitti. Atı ve cariyeyi satmıştı, ya şimdi kendini kime satsın? Canına kefarete ve ecelle kendisi arasında set olan o küçük musibetleri önünden çeke çeke sonunda Azrail'le yüz yüze gelmişti. Ahmak hemen can telaşıyla Hz. Musa'nın yanına koştu ve:

-Medet ya Musa, medet, dedi. Bu bilgiyi benden al ve bu belayı başımdan kaldır.

Hz. Musa dedi ki:

-Heyhat, yaydan çıkan ok geri dönmediği gibi İlâhi takdir de geri dönmez.. Şimdi yapılacak iş senin imanını kurtarmak için Allah'a yalvarmaktır.

İşte layık olmayanın elindeki bilgi böyledir. O, Hz. Musa'yla bile buluşsa, fırsatı değerlendirip ruhunu diriltmeyi düşüneceğine, nefsine hizmet eder ve eline verilen bilgi kazmasıyla kendi mezarını kazar.”(4/125).

-Hikâyede bilginin kötüye kullanılması yanında şu husus da anlaşılıyor ki asıl bilgi, insanın kendisine lazım olanı lazım olmayandan tefrik edebilmesidir. Değil mi?

-Şüphesiz. Lazım olmayan ve kullanılmayan bilgi sahibinin sırtına sadece yükür. “Ey besâ âlim zi-dâniş bi-nasib. Hâfız-ı ilmest ân kes ni-hasîb.” Nice âlimler var ki kendi ilminden nasibi yoktur. Böyle bilginler kendi bilgilerinin sadece bekçisi, hamalıdır, (3/3060).

Hak Tealâ işe yaramayan bilgi sahipleri için: “Onlar kitap yüklü eşeğe benzer.” buyurmuştur.

İnsan ne kadar bilgili olursa olsun bu bilgidan istifade edemiyorsa bilgisiz sayılır.

-Anlaşıyor ki görmeden görmeye ve bilmeden bilmeye fark var.

-Tabii ki öyle. İnsandaki her kötü huy, göze, kulağa ve akla perdedir. Bu yüzden onlar bilmesi gerekeni bilmez, işitmesi gerekeni işitmez, anlaması gerekeni anlamazlar. Bunların hâli şu hikâyedeki üç kişinin hâlidir.

Uzaktan gören kör, iyi işiten sağır ve uzun etekli çıplağın hikâyesi

Sebe kavmi içinde üç kişi vardı. Biri çok uzakları görürdü ama kördü. Karıncayı görürdü ama Süleyman'ı görmezdi. Diğeri gayet iyi duyardı ama sağırdı. Hazineydi ama altınsızdı. Öbürü çıplaktı ama eteği pek uzundu.

Ne kadar ilginç ve çarpıcı ifadeler değil mi? Peki ama bunlardan kasıt ne? Anlamak için yine Mesnevi'deki açıklamalara kulak verelim: "Uzun emel sahibi sağırdır. Bizim ölümümüzü duyar da kendi ölümüne karşı sağırdır. Hırs da kördür. Halkın ayıplarını inceden inceye söyler durur. Kendi aybını görmeye gelince gözü kördür. Çıplak da eteğinin kesilmesinden korkuyor! Hayret, hiç çıplağın eteği kesilebilir mi? Dünya halkı müflistir ama yine de soyulmaktan korkmakta. Meteliksiz müflisin hırsızdan korkmasına ne hacet. İnsan dünyaya çıplak geldi, çıplak gidiyor. Öyleyse hırsız kaygısıyla niçin dertlenir? Böylesi sanki rüyada mal sahibi olup da hırsız korkusuyla titreyene benzer. Biri onu uyandırınca kendi hâline katıla katıla güler," (3/100).

Bu anlatılanlardan şu çıkıyor ki bütün bilgilerin başı insanın bizzat kendisini bilmesidir. Her şey kendini bilmekle başlar ama insanın en az bildiği yine bizzat kendisidir. Mesnevi bu garabate dikkat çekiyor: "Âlim nice binlerce ilim bilir de o zalim kendi nefsinin bilmez. Sen gerçi caiz olanı olmayanı bil-

din ama nefsin acaba bunların hangisi üzere! Her metanın kıymetini bilirsin de kendi kıymetini bilmeyen ahmaksın. Uğurlu uğursuz yıldızları biliyorsun da kendin uğurlu musun uğursuz mu haberin yok.”

-Lüzumlu olanı dururken lüzumsuzu bilmek! Oldukça ilginç! Bu tip yararsız bilgiye bir örnek daha var mı?

Örnekten bol ne var.. Ama mademki damla denizden haber verir, biz aşağıdaki küçük örnekle yetinelim.

Ahmak şehzadenin bilgisi

Bir sultan ahmak oğlunu bilgin bir topluluğa talebe olarak verdi. Onlar çocuğa birçok şey öğrettiler. Çocuk bunlarda üstat oldu. Bir gün sultan avucuna bir yüzük aldı ve imtihan kastıyla oğluna: “Bil bakalım elimde ne var?” dedi.

Çocuk:

-Yuvarlak, içi boş ve sarı bir şey var, dedi.

Sultan sevindi:

-Tamam özelliklerini doğru bildin, o özellikleri taşıyan nesneyi de bil, dedi.

-Kalbur!

-Hayret.. Bu kadar teferruatı bildin de kalburun avuca sığmayacağını nasıl bilemedin!

Mevlana’ya göre zamane âlimleri de böyledir. Kendileriyle ilgili olmayan şeyleri inceden inceye biliyorlar da kendilerine her şeyden yakın olanı, yani kendi kendilerini bilmiyorlar. Sarılık, yuvarlaklık, boşluk arızidir, ateşte hiçbiri kalmaz, zatı kalır, (F. 26).

Hâsılı; İlmhâ-yı ehl-i dil hammaşan. İlmhâ-yı ehl-i ten ahmaşan. Gönül ehlinin ilmi, sahibini taşıyan hamal gibidir. Tenperestlerin ilmi ise sahiplerinin sırtına yükten başka bir şey değildir.

-Lüzumsuz bilgi yanında bir de bilmediği hâlde bilir gözüken ve başkalarının sözlerini şurada burada tekrar edenler var, değil mi?

-Evet, öyle. Ancak o iğreti bilgi ve o ödünç sözlerin sahibine hiçbir faydası yoktur. Bir bilginin gerçek sahibiyle taklitçisi arasındaki fark şu hikâyedeki ana köpekle yavrularına benzer.

Ana karnında havlayan köpek yavruları

Bir gece çiledeki bir derviş, rüyasında gebe bir köpeğin karnındaki yavruların havladığını görüp hayrete düşer ve der ki:

-Bunlar ne kurt kovalayabilir ne de hırsız! Ne av avlayabilir ne de bekçilik yapabilir! O hâlde bu havlama da ne oluyor? Hatıftan ona şöyle dendi: “İşte bu bilmeden söyleyen cahillerin lafına benzer,” (5/59).

Netice olarak sözlerimiz ve fikirlerimiz ısmarlama değil bize ait olmalı. Kendi aklımızla düşünmeli kendi kanadımızla uçmalıyız: “Bi-zi-taklidi nazar-râ pişe kün. Hem berâ-yı akl-ı hod endişe kün.” Yani; bakacaksan taklitsiz bakmayı meslek edin.. Düşüneceksen kendi aklınla düşün, (6/3371).

Ancak böyle olan bilgi bize ait bilgidir.

-Peki bu bilgi neye benzer?

-Bu bilgi kesilmeyen çeşme suyuna benzer:

“Yek çeşme-i âb ez-derûn-ı hâne. Bih z’an cûyi ki ân z’i birûn âyed.” Yani; evin içindeki çeşme dışarıdaki ırmaktan daha iyidir, (6/134).

Başkasına ait bilgi kaleye dışardan gelen suya benzer. Bu su sulh zamanı iyidir, ama savaşta düşman kaleyi kuşattığında kesilir ve içerdekiler aciz kalır. Böyle zamanda içerdeki acı bir kuyu bile dışardaki tatlı sudan daha iyidir, (6/134).

Başka bir benzetmeyle de taklitçinin bilgisi kaya yankısına benzer. Bunların ömrü yok. Mevlana'ya göre hakiki bilgi vahiyden kaynaklanan bilgidir ki ona da ölüm yok: “Dağın kendiliğinden ses vermesi ne mümkün, â saf gönüllü o sada başkasının sesinin aksi. Senin dağ yankısına benzeyen ödünç sözlerin de böylece başkasının sözünün aksinden ibaret; keza bütün hâllerin de böyle ödünçleme. Ancak sözlerin kendi hâlerinden çağlamaya başlarsa kendi kanadıyla uçarsın. Bak, başkasının kanadıyla uçan oka, avladığı kuş etinden bir nasib var mı? Doğan dağlarda avlanır ama, kendi iradesine malik olmadığı için, yakaladığı keklük ve sığırcığı sultan yer. Vahiyden olmayan söz de heva ve hevsten ibarettir. Toza toprağa benzer, havada yok olur gider.. Hz. Muhammed'in sözleri yok olmuyor. Zira onun konuşması ne heva ne hevsten değildi, Hakk'ın vahyine tercüman olmadıydı.”

-Bütün bu bahislerden çıkardığım netice şu ki bilginin kendisi bizatihi amaç değil. Bilgi de kendisinden daha üst bir değere hizmet etmekle yükümlü. Peki bu üst değer nedir?

-Ona biz, olmak ya da olgunlaşmak diyoruz.

-Şimdi de olmanın basamaklarını tanıyalım o hâlde.

-Olmak demek Allah'ın istediği gibi olmaktır. Bunun için insanın kötü huylarını bırakması, iyi huylarla bezenmesi lazım. Bütün bunların olması da tabii kuvvetli bir imana muhtaç.

Bu şehirdeki görevin; arınmak ve olgun bir insan olmak

-Peki biz de kötü huyları bırakmanın önemiyle başlayalım konumuza. Ama ondan önce öğrenmek istediğim ilk husus şu; olgunlaşmanın gayesi nedir? Olgunlaşmakla insan ne kazanır?

-Mademki insan bu dünyaya gerçek bir insan olmak üzere gönderildi, bunu başarmakla ana görevini de başarmış olmaktadır. Bu başarıyla insan her şeyden önce kendi kendini kazanır.

-Nasıl yani?

-Nasıl olduğunu Mesnevi'den dinle.

Kendinden kaçamazsın

“Başkasından kaçan ondan uzaklaşıp kurtulunca kaçmayı bırakır olduğu yerde durur. Ben ise hem kendimin düşmanıyım, hem de kendimden kaçıp kurtulmak istiyorum. Kaçarken kendimi de beraber götürdüğüm için kurtulmamın imkanı yok. Bu yüzdendir ki benim işim kıyamete kadar durmadan kaçmaktır. İnsanın gölgesi kendisine düşman olursa o adam ne Hindistan’da emin olabilir ne Hoten’de.” “Ey temiz mayalı! Mal mülk gün gelir elinden çıkar. Ama şayet sen malın, mülkün, hazinenin ta kendisi olursan, o hazineye hiç zeval olur mu?” (4/1132).

-Bu sözler bana E. Fromm’un bir eserini hatırlattı: “Olmak ve Sahip Olmak” Fromm’a göre eskiler ne olduğumuza bakardı, şimdikiler ise neye sahip olduğumuza..

-Elbette insan kendi sahip olduğu şeylerden daha değerlidir. Mevlana bunu şöyle ifade ediyor: “Siz kadehin süsüne bezeğine bakıyorsunuz, bense içindeki şaraba meftunum. Kadeh altın olmuş neye yarar, içinde sirke olduktan sonra. İçinde şarap olan bir kabak benim için sirke dolu yüzlerce kadehten iyidir. İnsanların sahip olduğu her şey kadeh üzerideki nakşa, resme benzer. Kadeh kırılınca nakış kalmaz; o hâlde sen kalan şeyin peşinde ol,” (F.107).

-Hazine olmak ha! Peki ama insanın hazine olması nereden geçer?

-Hazine olmak için insanın önce kendi aybını görmesi ve onlardan arınması gerekir. Yoksa başkalarının aybını görmekten bize bir fayda yok. “Aslında gerçek ayıp daima her şeyde ayıbı görmektir. Ruhu gayb âleminde dolaşan gayb eri hiç halkın kusurunu görebilir mi?” (1/2074).

-Baş ayıp hep ayıp görmek demek.. Ne kadar ilginç.

-Evet, kusur görmek insana kusur olarak geri döner. Hz. Mevlana bunu alışkanlık hâline getirenlerin gülünç durumunu bir namaz hikâyesiyle bak ne güzel anlatıyor:

Namazın bozuldu

Dört Hintli mescide gidip namaza durmuş. O sırada müezzin içeri girince Hintlilerden biri namazda olduğunu unuttarak:

-Ezan okundu mu, diye sormuş.

Diğeri onu dürtmüş:

-Konuştun, namazın bozuldu.

Üçüncüsü ise o uyaran arkadaşına:

-Zavallı, ona bakacağına sen kendi namazınla meşgul ol-sana, diye çıkmış. Sonuncu Hintli sevinerek yüksek sesle:

-Elhamdülillah, ben şu akılsızlara uyup namazımı bozmadım, demiş. Böylece dördünün de namazı heba olmuş, (2/110).

-Niçin bazı insanlar her şeyi güzel görürken diğerleri her şeyi çirkin görüyorlar? Bu fark nereden geliyor?

-Bunun cevabını şu beyitlerde arayalım:

Ger büved firdevs ü enhâr-ı behişt

Çün füsürde yek sıfat şüd geşt zişt

Çenber-i dîd-i cihân idrâk-i tüst

Perde-i pâkân-ı his nâ-pâk-ı tüst

Müddeti hisrâ bi-şû z'âb-ı ayan

İnçünün dân câme-şûy-ı sûfiyan

Çün şüdi tu pâk perde ber-künend

Can-ı pâkân-ı hîş ber-tu mizenend, (4/2004-7).

Bir sıfatta gönlü donup kalan, cennette cennet ırmaklarıyla da olsa orası kendisine çirkin gelir. Dünyayı görmem

idrak penceren kadardır. Kirli hislerin temiz şeyleri görmene mâni olur. O hâlde görme hissini görüş suyuyla yıka. Bil ki suflerin çamaşır yıkaması böyledir. Zira sen temizlenince perde kalkar ve temiz canlar sana koşarlar.

-Aklım yukarıdaki namaz kılan Hintlilere takıldı. Peki ama hiç kimse söylemezse kusurlu kusurunu nereden bilecek ve düzeltecek?

-Kusuru söylemeden söylemeye fark var. Söyleyen kişi ayna ve terazi gibi söylemeli. Ayna ve terazi hakkı gizlemez, onlar için doğruluk ve adalet yaratılış sebebidir. Sen terazi ve aynaya hizmet edip binlerce emek de çeksen, dalkavuklukta da bulunsan beyhude! Onlar doğrulukta mihenktir, gerçek neyse onu gösterirler. Sana derler ki: “Ayna ve terazinin hile yapması imkansızdır, o hâlde en iyisi sen kendi kötü hâlini bırak,” (1/138). Ayna ve terazi hâl diliyle böyle söyleyince kusurlu kişiye yakışan hakikate kulak tutmak olmalı değil mi? Ama insanın kendi kusurunu kabullenmesi yerine faturayı aynaya çıkarması daha kolaydır. Hasılı bu durumdaki tepkimiz çok zaman aşağıda anlatılan zencinin tepkisidir:

Zenci aynaya kızıyor

Ömründe ayna nedir bilmeyen bir zencinin gözleri yolda toz toprak arasında parıldayan bir ayna parçasına takılmış. Adam eğilip bu parlak nesneyi almış ve eteğinin kenarıyla tozunu silip yüzüne tutmuş. Tutmuş tutmasına ama gördüğü o kapkara surat hiç hoşuna gitmemiş. Öfkeyle elindeki parçayı yere fırlatmış ve şöyle demiş: “Sen ne fena aynasın böyle! Zaten çirkin göstermeseydin insanlar seni bu mezbeleliğe atmazlardı.”

-Peki diyelim ki kendi kusurlarımı göreceğim bir olgunluğa eriştim. Kendimi terbiyeye nereden başlamalıyım?

-Kendini terbiyeye nefsenden, ruhundan başla. Çünkü bunlar havuza, davranışların ise musluklara benzer. Havuzda ne varsa musluktan da o akar. Balsa bal, sütse süt. Birer musluğa benzeyen beş duygu da bunlara bağlıdır, onların emrine göre hareket eder... (1/139).

Esasen sufilik bir imaj meselesi değil bir öz meselesidir: “Hest sûfi an ki şüd safvet taleb. N’ez libâs u sûf u hayyâti vü deb.” Sufi saflığı talep eden, kendisini iç kirlerinden arındırandır. Sof giymek, terzilik etmek veya vakarla ağır ağır yürümek değil.

Barsisa

İsrailoğulları içinde zahitliğiyle meşhur Barsisa isminde bir zat vardı. Üfllediği suyu içenler şifa bulurdu. Öyle şöhret kazanmıştı ki bütün hekimler işsiz kaldılar. Şeytan bu zahide karşı hincından demiri geveliyor ama çare bulamıyordu. Bir gün çocuklarını çağırdı ve:

-İçinizde beni bu tasadan kurtaracak kabiliyette kimse yok mu, diye sordu.

İçlerinden biri:

-Seni bu dertten ben kurtaracağım, dedi.

-Eğer bunu başarırsan gerçek oğlum sen olursun, kör gözüümü sen aydınlatırsın.

Şeytanın oğlu aklına danıştı ve Barsisa’yı yoldan çıkarmak için güzel kadınlardan daha etkisizini bulamadı. Düşündü ki; altın veya lokma isteği tek taraflıdır. Onların canı yok ki seni istesin. Oysa sen kadını seversin o da seni sever. Duvarı tek taraftan delmek zordur ancak iki kişi iki taraftan delirse delik tezce buluşur. Bu karara varan şeytanın oğlu dünyayı dolaştı ve istediği güzellikte ve asalette birini buldu. Bu padişahın kızıydı. Şeytan kızın beynine girdi onu deli-divane etti. Hekim-

ler tedaviden aciz kaldılar. Şeytan bir zahit kılığında yanlarına geldi ve:

-Kızın iyileşmesini istiyorsanız onu Barsisa'ya götürün, üflesin, dedi. Dediğini yaptılar ve kız iyileşti. Böylece şeytan bir sonrası için padişahın kendi sözüne inanmasını sağladı. Sonra tekrar kızın beynine girdi ve onu ilkinden beter hasta etti. Yine aynı suretle yanlarına geldi ve:

-Kızı tekrar Barsisa'ya götürün ama bu sefer iyice iyileşene kadar onun yanında kalsın, dedi.

Hadis-i şerifte denmiştir ki: “Bir kadın ve erkek bir yerde yalnız kalırsa üçüncüleri şeytandır.” Bu gerçekten gaflet eden zahid Barsisa, nefsini hafife almanın bedelini ağır ödedi. Kalma süresi uzayınca bunlar birbirine yaklaştı ve kız gebe kaldı. Başına gelenlere şaşırarak zahit derin düşüncelere daldı. Şeytan bir dost kılığında yanına gelip sebebini sordu ve olan biteni anlatan zahide kız öldürüp gömmesini tavsiye etti. Zahit söyleneni yaptı. Şeytan yine padişaha gidip kızın iyileştiğini haber verdi. Ancak Barsisa gelenlere: “Kız öldü ben de gömdüm.” dedi.

Şeytan başka bir kıyafette sultana gitti ve Barsisa'nın yaptıklarını anlattı. Barsisa suçunu inkâr etti ama sultan şeytanın bildirdiği yeri kazınca öldürülmüş kızını buldu. Barsisa idama mahkûm edildi. Tam asılırken şeytan başka bir kılıқта ona geldi ve:

-Bunların hepsini başına getiren benim. Şimdi de bana secde edersen seni kurtarabilirim, dedi.

Barsisa sordu:

-Nasıl secde edeyim, boynumda ip var.

O:

-Akıllıya işaret de yeter, dedi.

Barsisa secde için boynunu eğince ip boynunu daha da acıttı. Şeytan ise ayette dendiği gibi:

-Ben senden tamamıyla uzağım, deyip gitti.

Cenab-ı Hak: “Seni kötüyeye çağıran dost, dirilikte de ölümden sonra da seninleyim derse, sakın inanma.” buyurdu. Nefsin, şeytanın ve şeytana benzeyenlerin arkadaşlığı ancak dar ağacına kadardır.

-Ne ilginç bir hikâyeye.. Sanki Goethe'nin Faust'unu yahut A. France'ın Thais'ini okumuş gibi oldum. Diğer taraftan hikâyede nefse itimadın caiz olmayışı yanında kötü arkadaştan sakınmanın önemi de vurgulanmakta. Netice olarak mademki nefsi terbiye etmek bu kadar zordur; insanın kalitesi de bu konudaki başarısıyla ölçülmeli..

-Doğru. Aşağıdaki nüktede anlatıldığı gibi kimin sultan kimin köle olduğuna bir de bu açıdan bakmalı:

Kendini sultan mı sanırsın?

Devrin sultanı fakir bir şeyhe:

-Pek yoksulsun. Benden ne istersen söyle, sana yardım edeyim, dedi.

Şeyh kızdı ve:

-Bu ne yersiz teklif! Sen benim iki kölemin kölesi olduğun hâlde bana yardım teklif etmeye utanmıyor musun? diye onu payladı.

Sultan şaşırıldı:

-Allah Allah, benim efendim olan o iki kölen de kimmiş?

Şeyh şöyle cevap verdi:

-Onlardan biri hiddet diğeri şehvettir.. Bunlar bana itaat eden kölelerdir, ama sen onların elinde köleye dönmüşsün, (2/54).

-Ne manidar bir cevap.. Demek ki gerçek padişahlık da sufilik yani saflıktır; kendini nefsani kirlilerden arıtmaktır. Peki sufiliğin başka gerekleri de var mı?

-Sufiliğin önemli bir şartı da “vaktin oğlu” olmaktır. Vaktin oğlu olmak ise yüksek bir vakit şuurudur: “İn yekdem ömrra ganimet midân. Ez-refte meyendiş ü z’âyende metürs.” Şu içinde bulunduğun tek anlık ömrü bir fırsat bil ve onunla meşgul ol. Ne geçmişle üzü, ne gelecekten kork! (82). Yani; mademki zaman bir an, onu sakın boşa harcama ve -Nahifi merhumun ifadesiyle- ona bir evlat gibi hizmet et: “Sufi ib-nü’l-vakt olup ârâm ider. Vakte mânend-i peder ikram eder,” (3/54). Vakte hizmet etmek vaktin gereğini yerine getirmek, yapılacak işi yarına bırakmamaktır. İnsandaki her kötü huy birer dikene benzer ve onları sökme hususunda da yarın diyen aşağıdaki adam gibi aldanmıştır.

Dikenleri kes

Adamın biri yol üzerine diken ekti. Dikenler büyüdükçe yolcuların ayağını kanatmakta, elbiselerini parçalamaktaydı. Şehrin valisi ona: “Halka eziyet veren şu dikenleri sök.” dediği beriki; bugün yarın diye erteliyor ve önümüzde gün mü yok diyordu. Böylece yıllar geçti. Bir gün vali ona şöyle dedi:

-İyi ama gün geçtikçe dikenler güçleniyor sense takatten düşünüyorsun. Onları şimdi sökemezken ileride nasıl sökeceksin,” (2/45).

-Oldukça manidar.. Peki ama insan neden kendisindeki kötü huyları göremiyor? Ya da gördüğü hâlde onları sökmeye kıyamıyor?

-Kötülüğü tabiat hâline getirenlere kendi kötülükleri kötü görünmez. Ama mayası temiz olan biri günaha bulaşsa bile bunun farkındadır ve bir an önce ondan kurtulmak ister. Bu şuna benzer: Zenci ülkesinde kadın erkek herkes aynı renkte olduğu için zencilik gözlerine çirkin gelmez. Ama yolları Rum ve Türk ülkelerine düşüp de ay yüzlüleri görünce aynaya da

ayna satanlara da düşman olurlar. Ama çocukken zencilere esir düşen bir Türk yüzü biraz kararsa da zenci değildir. Yüzündeki beyazlığa bakar da: “Bu ay gibi yüzüme acaba ne sürmüşler ki tamamen beyaz değildir.” der. Ayette belirtildiği gibi kıyamet günü yüzlerin gerçek rengi ortaya çıkar: “Kıyamet yüzlerin siyah ve beyaz olacağı bir gündür.” (Al-i İmran 106).

-Yani aslında kara yüzlüler de kendi renginden hoşnut, değil mi? Hatta belki de onlar için utanılacak şey yüzün beyaz olması...

-Evet ama onların hoşnutluğu o işin çirkin olmayışına delil olmaz.. Nitekim bir çocuk babasına demişti ki:

-Niçin beni yüzümü yıkamaya zorluyorsun, kara yüzlülük fena bir şeyse niye zenciler bundan hoşnut ve niçin onlar beyazlığımızla alay ediyor, bizi maskara yerine koyuyorlar?

Baba dedi ki:

-Sen kendi işine bak. Ay gibi yüzünü yıka da ezel ve ebed padişahına karşı düzenli ol. Çünkü Allah güzeldir ve güzeli sever, (MS. 29).

-İnsanda iyilik asıl olduğuna göre nasıl oluyor da kötülük onu işleyen kişinin vicdanını yaralamıyor?

-Vicdan ilk kötülüğe karşı çok hassastır. Ama -aşağıdaki hikâyede olduğu gibi- günahlar tekrar edilirse vicdanda o hassasiyet kalmaz ve duyarsızlaşır.

Azimin hikâyesi

İsrailoğullarından Azim isimli kişi kötü bir niyetle evinden çıktı. Yolu üstünde kocaman bir taş ve o taşı kaldırmaya çalışan bir adamla karşılaştı. Azim, merakla durumu izlemeye başladı. Taş ağırdu ve yerinden kıvıldamıyordu. Adam gidip ikinci bir taş aldı ve ilkinin üzerine koydu. Bunun üzerine iki taş kıvıldamaya başladı. Sonra bir taş daha buldu ve diğer-

lerinin üzerine koydu. Bu sefer hiç zorlanmadan üç taşı da rahatça kaldırdı ve yola düşüp gitti. Azim şaşırmişti: Tek taşı kıvıldatamayan adam nasıl olmuştu da üç taşın üstesinden gelmişti. Azim, yolu üstünde ulu bir şehre vardı ve kapıda bir ihtiyar gördü. Ona gördüğü şaşılacak şeyi anlattı.

İhtiyar dedi ki:

-O taşlar suçları temsil eder. Bir adamın ilk suçu kendince büyüktür, onu kaldıramaz. Ama ikinci bir suç işleyince artık hafifler. Üçüncü de ise artık günahlar daha kolay gelmeye başlar ve sıradanlaşır.

-Önce alışma sonra... Sonrası da var mı?

-Evet sonrası da var. İnsandaki alışkanlıklar ister iyi ister kötü olsun zamanla tabiat hâline gelir. Yani çirkinlik çirkin olmaktan çıkar ve ihtiyaç kesilir. Böylesinin gözüne gül diken görünür, misk ise katran.. Tıpkı attar sokağında bayılan zavallı debbağ gibi.

Debbağ neden bayılır

İşi gün boyunca pislikle deri tabaklamak olan Konya debbağlarından birinin yolu tesadüfen attarlar sokağından geçmiş. Zavallı sokak ortasında çarpılmışa dönmüş, aniden bayılıp yere düşmüş. Çevreden koşuşanlar göğsünü açmış, burnuna güzel kokular tutarak adamı ayıltmaya çalışmışlar. Ama bunlar uğraştıkça o daha da kötüleşmiş.. Sonunda çaresiz kalmışlar ve debbağın akrabalarına haber göndermişler. O sırada bayılan kişinin kardeşi koşup gelmiş ve durumu anlayarak toplanan halkı uzaklaştırmış. Koynundan gizlice bir parça tezek çıkarıp berikinin burnuna tutmuş. Bizimki hemen derin bir "Ohhh" çekerek gözlerini açmış ve ayağa kalkmış.

Hikâyeden anlaşılıyor ki zamanla pislik bile hayatî bir ihtiyaç hâline gelebiliyormuş. Nitekim insana göre leş pistir ama o,

köpek ve domuz için lezzetlidir. Mesnevi'ye göre günah demire düşen pasa benzer; hemen temizlenmezse pas demiri mahvetmeye başlar, cevherini yavaş yavaş azaltır, yok eder... Keza beyaz kâğıda bir yazı yazılsa zahmetsizce onu herkes okur. Haddinden fazla karalanırsa yazının manası kalmaz kaybolur. Bu iş devam edince kâğıt kâfir kalbi gibi simsiyah hâle gelir.

-Peki ama inancımıza göre peygamberler dışında hiçbir insan hatadan hâli değil ve ilk günah ilk insanla başlıyor. Bu durumda hasbelbeşer günah işlemekle günahı tabiat hâline getirmeyi ayırmak lazım sanırım.

-Hiç şüphesiz. Elimizde günahlarımızı silen bir silgi var ki adına tevbe diyoruz. Nitekim Hz. Adem tevbesiyle mükerrem oldu, iblis ise suçunda inat ettiği ve büyüklendiği için lanetlendi. Demek ki iyi insan olmak hiç günah işlemek değildir; hasbelbeşer işlenen suçlara karşı Allah'a yönelmek ve O'nun sonsuz rahmetine sığınıp özür dilemektir.. Tевbe makbul olmakla birlikte tevbeye güvenerek suç işlemeyi alışkanlık hâline getirmek doğru değil elbette. Aslında ömrün sonunda tevbe etmeyen kimse yok. Ama iş işten geçmiş, tevbe defteri kapanmıştır. O yüzden tevbenin de geçerli şartları ve zamanı var.

-Sanırım olgunlaşmak için sakınmamız gereken temel şeyler burada bitti. Şimdi sırada ne var?

-Bunu bilmek için tekrar en baştaki nüktemizi şöyle bir hatırlayalım. Bu dünyaya gönderilen bir memur ve onu gönderen bir padişah söz konusu idi. Evvelki bahislerde memuru tanımaya çalıştık ve son olarak da olgunlaşma için sakınması gereken hususlar üzerinde durduk. Şimdi de o memurun, kendisini bu dünyaya bir görevle gönderen padişahla olan münasebetlerine bakalım..

-Bu münasebetler hangi esaslara dayanıyor?

-Evvelki bahiste de söylemiştik; Allah-kul ilişkisi iki temel üzerinde cereyan eder: İman ve ibadet. İnsan öncelikle

Allah'ın varlığına inanmalı ki diğer bütün yükümlülüklerini, onun emir ve yasaklarını yerine getirebilsin. Bu yüzden gerek Mesnevi'de gerek diğer eserlerde başta Allah'ın varlığı ve onun akılla bilinip bilinemeyeceği olmak üzere dinler, peygamberler, kitaplar ve kader gibi imanla ilgili bahisler sıklıkla karşımıza çıkıyor.

İman ve iman esasları

-O hâlde bizim de ilk sorumuz şu olsun: Allah akılla bilinebilir mi?

-Mevlana bu soruya sınırlı bir evet, diyor. Akıl delille hareket eder. Oysa Allah'ın delile ihtiyacı yoktur. Yine de zatıyla gizli olan Allah, eserleriyle aklın kavrama alanı içine girer. Aşağıdaki ilk nükte bununla ilgili:

Bana sağlığı göster

Tanrıyı inkar eden bir filozof hasta düştü ve tedavi için ruhanî bir hekime gitti.

Doktor sordu:

-Ne istiyorsun

-Sağlık

-Bu sağlığın nasıl bir şey olduğunu bana tarif et ki onu bulup sana getirebileyim.

-Ama sağlık niteliksizdir, tarif edilemez

-Tarif edilmeyen bir şeyi nasıl istiyorsun?

-Tarifi mümkün değilse de şunu biliyorum ki sağlık olunca insan genç kuvvetli ve neşeli olur.

-Ama ben sağlığın bizatihi kendisinin ne olduğunu soruyorum.

-Bilmiyorum, çünkü o niteliksizdir

Bu nükteden sonra Mevlana şöyle diyor: İşte bunun gibi Cenab-ı Hak da nitelenmekten münezzehtir ama işleriyle ortada. Bak yer de gök de bir işte. Bulut yağmur yağdırmasını, yer bitirmesini nereden öğrendi? O hâlde bu gördüklerinden, görmediğin bir yaptıran olduğunu bil. Yine Tanrı her türlü ses ve sözden münezzehtir ama sözünü her istediği harf, söz ve dilden çıkarır. Bu şuna benzer: Kervansaraylarda ağzından su akan adam yahut kuş şekilleri yapmışlardır. Görünüşte su adam yahut kuşun ağzından çıkıyor ama herkes gerçekte onun başka yerden geldiğini bilir, (F. 57).

-Anlatılan şey de bir nevi ispat olduğuna göre Mevlana niçin Allah'ın akılla ispatına karşı çıkıyor?

-Delille bilmenin ömrü kısa da onun için. Allah'ı kalbiyle bilen ârif kişi ise zaten devamlı onunla beraber. İnsan beraber olduğu varlığı ispata niçin lüzum duysun? O bununla ilgili şu örneği veriyor: Bir adam gördüğü evin bir ustası olduğunu delille bilir. Sonra onun bir gözü olduğunu, aciz olmadığını, diri olduğunu vs. bilir. Ama bunların hepsini çabucak unuttur. Ârif ise evi yapan ustayı tanıdığı ona hizmet ettiği, onunla oturup kalktığı için delile ihtiyaç duymaz ve o kimse gözünden hiç kaybolmaz, (F. 67). Diğer taraftan aklın Allah'ı kavrayışı sınırlıdır ve bir yere kadardır. Mevlana aklın nereye kadar işe yaradığını, nerede aciz kaldığını şu veciz cümlelerle belirtiyor: “Sen deniz benim tulumuma sığdı, diyorsun. Bu mümkün değil.. Bunun yerine tulumum denizde kayboldu desen daha doğru olur. Akıl seni padişahın kapısına kadar getirir. Fakat oraya gelince artık onu boşa, zira artık o senin için zararlıdır. Orada kendini O'na bırak. Mesela aklın seni terzinin önüne kadar götürür ama orada artık terziye uyman ve kendi aklını terk etmen lazım. Yahut doktora kadar akılla gidersin fakat orada söz artık doktorundur, (F. 168) Allah akılla nasıl kavransın ki o zatıyla

münezzeh olduğu gibi tecellileriyle bile her an başka bir görünüştedir. Mesela sen ondan bir eser olduğun hâlde her an başka bir işte, başka bir görünüştesin. Tanrı da her an başka bir şe’nde ve tecellide. Sen sevinçliyken, üzüntülüysen, korkarken O’nun sendeki tecellisi başka başkadır, (F.170).

-Demek akılla iman çelişmiyor fakat biri öbürünün bittiği yerde başlıyor.

-Bu doğru ama Mevlana Allah’ın akılla ispatına, bunu bir nevi haddini bilmezlik olarak algıladığı için karşı çıkıyor. Şu nükte bunu ifadesi.

Tanrı’yı ispat ettim

Biri Şems-i Tebrizi’nin yanında:

-Ben kesin delillerle Tanrı’nın varlığını ispat ettim, dedi. Ertesi günü Şems:

-Gece melekler birbirleriyle konuşurken duydum. “Şükürler olsun şu adam bizim tanrımızı ispat etti de tanrısız kalmadık, bunca tesbihimiz, tehlilimiz boşa gitmedi.” diyorlardı. A, adam! Tanrı’nın ispata ihtiyacı yok. O delilsiz olarak sabittir. Asıl sen kendini makamın ve derecenle onun önünde ispat et. Yakışanı budur, (F. 138).

-Ne güzel bir paylama.. Bazı insanlar da Allah’a inandıklarını söyledikleri hâlde onun her konudaki müdahalesini kabullenmekte güçlük çekerler. Mevlana’nın bu konuda bir yorumu var mı?

-Şüphesiz Allah’a inandım demekle iş bitmiyor. Bu inancın hayatın her alanına yansması lazım. Mevlana’nın üzerinde ısrar ettiği noktalardan biri, hiçbir konuda Hakk’a ortak koşmama lüzumudur. Mesela sebepler zincirine bağlanıp kalan kişiler, rızka vesile olanları hakiki sebep zanneder ve neticede kula kul olurlar. Her dönemde makam ve mevki düşünleri-

nin amaçlarına ulaşmak için devlet büyüklerine yaltaklanmalarını ve insanlık onurunu ayaklar altına almalarını o aşağıdaki gibi tenkit ediyor: “Cenab-ı Hak padişahları küçük bir kapı gibi yarattı. Dünyaya bağlananlar Cenab-ı Hakk’a secde edemez de onlara secde eder. Köpeklere ancak aşağılık kimseler eğilir. Nasıl ki farelere hükmeden kedidir, fare kim ki aslandan korkmaya layık olsun. Müminler “Hak en yücedir.” diye zikreder; bu ahmakların Rabbi ise başka kullardır. Ey çanak yalayıcı! Mademki senin velinimetin o hasistir, sen de yürü kâse yalayıcıya git...” (3/114).

-Demek ki Allah’a kul olamayanlar kulluktan kurtulamıyor, kendi benzerlerine tapınma derekesine düşüyorlar. Oysa..

-Oysa Cenab-ı Hak gayurdur; hiçbir konuda ortak kabul etmez. Bu babda Resûl-i Ekrem: “Sa’d kıskançtır. Ben Sa’d’den kıskancım. Allah benden de kıskançtır.” buyurmuştur. Dolayısıyla Tanrı’nın hakkı Tanrı’ya Sezar’ın hakkı Sezar’a mantığının İslam dininde yeri yoktur. Bütün haklar Cenab-ı Hakk’ındır, onun otoritesi mutlakdır ve paylaşma kabul etmez. Peki onu paylaşmaya kalkanlara ne olur? Ne olacağını aşağıdaki sevimli hikâye bize söylesin.

Kurt tilki ve aslan

Kurt tilki ve aslan arkadaş olup ava çıktılar. Aslında aslanın avlanmada berikilere hiç ihtiyacı yoktu ama onların kendisinden istifadesi için bu arkadaşlığa tenezzül etmişti. Aslan sırayla bir yaban öküzü, bir yaban keçisi ve bir tavşan avladı ve imtihan kastıyla kurda:

-Hey kurt, karnımız acıktı gel de şu avladıklarımızı benim yerime pay ediver, dedi. Kurt kendince paylaşmaya başladı:

-Bu yaban öküzü size yakıştır, zira o da iri siz de irisiniz. Büyüklük bakımından yaban keçisi bana münasiptir. Eh, şu

tavşan da tilkiye yeter de artar bile, dedi. Aslan bu taksimden gazaba geldi ve bir pençeyle kurdu öldürüp yere serdi.

Daha sonra tilkiye döndü ve:

-Bir de senin paylaşırmanı görelim, dedi.

Tilki hemen secdeye vardı ve:

-Ey padişah, öküz sizin sabah kahvaltınız olmaya layıktır, yaban keçisi öğle yemeğiniz, tavşan ise akşam şekerlemenizdir. Sizin artıklarınız da benim canıma minnettir, dedi.

Aslan bu taksimi beğendi ve:

-Aferin sana tilki! Bu güzel paylaşırmayı kimden öğrendin, diye sordu.

Tilki yerde yatan kurdu gösterdi:

-Şu yerde yatan akılsızdan.

Aslan dedi ki:

-Mademki edebini bildin ve bir yerde iki padişah olamayacağını anladın, buyur üç avın üçü de senin olsun. Benim bunlara ihtiyacım yok, (1/119).

-Demek ki kulluk bilincinin gereklerinden biri her şeyde Allah'ın mutlak iradesini görmek ve ona ortak koşmamak. Sana rızam rıza dediğimiz şey de bu fark edişten kaynaklanıyor.

-Çok doğru. Bak aşağıdaki nükte de tam bunu anlatmakta.

Rıza şükürdür

Cenab-ı Hak bir gün Hz. Musa'ya:

-Bana hakkıyla şükret, buyurdu. Hz. Musa şöyle niyaz etti:

-Ya Rabbi, sana hangi kul hakkıyla şükredebilir ki? Cenab-ı Hak:

-Gerek rahmet, gerek zahmet, gerek lutuf, gerek kahr sana her ne gelirse hepsini bir bilersen bana hakkıyla şükretmiş olursun, buyurdu.

Yine bir gün Cenab-ı Hak Hz. Musa'ya:

-Ya Musa ben seni seviyorum, buyurdu.

Musa bu iltifatla mest sordu:

-Ya Rabbi! Sevdiğin şey hangi özelliğimse onu bileyim de onu daha da arttırayım.

Hak Tealâ şöyle buyurdu:

-Çocuk dayak yediğinde yine kendisini döven anasına sığınır. Başkasından şefkat istemez. Senin de hayırda ve şerde sığınağın biziz. Rızamızı celbeden işte bu hâlidir.

-Ne hoş.. Peki rıza konusunda bundan ilerisi de var mı?

-Evet var. Şimdi de bu bilincin ulaştığı nihai noktayı görmek için aşağıdaki nükteye bakalım.

Benden iyisi yok

Behlül bir dervişe:

-Nasılsın, ne hâldesin, diye sordu.

O da:

-Bu dünyadaki bütün işler kendi istediği gibi olan biri nasıl olursa öyleyim. Her sabah güneş benim istediğim gibi doğup batmada. Gece yıldızlar benim isteğime göre parlamada, nehirler benim istediğim yöne akmada. Hayat, ölüm, hastalık, sağlık, bunların hepsi tam benim gönlümün muradı üzere... Daha nasıl olayım!

-Peki ama bütün bunlar nasıl senin isteğinle oluyor?

-Değil mi ki bütün bunlar Hakk'ın irade ve isteğiyle olup bitmekte. Ve mademki ben de Hakk'ın takdirine razı olmuş, O'nun isteğini istek edinmişim. O hâlde her şey tam olması gerektiği gibi.

-Ne güzel! Teslimiyetin kemali bu olsa gerek. Buradan hareketle şunu sorayım: İman, insanın ahiretini kurtarıyor, bu malum. Peki onun bize bu dünyada da kazandırdıkları var mı?

-Hiç olmaz mı? Hem de sayılamayacak kadar çok şey var. İnsan zayıftır ve kuvvetli bir sığınak ister, sevmek ister, sevilme ister.. Bütün bunları ancak hakiki dost olan Cenab-ı Hak'ta bulabilir. Mevlana aşağıdaki beyitte ana babanın dostluğunun bile Allah'ın dostluğu karşısında zayıf kaldığını belirtiyor: “Üns-i tu ba-mâder ü baba kücâst. K'ez be-cüz Hak munisanterrâ vefâst.” Yani; Hak'tan başkasının dostluğunda bir gerçeklik olsaydı, anne ve babanın dostluğunda olurdu. Ama hani onlar? O dostluktan geriye ne kaldı?

Konuyu tamamlamak için aşağıdaki beyitlere de bir göz atalım: “Ger bâ-heme çü bî-meni bî-hemeî. Ver bî-heme çü bâ-meni bâ-hemeî.” Her şeyin var ama benden (Cenab-ı Hak'tan) mahrumsan, bil ki gerçekte hiçbir şeyin yok. Hiçbir şeyin yok ama benimleynsen her şeye sahıpsin, (3/1214).

“Ci'te akreb ente min habli'l-verid. Kem ekul ya ya nidâi lil-baid.” İlahi! Sen bana şahdamarımdan yakınken ben uzak takini çağırır gibi nasıl ya ya diye seslenebilirim! (6/685).

-Yukarıdaki ilk beyitte sanırım ana babanın sevgisini küçümseme yok aslında. Sadece acizliklerini ifade söz konusu, değil mi?

-Tabi ki anlatılmak istenen bu. Allah'ın dostluğundan başka hiçbir dostluk baki kalmaz. Merhum Nahifi'nin manzum tercümesinden aktardığımız aşağıdaki beyitlerde bu husus biraz daha açıklığa kavuşturuluyor:

Nice yâr u hemrehe buldun zafer
Sana sorsam dersin anlar gittiler

Yâr-ı Salih dahil-i dâr-ı naim
Yâr-ı fasık vâsıl-ı nâr-ı cahim

Öyle kaldın ortada sen nâ-tüvan
Ateşin guyâ bırakmış kârbân

Yâr u yâver yoktur illâ ol ilah
Zir ü bâlâdan münezzeh padişah

Her kudûret buldu fazlıyla safa
Haktır ancak eyleyen ahde vefa

Har u hasla eyleme ünsiyyetin
Âriyettir anda üns ü ülfetin

Kanda gitti valideyn ünsiyeti
Olsa Hak'tan gayrının hayriyyeti

Oldı divar üzre bir pertev ayan
Yine oldı Şems'e ol pertev devan

Meali: Ey dünya yolcusu! Şimdiye kadar ne çok dostun, yoldaşın oldu. Sana, onlar nerede, diye sorsam şöyle dersin: Onlar gitti! Nereye mi? İyi dostlar cennete, kötüler ise cehenneme. Böylece sen tıpkı göçen bir kervanın geride bıraktığı sönmüş ateş gibi ortada yapayalnız ve çaresiz kalıverdin. Herhâlde şunu anladın ki yerden de gökten de münezzeh olan, her an her yerde hazır bulunan o Padişah'tan başka senin ne dostun ne de yardımcın var! Zaten dostluk ahdine sadık kalan sadece Hak'tır. O dost olunca da her üzüntü neşeye ve sevince döner. O hâlde artık sen de çer çöp kabilinden olan sahte ve ödünç dostluklardan, arkadaşlıklardan elini çek! Düşün! Eğer Allah'tan başkasının dostluğundan bir hayır görseydin anne babandan görürdün; hani onlar, niçin seni yalnız bıraktılar! Aslında onların sevgisi de Allah'ın verdiği ödünç bir sevgiydi; sanki duvara yansıyan bir parça ışıktı da o ışık yine ait olduğu güneşe geri döndü, (3/22).

-Bu beyitlerden de anlaşıldığı gibi insandan vefa beklemek yersiz.. Peki bundan dolayı herkese ve her şeye küselim mi?

-Her çirkinlikte güzel bir taraf bulan Mevlana'ya göre hayır. Çünkü; Cenab-ı Hak: “Öyle bir gün gelir ki insan kardeşinden, çocuk anne babasından kaçır.” buyuruyor. O hâlde daha buradayken bir dost senden yüz çevirir, kibir, kin ve haset gösterirse feryat etme, kendini aptal ve cahil yerine koyma. Belki şükür maksadıyla bağışta bulun. Onun tuzağından çabuk kurtulduğun için kendini şanslı say ve de ki: “İyi ki yarın olacak şey bu gün oldu. İyi ki ömrümü onlara harcaııp bitirmeden önce ne olduklarını gördüm.. Özürlü bir kumaş almışım ama şükürler olsun ki onun kusuru hemen belli oldu. Yoksa onunla sermayem elden çıkacak ve iflas edecektim. Malımı mülkümü verip kalp (sahte) para alacak ve evime bilmeden sevinçle dönecektim. Şükür ki ömrüm ziyan olmadan paranın sahte olduğu belli oldu,” (5/61).

Netice olarak mademki seni sevgiliye götürüyor, bütün bu kötülükler hakikatte hayır ve rahmetten ibarettir. Zira: “Her çi mekrûhest çün şüd o delil. Sûy-ı mahbûb habibest ü halil.”

Seni sevgiliye götürüyorsa mekruh şeyler de sevimli ve güzeldir, (4/80).

-İlginç bir bakış açısı.. Bununla ilgili bir hikâye var mı?

-Evet var.

Kötülere dua eden vaiz: Bir vaiz her vaaza başlamadan önce bütün günahkârlara asilere, haydutlara hayır duada bulunurdu.

Ona:

-Bu âdeti nereden çıkardın. Sapıklar için dua caiz ve makbul değil, dediler.

-Ben onlardan çok iyilik gördüm, duam ondan. Bana öyle kötülüklerde bulundular ki iyiliğin kıymetini öğrettiler, neye bel bağlamam gerektiğini hatırlattılar. Aşağılık dünyaya

ve dünyadakilere meylettikçe onlar beni döver, söver, tekrar Hakk'a sığınmama sebep olurlar. O hâlde onlara nasıl dua etmem! (4/5). Gerçekte her düşman senin için bir ilaçtır. Onlardan kaçır Hakk'a sığınırsın. Seni Hak'tan başka şeylerle meşgul eden dostlarınsa hakiki düşmanlarındır. Mümin porsuk gibi ki dayak yedikçe semirir, cefa çektikçe güzelleşir. Peygamberlerin bunca çile çekmesi bundandır. Hasılı dosttan gelen belalar sen bilmesen de hayıradır. Kötü kişi de başkasına faydalı olur ama kendisine zararlıdır.

-Dostluğa geri dönersek.. Mademki gerçek dost Cenab-ı Hak'tır. Bunun kula yüklediği bir vecibe olmalı..

-Kul da bu dostluğa dostlukla cevap vermeli, O'ndan başkasını dost edinmemeli.. Aşağıdaki beyitler ayran gönüllü kimseler için bir kulak çekme yerinde:

Dil binih ber hevesi ki dil ez-ân ber-neküni
 Şir-i merdâ dil-i hodra seg-i her kûy mikün
 Hem bedân sû ki geh der-i devâ mi-hâhi
 Vakf kün dide vü dil rû be-her sûy mikün
 Hemçün üstür be-medd ü cânib-i her harbüni
 Terk-i in bâğ u bahar u çemen ü cûy mikün
 Hân ki hakan binihadest şehâne bezmi
 Enderin mezbele ez-behr-i Hudâ toy mikün
 Mir-i çevgâni-i mâ cânib-i meydan âmed
 Pey-i esbeş dil ü cânra hele cüz gûyi mikün

Ey başlangıcı ve sonu ezeli aşka ait olan!

Ey aslan kişi! Kalbini mahalle mahalle dolaşan köpek de-recesine düşürme! Gözünü ve kalbini dert anında, nereden deva istiyorsan sadece o tarafa vakfet ve her tarafa akıp durma. Deve gibi her çekildiğin yöne ve diken tarafına gitme; bu bahçeyi, baharı, çimeni ve ırmağı terk etme. Bak, sultan

şahlara layık bir eğlence meclisi düzenledi, Allah aşkına artık bu çöplükte oturup kalma. İşte çevgan oynayan emirimiz meydana doğru geldi. Haydi, kalbini ve ruhunu onun atının arkasında top gibi yuvarla.

-Dost olmak başka, dost görünmek başka.. Peki dostluğun sınaması nedir?

-Dostluk vefayla sınıdır. Cenab-ı Hak'tan gelen bazı sıkıntılar da kulun kulluk konusundaki imtihanıdır. Ancak sıkıntılı hâllerde bazıları çareyi başka kapılarda arar. Mevlana bu konuda insanı köpekle mukayese ediyor: "Köpek bile bir ekmek verenin kapısından ayrılmaz, ona vefa gösterir. Başka kapıya gitmek o nimete küfürdür. Köpek dahi vefasız olmaksızın utanırken sen nasıl vefayı terk edersin."

Mevlana aşağıdaki hikâyede de kulluktaki vefanın nasıl olması gerektiğine güzel bir örnek veriyor.

Kulluk ve padişahlık nasıl olurmuş

Yoksul, aç ve çıplak bir dervişin yolu Herat şehrine uğramıştı. Şehirde dolaşırken gözleri, cins atlar üzerine kurulup giden atlas elbiseli, altın kemerli bir grup soyluya takıldı. Derviş bu asilzadeleri merak ederek oradan geçen birini durdurdu:

-Bunlar nerenin beyleri, emirleri?

-Ne beyi ne emiri! Bunlar Herat defterdarının kulları/köleleri..

Bunun üzerine zavallı derviş kendi perişan hâlini onlarla karşılaştırdı ve başını göğe kaldırarak:

-Ya Rabbi bir kendi kuluna bak, bir Herat defterdarının kullarına! Kul beslemek nasıl olurmuş gör, dedi.

Bir müddet sonra padişah bir suç isnadıyla defterdarı hapse attırdı ve hazinesinin yerini söyletmek için işkenceler yaptı. Onu konuşturamayınca bu sefer -o ihtişamlı- köleleri

işkenceyle konuşturarak bilgi almak istedi. Demir cımbızlarla etleri çekilmesine ve vücutları parça parça olmasına rağmen kölelerin hiçbiri efendilerine ihanet etmedi. O gece derviş gaybdan kendisine şöyle seslendiğini duydu:

-Ey ârif, sen de kulluk nasıl olurmuş bu kölelerden öğren!
(5/128).

-Demek dostluk gerektiğinde bedel istiyor.

-Evet ama bu bedel layık olana ödenirse zarar söz konusu değil. Mevlana insanın kendisini kime feda etmesi gerektiğini şöyle açıklıyor: “Canını ve tenini layık olana feda edebilene ne mutlu! Herkes kendini bir işte feda eder, ömrünü o yolda harcar ve o uğurda ölür. Bari o kutlu kişi öyle bir yolda feda olmuştur ki onun ölümünde dahi yüzlerce hayat vardır,”
(6/3552-54).

-İmanın önemli maddelerinden biri de kader şüphesiz. Mevlana'nın kader anlayışı nasıl?

-Önce kader üzerinde biraz duralım istersen, sonra Mevlana'nın fikirlerine geçelim. Varlık âlemi onun sahibi tarafından programlanmıştır. Kâinatta Cenab-ı Hakk'ın iradesi dışında bir yaprak bile kıpırdamaz. Hakk'ın yarattıkları hakkındaki bu takdirine kader diyoruz. Ne var ki sebeplere takılan göz ilk elde ilahi iradeyi değil yaprağa çarpan rüzgârı görür ve işi ona hamleder. Mevlana bu takılışı aşağıdaki ilginç örnekle açıklıyor. Bir karınca, kâğıdın üstünde giderken kalemi gördü, onu övmeye koyuldu. Bir başka karıncanın da gözü keskindi, berikine: “Kalemi öveceğine, parmakları övsene çünkü hünerin, parmaklardan meydana geldiğini görüyorum.” dedi. Gözü, ikisinden de daha aydın olan bir başka karıncaysa: “Ben dedi, kolları öveceğim; çünkü parmaklar, kolların cüz'leri.” Bu böyle uzayıp gitti.. Kalemde o güç yoktur ki kendi başına onların haberlerini sahifelere yazsın. (2/48).

-Mademki olan biten her şey tek bir elden çıkmıştır, o hâlde kâinattaki zıtlıkları nasıl açıklamalı? İyi kötü, güzel çirkin, hayır ve şer gibi..

-Mevlana'ya göre bu zıtlık görünüştedir, hakikatteyse kâinatta külli bir nizam vardır. Bu nizam içinde her varlığa bir rol biçilmiştir. Hepimiz farkında olarak veya olmayarak bu nizama hizmet etmekteyiz. Mevlana herkesin külli nizama hizmetiyle ilgili şu örnekleri veriyor: “Dolap beygiri dönüp durur ama amacı ne su çekmektir ne de yağ çıkarmak. O sadece sahibinin kırbacından korktuğu için döner. Öküz de boyunduruğa bir iş yapmak için değil dayak yememek için girer. Onlara bu korku ve itaat kulların işi görülsün diye Cenab-ı Hak tarafından verildi. Her iş sahibi de dünyayı ıslah için değil kendi nefsi için çalışır ama sonunda bu yaptıkları işle umumi nizama hizmet eder, (6/83). Bir sultan çadırı yapılırken kimi ip bağlar, kimi kazık çakar. Herkes kendi yaptığı işi önemser. Hepsinin yaptığı işten amaç çadırdaki oturacak sultanı görmektir. Allah herkese kendi işinde bir zevk vermiştir. Çuhacı ve zırlığa kalksa dünya çıplak kalırdı, (F. 140). Zemaşeri gibi birçokları cilt cilt tefsirler yazdılar, parlak cümleler kurdular. Onların amacı kendi bilgilerini göstermekti ama sonuçta İslam dinine hizmet ettiler. Hamamın sıcaklığı külhanda hasıl olur. Bu ısıya ot, odun ve tezek vasıtaadır. Bunlar görünüşte ne kadar çirkin ve kötü iseler de hamamcı için inayettir. Çünkü hamamı onlar ısıtır ve halka faydası dokunur, (F. 16).

Mevlana aynı mantığı hayır ve şerre de uygulayarak bundan şu neticeyi çıkarıyor: Bir ressam iki çeşit resim yapsa ve bunların bir kısmı güzel bir kısmı çirkinlerin resmi olsa ikisi de ressamın sanatına delilidir, yoksa çirkinliğine değil. Ressam çirkini yapmasaydı tablo eksik kalırdı. Tanrı hem kâfiri hem mümini yaratır. Bu yüzden küfür de iman da onun Tanrılığına şahittir, (2/92). Tanrı'ya göre her şey iyidir, bize göre değil.

Nitekim padişahın ülkesinde mal, mülk ve asker yanında cel-lat, zindan, asmak kesmek hep lazımdır ve iyidir. Ama halka göre asılmakla hilat giymek nasıl aynı olabilir, (F. 45).

-Bu dünyada ümit ve temennilerimiz kadar korku ve endişelerimiz de vardır. Mademki her şey Hak'tan o hâlde ümidimiz de korkumuz da Hakk'a müteveccih olmalı, değil mi?

-Doğru, yoksa aşağıdaki beyitlerde tarif edilen ahmağın durumuna düşeriz: "Ahmakâne ez-sinân rahmet mecû. Z'ân şehî cû k'ân buved der-dest-i u. Bâ-sinân u tiğ lâbe çün künî. K'u esir âmed be-dest-i an süni." Yani; ahmak gibi mızraktan bir şefkat umma, o şefkati mızrağı tutan padişahıtan bekle. Sahibinin elinde esir olan, onun emrinden başka bir iş yapmayan mızrağa ve kılıca bu yalvarma da neyin nesil!

Yakarış

İlahi! Zengin adam, çok cömertlik eder; ama o cömertlik, Senin vergine hiç de eşit değil. Zengin adam, külâh bağışladı, Sense akılla dolu baş verdin. O hırka bağışladı, Sense yüce boy verdin. O altın verdi, Sen altın sayan el verdin. O katır verdi, Sen, katıra binecek akıl verdin. O mum verdi, aydın gözü Sen verdin. O zengin kişi meze verdi, Sen onu yiyecek ağzı verdin. O maaş verdi, Sen ömür verdin, yaşayış verdin. O ev verdi bana, Sen gök verdin, yer verdin; Senin evinde o da yaşar, semirir, onun gibi binlercesi de.. Hem onun verdiği altın da aslında senin; altını o yaratmadı ki... Ekmek de Senin; ekmeği ona veren de Sensin. O bağışı, o cömertliği de Sen verdin ona; cömertlik ettikçe neşesini, sevincini Sen artırdın onun!

-İnsanın Allah'la ilişkisinde ümit hoş şey ama korku niçin lüzumlu?

-Mevlana'nın bu soruya verdiği cevapla cevap vereyim: "Biri bana: Ümit hoş ama korku da ne oluyor?" diye sordu.

Dedim ki:

-Bana korkusuz bir ümit yahut ümitsiz bir korku göster-sene! Mesela buğday ekersin de bir yandan onun biteceğini ümit eder öbür yandan da Allah korusun bir afet çıkarsa diye korkarsın. Ümit insanın kanadıdır, kanat ne kadar uzun olursa o kadar yükselere uçarsın. Bir hasta iyileşme umudu olmasa acı ilacı nasıl içer, (F. 114). Yine de Mevlana ümidin korkuya galip gelmesi gerektiğini şu nükteyle açıklıyor.

Kim haklı

Hz. İsa çok güler, Hz.Yahya çok ağlardı.

Yahya:

-Sen Tanrı'nın kahrından emin misin ki böyle gülmede-sin, diye onu payladı..

Hz. İsa:

-Peki sen O'nun rahmetine itimat edemediğin için mi böyle ağlıyorsun, cevabını verdi. Duruma şahit olan bir veli:

-Allah'ım, bunların hangisinin makamı daha yüce, diye sordu.

Gaibten şu cevap geldi:

-Bana hüsn-i zanda bulunan, korkandan daha üstündür, (F. 73).

-Kader konusunda birçok insanın aklını kurcalayan şey-lerden birisi de Allah'ın her insanı farklı bir kabiliyette ve fark-lı bir nasiple yaratmış olması. Bazıları bunu bir nevi adaletsiz-lik gibi algılamakta.

-Mevlana'ya göre Allah'ın herkese farklı farklı verme-si şundan: "İnsan bir nevi Tanrı'nın tablacısıdır. Dükkânda depo doludur ama tablalara azar azar koyarlar; az biber, az sakız, az şeker vs. zira kepçeye bundan fazlası sığmaz. İnsana da konuşmaktan, bilmekten, akıldan, cömertlikten birer par-

ça verilmiştir. Ta ki bunlarla bir ticaret yapsın. Bu sıfatların hepsinin hazinesi Tanrı katındadır. O hâlde insanlar Tanrı'nın seyyar satıcılarıdır. Görmek ve işitmek bundan ibaret değildir ama senin kaldırabileceğin bu kadar, onun için sana bu kadarı verildi. “Biz Allah’tan geldik ve yine O’na dönücüleriz.” demek, her şeyimiz O’na aittir ve O’ndan geldi, demektir.

O latiftir görülmez ama bu tablada görülür. Mesela bahar rüzgârını göremiyorsun ama o esince onun özelliklerini bağlarda bahçelerde bütün çiçeklerde seyre diyorsun. Bütün bunlar onun nurundan gelmiştir, (F. 92). Diğer nimetler de herkese ihtiyacı oranında verilir. Ayette şöyle buyrulur: “Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri bizim yanımızda bulunmasın. Biz onu ancak belirlenmiş bir ölçü içinde göndeririz.” (15/21). Yağmurun sonu yok ama her mevsimde lazım olduğu kadar yağar. Attarda şeker çok ama sana elindeki para kadar verirler. Elindeki çuvalına bakar ona göre şeker keserler. Fileyle gelene verilen başka, deve katarıyla şeker almaya gelene verilen başkadır. Kimi adam denizlerle kanmaz, berikine ise birkaç damla kâfidir. Her şey adama değeri ve ihtiyacı kadar gelir. İhtiyaç ve kabiliyetten fazla verilen nimet nimet değildir. Nitekim aşk güzeldir ama Ferhat ve Mecnun’a aşkın fazlası dokundu, Firavun da mal çokluğundan azdı. Söz de böyledir, dinleyicinin isteği ve ihtiyacı kadar iner. Dinleyici hamurcunun önündeki una, söz ise suya benzer. Una lazım olduğu kadar su katarlar, (F. 43-46).

-Bu kural Mevlana okurları için de doğru galiba.. Çünkü herkesin ondan anladığı ve aldığı şey farklı farklı..

-Evet, bunu kendi sözünü de kapsayacak şekilde şöyle ifade ediyor: “Bizim sözümüz subaşının suyu gibidir. Subaşı suyu bıraktığında su nereyi sulayacağını nerden bilsin? Hıyar tarlasına mı, soğana mı, lahanaya mı, gülbahçesine mi? Şunu bilirim ki ağızından su çok geliyorsa orada sulanacak kurak

yer çok, azsa küçük bir yerdir.. Kudsi hadiste denmiştir ki: “Tanrı dinleyenlerin himmeti kadar vaize söz gücü verir.” Ben kunduracıyım, derim çok ama deriyi ayağın büyüklüğüne göre keserim, kumaşım çok ama elbiseyi bedene göre biçerim. Yerde gözü kulağı olmayan bir hayvancık yaşar. Tanrı hasisliğinden mi ona göz kulak vermedi? Hayır ihtiyacı olmadığından. İhtiyacı olmayana verilen şey ona yüküdür. Mesela marangozun testere, keser, törpü ve diğer aletlerini al diye bir terziye versen bu ona sadece yük olur. O yer altı hayvancığ gibi bu dünyada da bazı insanlar bu dünyanın karanlığıyla yetindikleri ona razı oldukları, Tanrı didarını özlemedikleri için onların basiret gözüne, akıl kulağına ihtiyacı yoktur. Bunlar o tarafa gitmek isteyenlere lazım. İstemeyene niye verilsin, (F. 162).

-Kader deyince insan onunla birlikte iradeyi de hatırlıyor. Bazı insanlar kendi inançsızlıklarını ve kötü işlerini kadere yüklüyorlar. Mevlana bu konuda neler söylüyor?

-Hem Mevlana hem de bütün ehl-i sünnet âlimlerine göre insanın küfrünün kabahat, ibadetinin fazilet olması da ondaki irade dolayısıyladır. Allah insana yapamayacağı yükü yüklemeyebilir ve onu ancak yapabildiklerinden sorumlu tutar.. Şimdi Mesnevi’de yer alan cebriliğin suçları meşrulaştırmak için kullanılmasına ait örneklerden birini mealen aktaralım:

Bir hırsız kendisini yakalayan polise dedi ki:

-Her ne yaptıysam Hakk’ın takdiriyle oldu, benim suçum yok.

O da hırsızın sırtına bir sopa indirdi ve:

-Emin ol ki ben de şu an her ne yapıyorsam tamamen Hakk’ın takdiriyledir, dedi, (5/124).

-Şimdiye kadar Mevlana’nın yorumuyla imanın çeşitli yönleri üzerinde durduk. Son olarak şunu sorayım: Günümüzde bazıları Mevlana’yı dinler üstü bir konumda görmek istiyor. Mevlana’nın fikirleri bu tip yorumlara açık mı?

-Mevlana bir nevi kerametle bu isnatlara önceden cevap vererek şöyle diyor: “Ben Kur’an’ın hizmetkârı ve seçilmiş olan Muhammed’in yolunun tozuyum. Bu konuda bana başka bir söz isnat edilirse ben o sözden de onu isnat edenden de şikâyetçi ve davacıyım”. Hemen bütün eserleri ve bilhassa Mecalis-i Seba bu büyük sevginin ifadesi olan naatlerle doludur. Mevlana, Peygamber’in sünnetine uymanın önemi hakkındaki şu hadis-i şerifi uzun uzadıya açıklar: “Ümmetimin kıymetten düşmesi ahlaken düşmelerine bağlıdır. O zamanlarda benim sünnetime bağlı olanlardan başkasına kurtuluş yoktur. Onlara yüz bin şehit derecesi vardır.” (F. 12). Yine: “Âlemi senin için yarattım.” kudsi hadisine atıfta bulunan Mevlana’ya göre gelip geçen bütün nebiler ve veliler O’nun gölgesi gibidir. Bir eve gölge, gölge sahibinden önce girse bile gerçekte giren yine gölge sahibidir. Dolayısıyla diğer peygamberler geliş bakımından önce iseler de bu öncelik itibarıdır. Nasıl el, ayak ve bütün organlar her ne yaparsa faziletleri akla ait ise diğer bütün peygamberlerin fazileti de yine hepsinin varlık sebebi olan Hz. Peygamber’e aittir.” (F. 158).

-Peki onun diğer dinlere bakışı nasıl?

-İslam, Hz. Muhammed’le birlikte diğer bütün peygamberlerin de tasdikini şart koşmakla birlikte son din olmak bakımından diğer bütün dinleri tamamlamış ve onları yürürlükten kaldırmıştır. Aşağıdaki alıntılar Mevlana’nın bu mealdeki fikirlerini özetlemektedir:

Babamızdan böyle duyduk

Hristiyanlar, biz babamızdan böyle duyduk, diyorlar ve İslam’ı kabule yanaşmıyorlar.

Peki, eğer babandan kalp (sahte) bir para yahut bozuk altın kalsa onu sen saf bir altınla değiştirmez misin? Yoksa hatı-

ra diye bozuk altını mı üstün tutarsın? Babandan sana çolak bir el kalsa, doktor da onu düzeltmek istese ona karşı çıkar da:

-Bu el bana babamdan böyle kalmıştır, der misin? Yine babanın yaşayıp öldüğü çorak ve hastalıklı bir yurttan seni suyu ve havası temiz bir yurda iletmek isteseler, istemem der de oraya yapışıp kalır mısın? Tanrı sana babanın aklından farklı bir akıl, farklı bir göz ve farklı bir temyiz kabiliyeti vermiştir. Sen, seni yokluğa sürükleyen babanın aklına değil, varlığa götüren akla uy.

Yoraş

Yoraş'ın babası eskici idi. Sultana intisap edince sultan ona edep erkan ve silah kullanma sanatını öğretti.

Yoraş:

-Biz babamızdan eskici olarak dünyaya geldik ve başka şey istemeyiz, bana bir eskici dükkânı aç, demedi.

Köpek bile sultanın avcısı olduktan sonra viranelerde yatmayı, çöplerde eşinmeyi bırakır da nail olduğu iyiliklerin peşinden gider. Doğan da böyledir. Mademki hayvan bile ana babasından kalandan daha iyisini bulunca ona sarılıyor, temyiz konusunda insanın ondan da düşük olması ne kötü şey.

İslam'ın tek geçer din olduğu konusundaki bu net ifadelerle rağmen Mevlana, diğer dinlere karşı da olabildiğine hoşgörü sahibidir ve her din mensubunun kendi yolunca Hakk'ı aradığının farkındadır. Konya Rumları zaman zaman Mevlana'nın sohbetlerine katılmakta o feyiz çeşmesinden istifade etmekteydiler. Yine böyle bir mecliste o konuşurken birtakım İseviler de onu dinliyordu. Bunlar Türkçe bilmedikleri hâlde anlatılan söze göre üzülüyor, seviniyor, ağlıyor, çeşitli hâller gösteriyorlardı. Mecliste biri onları küçümseyerek:

-Müslümanlar bile bu sözlerin binde birini anlamazken bunların ağlamasından ne olacak, dedi.

Mevlana dedi ki:

-Sözün kendisini anlamaları şart değil, onlar sözün özünü anlıyorlar. Biliyorlar ki Tanrı'dan, Tanrı'nın rızık vericiliğinden, bağışından, cezasından söz ediliyor. Bu sözlerde sevdiklerinin kokusunu alıyorlar ve etkileniyorlar. Bütün insanlar candan Tanrı'yı sever ve O'na yalvarırlar. Ancak candaki imanın bir ismi yoktur. Bu iman söz oluşuna akınca donar, şekillenir ve isim kazanır, iman ve küfür adını alır, (F. 145).

-İman bahsiyle ilgili bu kadar örnekle yetinelim ve şimdi onun gereği olan ibadetler üzerinde duralım.

İbadet

-Her dinde belli ibadetler var. Allah bizden niçin kendisine ibadet etmemizi istiyor?

-İstiyor, çünkü ibadet bir kulluk bilincidir. İlahî nefhadan payına bir hisse düşmüş olan insan, içinde daima potansiyel bir Tanrılık iddiası taşır. Bazen ise gücünün kaynağını unutarak egosunu şişirdikçe şişirir ve Firavunlaşır. İşte ibadet hem Allah'a yakınlık vesilesi hem de insanın ilahlık davasına kalkışmaması için bir hatırlatmadır. Diğer taraftan "İnsanın namaz kılmayı arzu edişi, oruç tutuşu, hep Hakk'ın kulunu kendine çekişindedir," (D. K. I-375).

Gerçi "Cihad ve oruç güçtür, çetindir. Fakat bu güçlük ve çetinlik, Allah'ın, kulu kendinden uzaklaştırmasından daha iyidir, (VI. 1769). Sonra ibadetlerin bir kısmının topluma bakan yönleri de var. Ve yine ibadetin de sahibisi ve göstermelik olanı söz konusu.. Mevlana gerçek ibadetlerin anlamı ve insana hangi bilinci kazandırması gerektiği hakkında şu yorumları yapıyor:

Bu namaz, oruç, hacc ve cihad da inanışa tanıktır

Oruç der ki: “Bu, helalden çekindi, bil ki harama ulaşma-
sına artık imkân yok.”

Zekât der ki: “Kendi malını bile veriyor, artık, kendisiyle aynı dinde, aynı yolda olandan nasıl çalar?” (V. 183-199). Ama bunlar yalancı şahit iseler -yalancı şahit makbul olmadığı gibi- ilahî adaletin hâkimince şahitlikleri kabul edilmez.. Aldatma amaçlı ibadet avcının saçtığı tane gibi, tuzaktan ibadettir. Kedi de oruç tutar gözüdür ama acemi bir avın yolunu gözler. Hasılı bu ibadetler senin iman ve itikadına şahittir ama önce şahitlerin tezkiesi lazım. Böyle olmayanın hâli gündüz dikip gece sökenin hâline benzer, (5/9).

-Peki Hak katında makbul ve muteber ibadet nasıl olur?
Bu tür ibadetin özelliği nedir?

-Mevlana aşağıdaki beyitlerde bunun ip uçlarını veriyor:

Zevk bâyed ta dehed tâat ber
Mağz bâyed ta dehed dâne seçer

İhtiyar âmed ibadetrâ nemek
Ver ne migerded benâhâh in felek

Bu beyitlerde Hz. Mevlana ibadeti bir çekirdek yahut bir fidan dikmeye benzetiyor. İnsan fidanı meyve yemek için diker, tohumu ürünü için toprağa atar. Peki toprağa attığımız her çekirdek yeşerir, diktiğimiz her fidan meyve verir mi? Tabii ki hayır. Çekirdekte öz olmalı ki filizlenebilsin, fidan bir meyve fidanı olmalı ki ürün versin. Meyvesiz fidan diken, özsüz çekirdek atan kendi emeğini heba etmiştir. Mevlana’ya göre ibadetin özlü olup olmadığına göstergesi de manevi zevktir; onun tadı tuzu sevgi, istek ve aşktır. Yoksa? Yoksa insan dönüp duran ama ne yaptığından haberi olmayan fe-

leğin durumuna düşer. Dönüş bakımından feleğin yaptığı da hacının tavafına benzer; ama bu dönüşlerden biri iradidir, bir amaca yöneliktir; diğeri gayrı ihtiyaridir. Bu iki hareket nasıl eşit değilse görünüş bakımından aynı olan iki ibadet de öz olarak birbirine denk olmaz. Demek ki ki gerçek ibadet Hak- k'ın huzurunda her şeyi unutmaktır. O, bununla ilgili olarak şu örneği veriyor: Bir sultan makbul bir dervişe: “Tanrı'nın tecellisine mazhar olduğunda beni an.” demişti.

Beriki:

-O an değil seni, ben kendimi de unuturum, dedi.

Tanrı katında makbul olan durum da budur. Tanrı bir adamı seçip kendi varlığında yok ederse onun eteğine yapışanların dileğini de onunkiyle birlikte yerine getirir. Bu şuna benzer: Bir sultanın has bir kölesi vardı. Köle sultanın huzuruna çıkmadan önce dilek sahipleri sultana göstermesi için dilekçeler yazıp verirlerdi. Ancak o sultanın huzurunda kendisini kaybederdi. Sultan, bu kulun acep nesi var diye ceplerine bakar ve dilek sahiplerinin her birinin dilekçesine hacetlerini yazar kordu, (F. 20).

Netice şu ki ibadetten maksat aşktır, manadır, şekil din- den dine değişebilir

-Değişebilir mi? Biraz daha açsak..

-Hz. Peygamber'den önce namaz ve oruç şekil olarak bu şekilde değildi, fakat o dinlerde de namaz ve oruç vardı. Yine Musa, İsa ve başkaları zamanında da Kur'an vardı ama Arapça değildi. Demek ki devam eden şey manadır. Mesela sen: “İlaç tesirini gösterdi dediğin zaman kastettiğin şey ilacın manasıdır, sureti değildir.” (F. 113). “İbadet ve zikir gönüldeki iman ateşini alevlendiren yelpazelerdir. Ama o ateş yoksa zikir ve ibadet külü üflemeğe benzer.” (MS. 74). Kur'an okumak da böyledir. Okuduğu şeyin manasından haberi olmayan ha-

fızın durumu ceviz oynayan çocuğa benzer. Cevizden maksat meyvesi ve yağıdır. Ama ceviz oynayan çocuğa sen ceviz içi ve yağı versen onu almaz. Çünkü ceviz hışır hışır ses çıkarır be-riki çıkarmaz. Sahabe Kur'an'ı adeta yerdı. Bir batman ekmek yemek bile zordur ama çiğneyip çiğneyip atarsan yüz bin mer-kep yükü ekmek yemek mümkündür. Manasından habersiz ve amelsiz Kur'an okuyanın hâli böyle çiğneyip çiğneyip tükü-renin hâli gibidir.. Hadisteki: "Ne kadar Kur'an okuyan vardır ki Kur'an onlara lanet eder." sözü bunlar içindir, (F. 122).

-Bazıları kalpteki sevgiyi ibadet için kâfi sayıyor. Sırf sev-giden ibaret şekilsiz ve sözsüz bir ibadet düşünülebilir mi?

-Mevlana'ya göre kesinlikle hayır. "Her mana bir şekil-le zuhur eder. İman kalptedir ama onu sözle ikrar etmezsen iman etmiş olmazsın. Namaz da fiildir ama Kur'an okumazsan namaz da sahih olmaz. Demek ki sözün ve şeklin bir değeri yoktur, demek yanlışdır, (F. 113). Keza aşağıdaki beyitlerde de Mevlana ibadeti sevginin şahidi ve dostun dosta götürdüğü hediye olarak niteliyor: Sevgi (kulluk), düşünce ve manadan ibaret olsaydı, bize oruç ve namaz lüzumlu olmazdı. Bağlılık ve sevgiden bir eser olsun diye dostlar birbirine armağan su-narlar. O armağanlar, bağlılığın ve sevginin şahitleridir. Yani onlarda samimiyet ve beraberlik gizlidir. O ihsanlar, gönülden meydana gelen sevginin görünen şahitleridir, (I/2625-2628).

-Mevlana en çok hangi ibadetler üzerinde duruyor?

-Mevlana özellikle iki ibadete vurgu yapıyor: İnsanın ma-nevi miracı olan namaz ve ilahî bir ikram olan oruç.. Mevla-na'ya göre iki türlü namaz var: Biri beş vakit namaz, diğeri 24 saati kapsayan namaz. Bunlardan ilki avamın ikincisi âşıkların namazıdır.

-İki rekât namaz dünya ve dünyada olan şeylerden hayır-lıdır, hadisi ne manaya gelir?

-Mevlana'ya göre şu manaya gelir: “Bu söz doğrudur ama herkes için değil. Bu iki rekat namazı kılamamayı dünya ve dünyada olan her şeyi kaybetmekten daha önemli gören kimse içindir.” (F. 28).

-Peki dünyada namazdan daha değerli bir şey var mı?

-Meclisindeki biri böyle sorunca Mevlana şu cevabı vermişti: “İman namazdan iyidir. Çünkü biri beş vakit öbürü ise her zaman farzdır. Biri mazeretle düşebilir, berikininse hiç mazereti yoktur. İmansız namaz faydasızdır ama namazsız imanın faydası var. Sonra namaz her dinde başka başkadır, imansa hiçbir dinde değişmez.” (F. 46).

-Yukarıda âşıkların namazı demiştiniz.. Bundan kasıt ne?

-Aşağıdaki beyitte esas olarak Hakk'ın huzurunda bulunmaktan ibaret olan böyle bir namazı ve o namazın saliklerini bak ne güzel tasvir ediyor: “Ger dü çeşm-i Hak-şinâs âmed türâ. Dost pür bin arsa-i her dü-serâ.” Eğer gerçeği gören iki göze sahip olursan her iki âlemin de baştan başa Hak'la ve Hakk'ın tecellileriyle dolu olduğunu görürsün, (6/3261).

-Böyle olunca da neyi seversek sevelim aslında O'nu sevmiş oluyoruz değil mi? İkinci olarak Cenab-ı Hak niçin böyle perdeli tecelli etmekte?

-Önemli iki soru.. Bak her ikisinin cevabını Mevlana'dan dinleyelim: “İnsanın ana baba, eş dost, bağ bahçe gibi bin bir şeye yönelen sevgisi aslında birer peçedir. Dünyadan göçüp o padişahı peçesiz görünce herkes bütün bu isteklerinin örtü olup sadece O'nu istediğini anlar. Peki Padişah neden perdeli tecelli etmekte? Bunun cevabı şu: Güneş sayesinde görüyor, yürüyor, ısınıyoruz. Meyveler onunla tatlanıyor, ekinler onunla büyüyor, ama güneş biraz yaklaşıp yakar kavurur. Ulu Tanrı perdeyle tecelli edince de dağlar sümbül ve lalelerle donanır, ama peçesiz tecelli edince Tur gibi dağlar bile alt üst olur,” (F. 50).

Perdeli de olsa her yerde Hakk'ı görmenin sonucu daima namazda olmaktır. Mevlana'ya göre balık için su neyse gerçek âşık için de tecelli odur: “Gerçi günlük namaz beş vakittir ama âşıklar daimi namazdadırlar. Zira onların başındaki sarhoşluk değil beş vakitle nice yüz binlerce vakitte dahi teskin olmaz. “Beni az ziyaret et” emrine bu vahdet denizinin balıkları dahil değildir, zira onlar denizsiz ölürler. Bir an ayrılık âşığa bir yıl gibidir; bir yıllık vuslatsa sanki bir hayal. Aşk susuzdur; o da kendisine susayanı arar, aşk ve âşık geceyle gündüz gibi birbirini takip eder. Aşk âşık için bizatihi kendisidir. Hiç kimse kendi kendisine “Beni az ziyaret et” demez. Yine hiç kimse kendisine nöbetle dostluk etmez,” (6/2694).

-Bu anlatılanlar, sanki cenneti dünyaya taşımak gibi bir şey...

-Gerçekten öyle. Nitekim Mevlana bu manada şunları söylüyor: “Eğer âşıkсан şunu bil! Yükseklik alçaklık, değer ve değersizlik sevgiliye göredir. İstersen çukurda ol ona yakınsan bil ki yerin gök tahtı. Şayet onsuz isen göklerde de olsan say ki yerin zir-i zemin. Çünkü Sevgili cennettir ve cennet sevgilinin bulunduğu yerdir. Sevgilisiz cennetse cehennem. Ona sahip olanın eksigi yoktur, onsuz olanın ise varlığı bir vehim. O hâlde sen mevkiye makama bakma, sevgiliyi yanına getirmeye bak.”

-Namaz bahsi bize bir fikir verdi. Şimdi de Mevlana'nın oruç hakkındaki düşüncelerini görelim.

-Hayatı boyunca az yiyen ve bazen 3 günde bir iftar eden Hz. Mevlana ibadetler arasında oruca özel bir önem atfediyor. Onu ilahi bir ikram ve can diriliği ve ruhun nefes alması olarak niteliyor. Orucu çeşitli yönleriyle ele alan şiirleri arasından seçtiğimiz aşağıdaki beyitler oruç sevgisinin coşkunu ifadeleri:

Ramazan geldi; aşk ve iman padişahının sancağı erişti!
Artık maddî yiyeceklerden elini çek! Çünkü göklerden manevî rızık geldi ve can sofrası kuruldu!

Can, bedenin hantallığından kurtuldu; tabiatımızın isteklerinin eli bağlandı! Aşk ve iman ordusu geldi, sapıklık ve imansızlık ordusunu kırdı geçirdi!

Bir bakıma oruç, bizim kurtuluşumuzun kurbanı sayılır; bizim canımız, onun yüzünden dirilik elde edecektir!

Bizi kötü işler, günahlar işlemeye teşvik eden kirlî nefsimiz, arınmaya, temizlenmeye muhtaçtı!

Ramazan gelince, günah zindanının kapısı kırıldı; can, nefsin esaretinden kurtuldu, miraca çıktı, sevgiliye kavuştu!

Ramazan günlerinde sarkıtılan merhamet ipine sarıl da, şu beden kuyusundaki hapisten kendini kurtar! Yusuf aleyhisselam kuyunun ağzına geldi, seni çağırıyor; çabuk ol, vakit geçirme!

İsa aleyhisselam isteklerden, beden eşeğinin arzularından kurtulunca, duası kabul edildi! Sen de nefsanî isteklerden temizlen, elini yıka! Çünkü gökyüzünden manevî yemeklerle dolu sofraya geldi! (D. K. I. 459).

Sen, orucu, şaşılacak acayip meziyetleri bulunan bir şey olarak bil! Oruç, insana can bağışlar. Gönül lutfeder. Sen, şaşılacak bir şey görmek istersen, oruca şaş!

Sen, göklere çıkmak, Mi'rac etmek sevdasındaysan, şunu bil ki, oruç, senin önüne getirilmiş bir Arap atıdır.

Oruç, can gözünün açılması için bedenleri kör eder. Senin gönül gözün kör de o yüzden kıldığın namazlar, yaptığın ibadetler sana o aydınlığı vermiyor, hakikati göstermiyor.

Oruç, insan şeklindeki hayvanın hayvanlığını giderir. Bu yüzdendir ki oruç, insanın insanlığını olgunlaştırmaya mahsustur.

Âşıkların hayatı, beden matbahı yüzünden kararmıştı. İşte oruç, o matbahları aydınlatmak için çıktı geldi.

Dünyada şeytanın karnını deşen bir bıçağa benzeyen oruçtan daha fazla şeytan öldürücü, nefsin kanını dökücü bir şey var mı?

Padişahlar padişahının kapısında kendisine gizli, özel bir vazife verilmiş, çabucak faydalı olan, kâr bağışlayan kim var? Kim olacak? Oruç!

Oruç, özlem çekenlerin gönüllerini, canlarını öyle tazeleştirir ki, zavallı balığı bile su o kadar tazeleştirmez.

Nefis ile savaşa girişen mücahidin, gönül maksadına ulaşması yolunda oruç, yüz binlerce yardımcı canın yaşayışından daha da iyidir.

İslam'ın binası şu beş direk üstüne kurulmuştur: “Keli-me-i Şehadet, Zekât, Hac, Oruç, Namaz.” Allah’a yemin ederim ki, bu direklerin en kuvvetlisi, en büyüğü oruçtur!

Cenab-ı Hak, bu beş direğin her birinde orucu, orucun kaderini gizlemiştir. Zaten oruç kadir gecesi gibi gizlidir.

Oruç, Allah'ın has kullarına Hz. Süleyman'ın saltanatını bağışlayan bir yüzüktür yahut da taçtır. Onu ancak seçkin kullarının başlarına giydirir.

Oruçlunun gülüşü, oruçsuzun secdedeki hâlimden iyidir. Çünkü oruç, o Rahman'ın sofrasına oturtacaktır.

Sen farkında değilsin ama, yemek yediğin vakit, için pislikle dolar. Oruç hamama benzer.

Seni maddî ve manevî kirliliklerden, bütün kötülüklerden temizler.

Sen, hiç bilgi nuruyla nurlanmış bir hayvan gördün mü? Beden de bir hayvandır. Hayvanın ardına düşüp de orucu bırakma!

Sen vahdet denizinden ayrı düşmüş bir damla gibisin. Sen aslına nasıl ulaşacaksın? İşte oruç, sel gibi, yağmur gibi seni alır, denize ulaştırır.

Nefsine savaşa girişince; “Ben orucu öyle ucuza satmam!” diye kendini yere at, ellerini çırp, ayaklarını vur, diret!

Nefsin gönlüne musallat olmuş bir Rüstem’dir ama, oruç onu gül yaprağı gibi tır tır titretir.

İçinde âb-ı hayatın gizlendiği bir karanlıktan bahsederler. Aklı başında olanlara o karanlık, oruçtur.

Sen, canının içinde Kur’an nurunu istiyorsan, şunu bil ki, oruç bütün Kur’an’ın tertemiz nurunun sırrıdır.

Gök sofralarının, ruha mahsus sofraların başına tertemiz kişiler oturturlar. İşte oruç, sana, onlarla bir kaptan yemek yedirir.

Oruç seni gün gibi gönlü aydın, canı saf bir hâle kor. Sonra da padişahla buluşma bayram gününde varlığını kurban eder, seni varlıktan ve benlikten kurtarır.

Oruç ayına girdiğin zaman, o aya kavuştuğun için Hak’a şükrederek, sevinerek, neşeli olarak gir! Çünkü Ramazanın gelişinden üzülenlere, gamlılara oruç haramdır. Onlar, oruca layık değillerdir, (D. K. II. 803).

Ey gönül! Oruçlu iken Allah’a misafirsin; sana gökyüzü sofrası yakışır!

Sen, bu mübarek ayda cehennem kapısını kapadın! Böylece sen, cennetten binlerce kapı açarsın! (D. K. III. 1326).

-Gerçekten bütün İslam edebiyatlarında oruç sevgisinin benzeri bulunamayacak örnekleri bunlar. İbadetle ilgili son sorum şu: Çevremizde sık sık bazılarının şöyle düşündüğüne şahit oluruz: Madem ben ibadetlerimi yerine getiriyorum; dünyayı da ahireti de hak ettim gitti!

-Acaba gerçekten böyle mi? Gerçekten yaptığımız ibadetler dünya ve cennet nimetlerinin karşılığı olabilir mi?

-Böyle bir şey mümkün mü? İbadet, verilen nimetin karşılığı değil vesilesi olabilir ancak. Aşağıdaki hikâyeye bunun güzel bir misali.

İbadetin ücreti ve bir testi su

Çölde yaşayan bir bedevi ailesi varmış. Bir gece karısı bedeviye şu yollu sızlanmış:

-A efendi! Bizim bu hâlimiz ne olacak? Bu fakirliğimizin sonu neye varacak? Duydum ki Bağdat'ta adil ve cömert bir hâlife varmış ve şehir onun cömertliğiyle bahara dönmüş. Dediklerine göre kimse onun kapısından boş dönmemiş. Sen de kalkıp gitsen ve hâlimizi arz etsen. Umulur ki elin boş dönmezsün.

-İyi ama hanım, oraya eli boş gidilmez ki. Bir şey istemek için de bir şey götürmek lazım.

Bizimse o saraya layık neyimiz var!

Biraz düşünen kadının aklına şu gelmiş:

-Testimizdeki yağmur suyu var ya! Şehirde böyle arı duru suyu nereden bulacaklar. Onlara bundan makbul hediye olmaz. Şimdi ben testinin ağzını söyleyim, kapatayım, sen de onu sırtlayıp Bağdat'ın yoluna düş.

Hikâyenin sonunu beklemeden hemen belirtelim ki buradaki testi vücudu, su ise ibadet, taat ve marifeti temsil ediyor. Peki padişah? Şüphesiz o da bu varlık ülkesinin sahibini. Bu durumda, bedevi, neyi kime hediye götürecektir? O zavalı kimin malını kime satacak? Hasılı bir testi suyu padişaha götürme fikri bedevinin pek aklına yatmamış ama hanımını memnun etmek için yola düşmekten başka çare de bulamamış.. Zahmetle çölü aşan bedevi nihayet şehre ulaşınca sora sora sarayı bulmuş. Sultan, huzuruna çıkarılan bedeviye iltifat etmiş ve hediyesini kabul ederek hizmetçilerine şöyle emretmiş:

-Bu çok değerli ve makbul bir sudur, her damlası bir altın eder. Hemen testi boşaltıp içeri altınla doldurun sonra da misafirimizi nehir yoluyla memleketine geri götürün!

Zavallı bedevi önce söylenenleri gerçek sanmış ve içinden:

-Meğer bizim hanım haklıymış, getirdiğim su sarayda pek makbul bir hediyeymiş, diye geçirmiş. Fakat az sonra hizmetçiler onu sandala bindirmek üzere Dicle kıyısına indirdiklerinde derya gibi akan nehrin büyüklüğü ve berraklığı karşısında bedevinin aklı şaşmış. Sonra suya eğilip bir avuç almış ve ağzına götürmüş ki ne görsün! Su şerbetten daha leziz değil mi! Bunun üzerine bizimki az evvelki fikrinden utanmış ve kendisini kınamaya başlamış:

-Vah bana, vah benim zavallı anlayışına! Sarayının kapısından böyle deniz gibi arı duru bir su akan padişah hiç benim testimdeki o acı ve tozlu suya tenezzül eder mi! Meğer onun hediyemi kabul edişi yine kendi merhametinden ve lutfundan imiş. Anlaşılan o bana, beni utandırmadan bir lutufta bulunmak istemiş de lutfunu o bir testi suyun karşılığı gibi göstermiş, (1/91).

Bu anlatılanlardan şu ortaya çıkıyor: Bizim ibadetlerimiz ve taatlerimiz katiiyen cennetin ve cemalin bedeli olamaz. Zaten bu mülkün sahibi olan Cenab-ı Hakk'ın bizim kendisine arz ettiğimiz şeylere ihtiyacı yoktur. O bize cenneti vermek için bu ibadetleri birer bahane mesabesinde kabul buyurur. Hepsı bu! Ârif kişi bunu bilen kişidir. Bu yüzden şöyle demiştir: Zahit amaline bakmış güvenip yatmıştır.

Ârifin gözleri amelini söküp atmıştır, (MS. 124).

-Dua da bir tür ibadet sayılır değil mi?

-Elbette, dua ibadet hatta ibadetin özüdür. Ama en makbul dua insanın başkası için yaptığı duadır.. Bunun yolu da yaptığı iyiliklerle başkalarının duasını almaktır. Aşağıdaki nükte de bunu anlatmakta.

Günah işlememiş ağzın duası

İnsan başkasının ağzıyla dua edebilir mi? Bu bize imkansız görünür. Ama Cenab-ı Hak bir gün Hz. Musa'ya bunun nasıl olabileceğini göstermek üzere:

-Bir şey isteyeceğin zaman bana günah işlememiş bir ağızla dua et, buyurmuş.. Hz. Musa:

-Bende öyle bir ağız yok, deyince Cenab-ı Hak buyurmuş ki:

-O hâlde başkasının ağzıyla dua et. Zira sen başkasının ağzıyla günah işleyemezsin.

-Ya Rabbi, ben başkasının ağzıyla nasıl dua edebilirim?

-İnsanlara iyilik yapmak için gayret et ve hayır dua al. Öyle ki birçok ağız gece gündüz sana dua etsinler, (3/8).

Ne güzel bir dua şekli!

Dosta dönüş

-Nihayet en baştaki nüktemizde andığımız görevli memurun padişaha dönüp hesap verme zamanı yaklaştı. Onunla birlikte biz de soru-cevap faslımızın sonuna geldik.. Okuyucularımıza hatırlatmak için bir kere daha soralım: O memur dünyadan nasıl bir sonuçla dönmeli ki padişah katında hüsn-i kabul görsün, yüzgeri edilmesin.

-Hz. Mevlana kâinatın var oluş sebebini insana bağlıyor. Nasıl ki ağaç dikmekten maksat meyve elde etmekse, bu kâinat ağacının var oluşu da onun en olgun meyvesi olan güzel insanı elde etmek içindir. Gerçi ağacın kökleri, dal ve yaprakları meyveden önce çıkar ama meyve hepsinden daha kıymetlidir. Var oluş sırası bakımından diğer canlılardan sonra olan insanın durumu da buna benzer, (2/36-37). İnsan kendini güzelleştirerek Hakk'a layık bir kul hâline geldiği takdirde yaratılış amacını gerçekleştirmiş olur. Ama her başarı veya başarısızlık bir sınava bağlıdır. Ekincinin başarısı hasat mevsimi

belli olur, insanınki de hasat mevsimi olan ölümle. Mevlana ölümün hikmetini işte buna bağlıyor.

Allah niye öldürür

Bir gün Hz. Musa Cenab-ı Hakk'a yüz tuttu ve:

-Ya Rabbi! Bunca mahluku önce özene bezene yaratıp sonra Azrail'in tırpanına hedef etmenin, öldürmenin hikmeti nedir, diye sordu. Hak Tealâ:

-Bunun hikmetini bilmek mi istiyorsun? O hâlde şimdi git toprağına tohum ek, hasat vakti sorunun cevabını alacaksın, dedi. Hz. Musa mahsul olgunlaşınca orakla kesip harmanda dövmeye başladı. O zaman gaibten bir ses geldi:

-Ya Musa, o büyüttüğün ekinleri niçin şimdi kesip yok ediyorsun? Hz. Musa:

-Kesme sebebim şu ki, tane ile saman birbirinden ayrıl-sın; buğday buğday ambarına, saman samanlığa gitsin. İkisini ayırmak için harman yaptım, dedi.

-İşte ben de bunun gibi olgunla ham seçilsin, iyi kötüden ayrıl-sın diye ölümü ve ruhların harmanı olan mahşeri halk et-tim, (4/115).

-Harman yerinde buğday el üstünde tutulur, samansa ayak altında kalır. O hâlde ölümden sonra elinde dosta götürülecek böyle bir can buğdayı olan için ölüm pek zor olmasa gerek

-Pek tabi. Gerçekte korkunç olan ölüm değil ölüm aynasında ortaya çıkan gerçek yüzümüzdür. Çünkü ölümün kendi rengi yoktur, o güzeli güzel, çirkinini çirkin gösterir. Güzeli olan ölümü iştiaqla bekler. Ölüm onun gözünde dostun dostu kavuşmasıdır. Diğer taraftan canın karşılığı candan çok değerli bir şey olunca ölüm kârlı bir alışveriş hâline gelmekte. Mevlana bunu şöyle açıklıyor: "Can ondan daha azizi olmadığı

için azizdir, ondan daha azizi olunca can da kıymetten düşer, hor kalır.” Bu durumda insan kıymetsiz canını daha kıymetli ile değiştirmekte tereddüt etmez. O, buna örnek olmak üzere Hz. Hamza ile ilgili şu nükteyi naklediyor:

Hz. Hamza'nın gözünde ölüm

Hz Hamza yaşlı hâlinde savaflara zırhsız girmeye başlamıştı.

Ona:

-Sen genç ve daha güçlü olduğun zamanlarda bile ihtiyatı elden bırakmaz ve zırhsız gezmezdin. Şimdi kocadığın hâlde bu tedbirsizlik nedendir? Niçin, “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” emrine uymazsın, dediler.

O da:

-O zaman bana dünyayı terk etmek bir yokluk gibi, bir ejderin ağzına atılmak gibi görünürdü. Kimse kendini ejderin ağzına atmak istemez. Ama şimdi ben bir sevgiliyi arar gibi ölümü arıyorum. Ölüm benim için bir tehlike değil ki ondan kaçayım. Kimin için tehlikeyse ölümden o kaçsın ve: “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.” emrine o uysun, (4/131). Demek ki ölümün çirkinliği gidince o hâl artık ölüm olmaz. Zahirten ölüm gibiyse de aslında o bir kavuşmadır, (4/177). Kafes içinde bir kuşu bahçeye koysan zavallı kuş dışarıdaki hemcinslerine özenir, bahçeye çıkmaya can atar. Bunu başaramasa bile o hevesle başını ayağını dışarı çıkarır. Ama hemen yanı başında pusuya yatıp onun çıkmasını gözetten bir kedi varsa o zaman can korkusuyla ister ki kafesin içinde yüz kafes daha olsun. İşte ölümden korkanlar gerçekte ölümün arkasından gelecek olan şeyden korkanlardır.

-Hz. Hamza'nın davranışı, Mevlana'nın ölümü niçin bir şeb-i arus (düğün gecesi) olarak kabul ettiğini anlamamızı ko-

laylaştırıyor. Peki ama tekrar soralım, Allah kendi huzuruna vardığımızda bizden tam olarak ne ister?

-O bizden yine bizi ister. Geçmiş bölümlerde olmak ve sahip olmak arasındaki farktan söz etmiştik.. Mülkün sahibi olan Cenab-ı Hak neye sahip olduğumuza değil ne olduğumuza bakacak ve ona göre hükmedecek. Oraya biz başka şeyleri değil bizatihi kendimizi, kendi kalbimizi ve ruhumuzu götüreceğiz. Hz. Mevlana bundan başka hiçbir şeyin o kapıda geçerli olmadığını izah için Hz. Süleyman’la Belkis arasındaki şu olayı kullanıyor:

Bana kendini getir

Hz. Süleyman’ın Hakk’a davet mektubu Belkis’a ulaştınca o, mektubun üslubundan bunun ulu bir zattan geldiğini anladı. Davete icabet yerine onu hediyeleriyle yatıştırmak istedi ve 40 deve yükü altın gönderdi. Ancak hediyeleri götüren elçiler Hz. Süleyman’ın ülkesine yaklaşınca yolların bile altınla döşeli olduğunu görerek şaşkınlara uğradılar ve taşıdıkları hediyelerden utanıp geri dönmek istediler. Fakat elçi olduklarından mecburen görevlerini yerine getirmek üzere yollarına devam ettiler.. Hz. Süleyman huzuruna çıkan elçilere şöyle dedi:

-Bu getirdiğiniz şeyler olsa olsa katırların boynunu süsler. Bana bunlar değil bizzat siz lazımsınız. Zaten sizin kendinize ait sandığınız bu mal mülk sadece emanettir. O mal kimseye esir olmaz, elden ele dolaşır, durur. Ayrıca ben sizden davetim karşılığında bir ücret de istemiyorum; onun ücreti Hak katındadır.. O hâlde buraya hediye olarak kendinizi getirin. Kalbinizden yıldızlara tapmayı çıkarıp Allah’a iman edin, (4/25). Demek ki Süleyman Belkis’a, Cenab-ı Hak da bizzat bize, bizim gönlümüze talip. Mevlana’ya göre mülkün sahibi olan Cenab-ı Hak da mahşer gününde insanlara: “Kıyamet günü

için bir armağanınız var mı? Sizi nasıl yarattıysak öyle azıksız olarak eliniz boş mu bana geldiniz?” diye soracak ve ne istediğini de şöyle belirtecek: “Mâ zebânra nenegirim ü kârla. Mâ revânra bingirim ü hârla.” Yani; benim kıymet verdiğim ve baktığım şey ne düzgün konuşma, ne kılık kıyafet ne de mal mülktür. Ben insanın kalp güzelliğine ve hâlinin düzgün olup olmadığına bakarım, (2/1776).

Bu ifadelerle Mevlana şu mealdeki ayete tercüman oluyor: “Hesap günü ne mal mülk ne de çocuklar insana bir fayda sağlamaz. Allah’ın huzuruna tertemiz bir kalp getirebilenler.. getirdikleri şeyden bir fayda görecektir olanlar işte onlardır.” Bir Türk şairi bu ayete ne güzel tercüman olmuş: “Sanma ki ey hâce senden zer ü sim isterler. Yevme lâ-yenfauda kalb-i selim isterler.”

-Kalb-i selim, diğer bir ifadeyle parlak bir ayna!

-Evet arınmış bir kalp veya parlak bir ayna. Neden en makbul hediye temiz bir gönül? Çünkü yere göğe sığmayan Hak Tealâ oraya nazar etmiş ve “Oraya sığıdım.” buyurmuş. Hakk’ın güzelliğine ayna olmakta güzel bir gönülden daha iyisi yok. Hakk’a böyle bir ayna götürmeyi şuna benzetiyor Hz. Mevlana:

Sana ayna getirdim

Bir arkadaşı Hz. Yusuf’a uğramıştı. Hz. Yusuf ona:

-Ey dost, bize ne hediye getirdin, diye sordu.

Hz. Yusuf böyle deyince misafir utanıp ağladı ve dedi ki:

-Ey zenginlikte eşsiz ve güzellikte biricik olan! Ne kadar düşündüysem de sana layık bir armağan bulamadım. Ben ne getirirsem getireyim bu; madene bir habbe getirmeye ya da deryaya bir damla sunmaya benzer. Benim elimde bir tohum varsa senin ambarın onunla dolu. Bu dünyada güzelliğinin

bir eşi yok. Bu yüzden ben de senin huzuruna hediye olarak tozsuz bir ayna getirmeyi uygun gördüm.. Ey gökteki güneşi kıskandıran, sana kendi güzelliğini seyretmekten daha güzel şey ne olabilir? (1/126).

Yusuf'a böyle bir ayna götürebilenlere ne mutlu!

Biz geldik!

Ma bera-yı vasl kerden amedim
Ne bera-yı fasl kerden amedim.

Biz insanları birliğe,
Beraberliğe götürmeye
Sevgide buluşturmaya geldik.
Bölmeye, ayırmaya, koparmaya değil.

Biz geldik
Söylenmemiş sözlerle geldik
Halka rahmet saçan yüzlerle geldik
Gönüllerden geçen arzuyu sezdik
Ve diller üstü dillerle geldik.

Biz geldik
Gök kubbeyi evimiz bildik
Bütün insanları ailemiz
Renksizliği renk bildik kendimize
Yetmiş iki milleti kardeş edindik.

Biz geldik
Başkaları geldiler ve gittiler
Yaşadılar öldüler ve yittiler
Biz bir daha ölmemek üzre doğduk
Biz bir daha gitmemek üzre geldik.

Biz geldik
Yağmur gibi her yere yağmak için
Güneş gibi her eve girmek için
Toprak gibi halka yüz sürmek için
Hasılı sevmek ve sevilmek için
Biz geldik.

IV. Bölüm

Mevlana ve Mesnevi için neler dediler

Mevlana: “Mesnevi-i ma dükân-ı vahdetest. Gayr-ı vahid her çi bini u büttest.” Bizim Mesnevimiz birlik dükânıdır. Orada Bir'den başka her ne görürsen bil ki o puttur.

İkbal: Mevlana toprağı iksir hâline getirdi. Bir toz zerresi kadar değersiz olan bende ne tecelliler gösterdi. Sanki çöl toprağından bir zerre, güneşin nurunu elde etmek için yola çıktı. Ben bir dalgayım, parlak bir inci elde etmek için onun deryasına yerleşmişim. Hak'tan ayrı olmayan Mevlana bana göründü. (Ş. C. 238).

Abdullah Dehlevi: Üç kitabın eşi yoktur. Bunlar Kur'an-ı Kerim, Buhari-i Şerif ve Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sidir. (Y.105).

Halife Abdülhakim: Mutasavvıfların eserleri felsefi olarak eşdeğerde olmasına rağmen, Rumi'nin duygusal ve sezgisel yönü diğerleri ile mukayese edilemeyecek kadar üstündür. (MS. s. 43)

A. Schimmel: İnsan hayatında unutulmaz, bütün hayatını değiştiren anlar vardır. O anlarda insan uluhiyetin yakınlığını duyar, semavi bir vecd içinde titreyerek gark olur. Böyle bir anı ben Almanya'da çok genç bir talebe iken profesörümün ağzından ilk defa Mesnevi'nin ilk satırlarını dinlediğim zaman yaşamıştım. Bu andan itibaren çoktan takdir ettiğim Mevlana'nın eserinden hiç ayrılmadım; harbin en feci yangın ve ateş fırtınalarında şürleri bana ilahî aşkın alevlerinden bahsettiler; harpten

sonra yaşadığımız tahammülfersa ıztıraplarda yine Mevlana'nın sözleri, insanın yalnız ızdırıp vasıtasıyla olgunlaşacağını, cevherin yalnız elim bir traştan sonra parlayacağını öğrettiler; saadet saatlerinde bütün tabiatın aşk rüzgârının estiği zaman kozmik bir ahenkte ezeli ve ebedi ilahi varlık çevresinde dönerek semada bulunduğunu anlatan şiirin beyitlerini zevkle okudum. Ve gittiğim her yerde Mevlana'yı seven, ona hayran olan insanlara rastlamak bana nasip oldu. (Schimmel/a, 27).

Dünyada o zamana kadar mevcut olan dini tasavvurlar insanların en eski en iptidai dinlerine ait olan anlamlar, muhtelif dinlere müşterek olan remizler onun eserinde toplanmış, ahenkli bir küll hâline getirilmiştir. Mistikliğin birbirinden farklı olan cereyan ve tasavvurları, şarkın ve garbın mistiklerinde eski ve yeni zamanlarda peyda olan semboller, Mevlana'nın eserinde ilahî aşkın ateşiyle eritilip birleştirilmiştir. Bunun için her millet, her insan Mevlana'nın eserlerinde kendi vaziyetine göre kendi dinî ve kültürel seviyesine göre kalbine dokunan sözleri bulacaktır. (Schimmel/a, 33).

Hammer: Hz. Mevlana en yüksek manevi şevk ve hazın kanatları ile Hafız da dahil diğer şairlerin ulaşamadıkları makamlara yükselmiştir. Mevlana yalnız güneş ve aydan değil, zaman ve mekândan, yaratılıştan, elest ahdinden, kıyamet gününden de geçip sonsuzluklara, ondan da ezeli ve ebedi olan mutlak varlığa, ezeli ve ebedi kul sıfatıyla, nihayeti olmayan aşkla, nihayeti olmayan âşık sıfatıyla birleşir. (Ş. C. 249).

Hans Meinke

Ey Rumi ben sen olalı

Çılgınlık sustu..

Ey Rumi ben sen olalı

Kuzey güney, güney de kuzey oldu

Söyle denizin atan nabzı kıyısında
 Dalgalanmayan tek körfez kaldı mı
 Söyle senin yanında anlamı olmayan
 Tek söz kaldı mı (Ş. C. 253).

A. J. Arberry: Hayatımdan geriye kalan senelerimi yalnız Hz. Mevlana'nın eserlerini tetkike hasredeceğim. Çünkü Mevlana'nın eserlerinde asrımızın hastalıkları için ruhani ilaç ve teselliler bulmak mümkündür. (Ş. C. 256). Rumi yedi yüz yıl evvel dünyayı büyük bir kargaşalıktan kurtarmıştı. Bugün de Avrupa'yı kurtaracak tek şey onun eserleridir. (Y. 108).

Rumi'de tasavvufi dehanın yüksek ifadesi vardır. Sufi şairlerin muhteşem manzarasına bakarken biz onu ulu bir dağın zirvesinde görürüz. Mukayesede ondan evvelki ve sonraki mu-tasavvıf şairler dağ silsilesi eteğindeki tepeliklerdir. (Y. 108).

İrene Melikoff: Mevlana'nın eserlerini dünya milletleri kendi dillerine çevirip okusalar, dünyada kötülük, harp, kin, nefret diye bir şey kalmaz. (Y. 109).

M. Barres: Yerimde duramıyordum. Bir an önce Mevlana dergâhını, semahane ve türbesini ziyaret etmek, onun ilahî vecdini yaşamak, şüirlerinin nağmelerini duymak istiyordum.

Bana göre, şevk, neşe, ışık âleminin habercileri olarak telakki ettiğim şairlerin, bu ilahî insanların hiçbirisinin hayatı Celeddin'in hayatı ile ölçülemez. Onun ritmine teganni ve sema eden dervişlerini gördükten sonra bir Dante bir Shakespeare, bir Göthe, bir Hugo'da neyin eksik olduğunun farkına vardım. (Ş. C. 257).

Bibliyografya

Yapılan kısaltmalar köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

-Arpaguş, Safi, Mevlana Celaleddin Rumi'nin Eserleri Üzerine Yapılan İngilizce Çalışmalar, Tasavvuf Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, 2005, s. 775-805 [Arpaguş]

-Bildiriler, Mevlana'nın 700. Ölüm yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlana Semineri (15-17 Aralık 1973). Türkiye İş Bankası Yay. Haz. M. Önder. Bildiri kitabında bilhassa şu bildirilerden istifade edilmiştir: Müjgan Cumbur, Mevlana'nın Eserlerinde Türk Boyları ve Türk kelimesinin değerlendirilmesi, s. 55-94 (Cumbur) Şerifül-Hasan, Mevlana ve İkbâl, s. 125-138; H. Mazıoğlu, Mesnevi'nin Türkçe Manzum tercüme ve Şerhleri, s. 275-97)

-Can, Şefik, Mevlana: Hayatı Şahsiyeti Fikirleri (İstanbul 1995) [Ş.C.]

-Can, Şefik, Divan-ı Kebir'den Seçmeler,

-Ceyhan, Semih DVİA, "Mesnevi", c. 29, s. 325-34 [Ceyhan]

-Chittick,W, Rumi ve Mevlevilik, Çev. Safi Arpaguş, Tasavvuf Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, 2005, s. 709-727 [Chittick]

-Çelebioğlu, Amil, Mesnevi-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmesiyle Manzum Nahifî Tercümesi, c. I-III, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1967-72

-Demirci, Mehmet, DVİA, Fihi Mafih, c. 13, s. 58-9 [Demirci]

-Demirel, Şener, Dinle Neyden (Mesnevinin ilk 18 beytinin Türkçe şerhleri üzerine bir çalışma) Araştırma Yay. Ankara 2005

-Eflakî, Ahmet, Ariflerin Menkıbeleri, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yay. I-II, 1973 [E]

-Fihi Mafih, Meliha Ülker Tanıkahya, Maaraif basımevi, 1954 [Fihi Mafih]

-Fürûzanfer, Bedüzzaman, Mevlana Celâleddin (trc. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1986 [F]

Göktaş, Vahit, Mevlana-Şems Münasebetinde İnsan-ı maşuk Felsefesi, Tasavvuf Dergisi, Mevlana Özel Sayısı, s. 549-63 [Göktaş]

-Gölpınarlı, Abdülkadir, Mevlevi Adap ve Erkanı, İnkılap ve Aka, İstanbul 1963 [G/c]

-Gölpınarlı, Abdülbaki Mevlana Celaleddin, İstanbul 1959 [G]

-Gölpınarlı, Abdülbaki, "Mevlana Şems-i Tebrizî ile Altmış İki Yaşında Buluştu", ŞM, 111(1959), s. 156-161 [G/a]

-Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevilik, İst. 1983 [G/b]

-Güleç, İsmail, Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri, TUBA, 28/2, 2003, s. 161-76

-Kabaklı, A. Mevlana, Toker Yay. 1973 [K]

-Kadir, A., Bugünün Diliyle Mevlana, Gözlem Yay. 1980 [A. Kadir]

-Kafalı, Mustafa "Cengiz Han", DVİA, C. 7, s. 367-9

-Karaismailoğlu, Adnan, Mevlana Kongrelerine Sunulmuş Tebliğler Bibliyografyası

-Koner, M. Muhlis. Mesnevî'nin Özü, Konya 1961

-Köprülü, Fuad, İlk Mutasavvıflar (İstanbul 1919), Ankara 1966

-Melikoff, I. "Batı Humanizmasının Karşısında Mevlana'nın Humanizması", Mevlana: Yirmi Altı Bilim Adamının

Mevlana Üzerine Araştırmaları (Haz. Feyzi Halıcı), Konya 1983, s. 64-67

-Mevlana, Mecalis-i Seba, Yedi Öğüt, Türkçesi M. Hulusi, Yay. Haz. M. Doğan Bayın, Kırkanbar Yay.İstanbul 2001 [MS]

-Mevlana, Mesnevî (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1988

-Mevlana, Divan-ı Kebir, Haz. A. Gölpinarlı, c. I-VII, Kültür Bakanlığı Yay. 1992

-Mevlana, Fihi Mafih, Çev. Meliha Ülker Tarıkahya (Anbarcıoğlu), Maarif Basımevi,1954

-Mevlana, Mesnevî ve Şerhi, Kültür Bakanlığı Yay. c. I-VI, Ankara 1989

-Mevlana, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi, c. I-VI, Tercüme: Şefik Can, Ötüken Yay. İstanbul 1999

-Nicholson, R. A. Mevlana Celâleddin Rûmî (trc. Ayten Lermioğlu), İstanbul, (Tercüman Gazetesi), s. 15-25

-Okuyucu, Cihan, İçimizdeki Mevlana, Bilge Yay. İstanbul 2002

-Okuyucu, Cihan, Mevlana Konuşuyor, Bilge Yay. İstanbul 2006

-Önder, Mehmet, Mevlana Celâleddin-i Rumî, Ankara 1986 [Önder]

-Önder, Mehmet-İsmet Binnark-Nejat Sefercioğlu, Mevlana Bibliyografyası, C. I-II, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1974

-Öngören, Reşat, Mevlana, DVİA, c. 29, s. 441-48 [Öngören]

-Öztürk, Yaşar Nuri, Mevlana ve İnsan, İst. 1992

-Ritter, Hellmut, Celaleddin Rumi, DVİA, III, s. 53-59 [Ritter]

-Sahih Ahmed Dede, Mevlevî-lerin Tarihi (nşr. Cem Zorlu), İstanbul 2003,

-Schimmel, Annemarie, Rumi I am Wind You are Fire: The Life and Work of Rumi, Boston-London 1992

-Schimmel, A. Aşk Mevlana Ve Mistisizm, Yay. Haz. Senail Özkan, Kırkambar Kitaplığı, 2002 [Schimmel/a]

-Schimmel, A. Mevlana Celaleddin Rumi'nin Şarkta ve Garbta Tesirleri, 6. Milli Mevlana Kongresi Tebliğler, Konya 1993, s. 75-82 [Schimmel/b]

-Schimmel, A. Mevlana Hindistan'da, Mevlana ve Yaşama Sevinci, Haz. Feyzi Halıcı, Konya 1978, s. 69-78 [Schimmel/c]

-Sipehsalar, Feridun b. Ahmet, (Risale)Mevlana ve Etrafındakiler, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. 1976 [S]

-Sultan Veled, İbtidânâme (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 1976 [S.Veled]

-Şems-i Tebrizî, Konuşmalar: Makalât (trc. M. Nuri Gencosman), İstanbul 1974 [Makalat]

-Şerif, M. M., İslam Düşüncesi Tarihi, Halife Abdülhakim, Mevlana Celaleddin Rumi, (çev. Y. Ziya Cömert) İnsan Yay. 1991, c. 3, s. 43-63 [M.Şerif]

-Yaylalı, Kamil, Mevlana'da İnanç Sistemi, Sebat Matb. Konya

Yakıt, İsmail, Mevlana'ya Göre Hayatın Evrimi, 2. Millî Mevlana Kongresi (Tebliğler), Konya 1987, s. 41-56

-Yakıt, İsmail, Batı Düşüncesi ve Mevlana, Ötüken Yay. İstanbul 1993

-Yazıcı, Tahsin, Divan-ı Kebir, DVİA, c. 9, s. 432-33 [Yazıcı]

-Yeniterzi, Emine, Mevlana Celaleddin Rumi, T. D. Vakfı Yay. Ankara 1995 [Yeniterzi]

bu tıklamaların kaynağı

www.kitapkaynagi.com

"kitaba ulaşmanın en hızlı yolu"